AZARBEYCAN

CUMHURYETI

ملی آذربایجان نشریاتی : صایی ١

آذربایجان جمهوریتی

کیفیت تشکلی و شمدیکی وضعیتی

محرری :

رسول زاده محمد امین

سابق آذربایجان شورای ملیسی رئیسی

استانبول

بر مطالعه

عزيزم ، امين آرقاداش ! « آذربايجان جمهوريتى » عنوانيله وجوده كتيرديككز اثر حقنده فكر ومطالعه‌مى صوريورسكز ... جهان حربنه قدر آذربايجانك حيات حرثيه و اجتماعيه‌سنى ياقيندن ، اوزاقدن آز چوق تعقيب ايده‌بيلمشدم ، فقط حرب باشلادقدن صوكره بوكا لايق وجهله دوام بالطبع ممكن اولمادى. ايكى قارداش تورك شهرى اولان استانبولله باكو وعلى‌العموم توركيا ايله آذربايجان آره‌سنده سوق حادثات ايله پيدا اولان قالين سيس پرده‌سى برشى كورمكه ، ايشيتمكه ، طويمغه مانع اولدى . بوكون پرده ياواش يواش قالقيور ، سزده بو پرده‌يى قالديرانلردن برى اوليورسكز . حقيقت يكديكره معارض طرفلرى ديكله‌مكله ميدانه چيقاريله‌بيلير. اوته‌دن برى‌حكملرى ويرمك ايچون « Andiatur et altera pars » يعنى « ديكر طرفلرده ديكله‌نه‌لى » قاعده‌سنه رعايت كنديمه بر وظيفه اتخاذ ايتمش اولديغمدن اثركز حقنده آنجق بو نقطهٔ نظردن بيان مطالعه ايده‌بيليرم : سز آذربايجانك اك بحرانلى زمانلرنده فعال بر مجاهد صفتيله چاليشديكز ، بر چوق مهم وقايع وحادثاتى رأى‌العين ياقيندن‌كورديكز ، مختلف جريانلرك ايچنده بولنديكز وسركذشتلرله مالى برحيات ياشاديكز !.. وذاتاً موجود ومسلم اولان علم و عرفانكزه البته پك چوق قيمتدار و مفيد مشاهدات و معلومات علاوه ايتديكز و شبهه‌سز بونلرى اثركزده قيد و تثبيته چالشديكز . لكن سز آذربايجانده بر طرفى ، بر فرقه‌يى ، بر فرقهٔ سياسيه‌يى تمثيل ايديورسكز : آرزوكزه رغماً نه درجه بيطرف قاله‌بيليرسكز ، بونى شيمديكى حالده تعييندن عاجزم ... مع‌مافيه شبهه يوقدركه اثركز بر بوشلغى دولديريور : توركيا نشرياتنك اك بيوك قصورلرندن برى قومشـو مملكتلر ، على‌الخصوص همجوار تورك اولكه‌لرى حقنده صدره شفا ويره‌جك كافى معلوماتى احتوا ايتمه‌مه‌سيدر . بوجهتله اثركز ، حادثاتى ولو

مقام خلافتی حائز بولنان تورکیه عالم اسلامك اتحاد مرکزیدر. حاکمیت ملیه اساسیله قورولان یکی تورکیه تورك اقوامنك امید نقطه‌سیدر . ملی مفکوره‌نك شانلی ظفرینی تمثیل ایدن بیوك تورکیه شرق ملتلرینك أمل مشعلیدر .

اوه‌ت! تورکیه ایله شرق، اسلام وبالخاصه تورك عالمی آراسنده موجود رابطهٔ حسیه اثباته محتاج برقضیه دکلدر . فقط بو رابطه‌نك علمی برتعارف اوزرینه مستنداولدیغی مع التأسف اثباته پك محتاجدر.

عصر حاضرك واسطهٔ تعارفی، معلوم که ، مطبوعاتدر . شرق مطبوعاتنه مراجعت ایدرسه‌ك شرقلیلری یکدیکرینه طانیتاجق منبع تعارف قاچ کتاب بولورز ؟ ! . . .

حالبوکه اوروپاده « شرقیات » بللی باشلی برعلمدر . بوراده حیاتنی شرقه حصر ایتمش عالملرله برابر شرقه عائد نه قدر کتابلر ، نه‌قدرمجموعه‌لر بولورسکز! بوراده مسائل شرقیه ایله متوغل مؤسسات یالکز لسانیات ، عتیقیات ، تاریخ وادبیات کبی مباحث علمیه ایله مشغول اولمایوب ، شرقده کذران ایدن سیاسی ، اجتماعی ، اقتصادی وقایع وجریانلری دخی کونی کونته تعقیب وممکلتلرینی دائما تنویر ایدرلر .

بز شرقلیلرك بوبابده‌کی معلوماتمز ایسه قریق دوکوك غزته حوادثی ایله مترجم مقاله‌لره انحصار ایدییور . بز بیلیورز که افغانستان اعلان استقلال ایله‌مش ؛ آذربایجان جمهوریتی تأسس ایتمش ؛ ایران اجنبی عسکرلرندن تمیزلنمش ؛ عراق ، حجاز وفلسطین ماندا تحتنه آلنمش ؛ هندستانده برحرکت ملیه وارمش ؛ مصردعوای استقلال‌ایدیورمش. ایشته بوقدر . بوندن فضله معلومات ایدینمك ایچون جدی بر مرجع

و كنيش معلوماتی حائز بر منبع آرارسه‌ق تك بر كتابه‌دسترس اولاجغمز يك مستحيلدر .

بو حال ، « تعارفی » اشكال ايدن الك بيوك نقصانلردندر . بو نقصانك بوتون شرق ملتلرينه نه درجه اسناد ايدلديكنی جسارتله‌ادعا ايده‌بيلمزسه‌كده اسلام عالمنه عائد اولان قسمنده اصرار ايده‌بيليرز . بو نقصان بالخاصه عالم اسلامك مركزی وتورك اقوامنك اميدكاهی بولنان توركيه‌ده يك مؤثردر .

مثلا ؛ موضوعمز آذربايجان مسئله‌سنی آلالم : تماس ايتديكمز اشخاصدن بومسئله‌نك توركيه افكار عموميه‌سنجه نه درجه‌ده محتاج تنوير اولديغنی اوكرندك . مثلا ملی آذربايجان ايله شمديكی آذربايجان آراسنده‌كی فرقی بر چوقلری ادراك ايده‌ميورلر . آذربايجانك مستقل ايكن كيت كيده بوتون حقوقنك روسيه‌يه نه‌دن ترك ايدلديكنی، آذربايجانليلرك بوكا نه‌ايچون راضی اولدقلرينی صورانلره راست كلدك . بولشه‌ويكلرك آذربايجانه ملت طرفندن چاغرلمش اولدقلرينه اينانانلر وار . بولشه‌ويكلره قارشی چيقاريلان عصيانلر ناصل آكلاشلمش ، ناصل تلقی ايدلمش؟!.. بوده يك فجيع بر حكايه . بولشه‌ويك اداره‌سنده بولنان آذربايجانی مسعود كورنلرده يوق دكل . خلاصه جهلدن متولد بر چوق سوء تفهملر ، يا كلش تصورلر وبوندن دوغان اغبرار كه ايكی قارده‌ش ملت آراسنده آرزو اولونمايان انفعال وطارغينلغی موجب اوليور .

بز كندی حسابمزه « ملی آذربايجان نشرياتی » عنوان عموميسی ايله نشر ايده‌جكمز بر سلسلهٔ رسائل ايله آذربايجان احوالنه عائد موضوعلری تنوير ايتمك صورتيله بو بابده‌كی تعارف نقصانی آزالتمه‌يه سعی ايده‌جكز .

آذربایجان جمهوریتی عالم اسلامده تشکل ایدن ایلك جمهوریتدر. بوجمهوریت عینی زمانده برتورك حکومتیدر؛ تعبیر دیکرله، کوچوك تورکیه‌در .

کوچوك تورکیه خلقی ایله بویوك تورکیه خلقی آراسنده‌کی مناسبات ایکی قارداش مناسباتی قدر صمیمانه‌در. بوصمیمیتك الك جانلی دلیلی «سه‌ور» معاهده‌سنك حکم اعدامی آلتنده مضطر ایکن بیله تورکیه افکار عمومیه‌سی آذربایجان استقلالنك ائتلاف دولتلرنجه تصدیقنی کندی مسرتی کبی تسعید ایلەمه‌سی ایدی؛ نته‌کیم آذربایجان خلقی دخی بولشه‌ویك استیلاسی آلتنده اینله‌مکده ایکن تورکیه‌نك معجزه‌ظفرینی بسمه‌مکله‌سوینمشدر.

کچیردیکمز بو استحاله کونلرنده عثمانلی ایمپراطورلغنك عنصر اصلیسنی تشکیل ایدن آناطولی تورکلکی یکی بر حکومت ملیه‌تأسیس ایدیور . بو حکومتك خارجی سیاستی، شرقده‌کی وظیفه‌سنی حسن ایفا ایتمك ایسترسه ، قناعت عاجزانه‌مزجه آذربایجان جمهوریتنك مقدراتنه لاقید قالمامسی ایجاب ایدر . بونقطهٔ نظردن آذربایجان مسئله‌سی تورکیه ایچون جدی دوشونوله‌جك برمسئله‌در .

برمسئله‌یی جدی دوشونمك او مسئله‌یی ایجه‌تدقیق ایتمك واوکره‌نمکله قابل اولور . آرتق بین‌الملل برشکلی حائز اولان آذربایجان مسئله‌سی عین زمانده تورکیه ایچون اهمیت حیاتیه‌یی حائز قافقاسیا مسئله‌سنك ده برجزئیدر. حالبوکه بومسئله‌ده دخی تورکیه نقطهٔ نظرندن محتاج تنویر برچوق جهتلر واردر .

بزبوخصوصده‌کی نشریاتمزه ابتدا « آذربایجان جمهوریتنك تشکلی وشیمدیکی وضعیتی» نی ایضاحله باشلامه‌یی مرجح بولدق. حرب واختلال کونلرنده جریان ایدن قاچ سنه‌لك وقوعات ایله ، بو وقوعاته تقدم

ایدن ادبی وحرثی حادثه‌لری بروجه اختصار تلخیص ایتمك صورتیله ذات مسئله حقنده عمومی برفکر ویرمك جهتنی دوشوندیك . وقایع وحادثاتی نقل ایدرکن واقعه‌لرك شخصلرندن زیاده حادثه‌لرك سببلرینه اهمیت ویردك .

ایلریده ـ توفیق اولورسه ـ دوام ایتدیره‌جکمز نشریاتك بر مقدمه‌سنی تشکیل ایدن بو رساله‌مزله محترم تورکیه قارئلرنده آذربایجان مسئله‌سی اوزرینه جدی بر توجه نظر جلبنه موفق اولورسه‌ق وظیفه‌مزی کورمش عد ایدرز .

نتیجه‌ده؛ یازیلرمزده استانبول شیوهٔ ادبیسندن تباعد کورولورسه، آذری اولدیغمز حسابیله ، محترم قارئلرمزدن قصوره باقماملرینی رجا ایلرز .

I

آذربایجان خلق

حرب عمومیدن اولکی رسمی جغرافیایه کوره آذربایجان، شمالی ایرانده واقع تبریز ایله حوالیسنه دینلیردی . حربدن وبویوك روسیه اختلالندن صوکره دیللرده طولاشان آذربایجان ، سالف الذکر آذربایجانك شمالنده جنوب شرقی قافقاسیا قطعه‌سندن عبارتدرکه مرکزی باکودر .

آذربایجانلیلر ملیت اعتباریله تورك ، دین اعتباریله اسلام ، مدنیت اساسیه اعتباریله شرقلیدرلر .

کندی لهجهٔ مخصوصه‌سی ایله آناطولی تورکجه‌سنه یاقین برشیوه ایله قونوشان آذربایجان تورکی، مختلف شیوه‌لره مالك واولدیغی یرلره نسبتله مختلف اسملر طاشیان بیوك تورك آغاجنك بردالیدر .

آذری تورکلرك حال حاضرده اوطوردقلری یرلر من القدیم تورك خلقی ایله مسکون ایدی . کرك باکو ، کنجه ، شماخی ، ایروان ایله تبریز ، مراغه ، أردبیل وسائره کبی ولایتلر وکرك مغان، آران ، قاراباغ وقاراداغ کبی مملکتلر دائما تورك ایلنك اوطوراغی وتورك خانلرنك اولاغی اولمشدر . بویرلر کندیلرنده برچوق تورك سلاله‌لرینك ایریلی ، اوفاقلی حکومتلر قوردقلرینی وییللرله سلطنت سوردکلرینی کورمشلردر .

« آتيل » [١] نهرينك «قوزغون دكز»ه [٢] دوكولديكي يرنده بيوك برسلطنت قوران خزر توركلري ميلادي ٧٠٠ سنه‌لرنده قالمق صحراسي وقومق ساحلي ايله آشاغي‌يه دوغرو ايتمش ، مغان چولنه يايلمشلردر . دها صوكره اونلري ديكر تورك آقينلري تعقيب ايله‌مش ، بيوك جنكيز ايله تيمورك جنكاور كوچبه‌لري كور نهري بويي ايله أرس نهري حوضه‌لريني ، جيحون ايله سيحونه مماثل بولدقلرندن ، كنديلرينه اوطوراق ايتمشلردر . سلچوقيلر زماننده بورالر ، آرتق قطعي برصورتده تورك مملكتي حالنه قويلمشدر .

سلچوقيلردن صوكره بو اراضي ألدن أله كچمش ، مختلف حكمدار سلاله‌لري ادارسنده قالمشدر . فقط يكديكريني تعاقب ايدن بو سلاله‌لر دخي اكثريا تورك اولوب ، بيوكلري منقرض اولدقده يرلريني ، كوچلده اولسه‌لر ، ينه برر تورك خانلغنه ترك ايتمشلردر . بونلردن آذربايجان آتابكلري ناميله اعلان استقلال ايدن شمس الدين ايلديكز سلاله‌سي ٨٠ سنه حكومت سورمشدر . بو وقعهٔ استقلال ٥٤١ سنه‌سنده كنجه‌ده اعلان اولنمشدر . بوندن باشقه قره‌قويونلو و آق قويونلو توركمن سلاله‌لري دخي بوراده حكومت ايلمشلردر .

بوندن يوز سنه مقدم روسيه چاريزمي طرفندن استقلال وموجوديتلرينه خاتمه ويريلن دربند ، قوبا ، لنكران ، شكي ، شيروان ،

---

[١] وولغا نهرينك تاتارجه اسمي . بو اسمك آتايلي اسمندن مخفف اولديغي ملحوظدر .

[٢] اسمنك مبذوليتيله مشهور بحر خزرك براسميده (قوزغون دكز) در .

باکو ، قره‌باغ، کنجه ، ایروان ونخجوان خانلری دخی آذربایجانلی تورك حکمدارلری ایدی .

تورکلرك بوراده‌کی حکمرانلقلری هندستان ، عربستان ، ایران ومصرده اولدیغی کبی باشقه جنسدن برخلقه‌عسکری برصنف اولارق حکومت سورمکدن‌عبارت اولمامشدر . عثمانلیلردن باشقه اکثر تورك کوچیه‌لری حکومت ایتدکلری خلقه تمثل ایتمشکن ، آذربایجان تورکلری ـ کتله اعتباریله ـ ملیتك رکن‌مهمنی تشکیل ایدن لسانلرینی حالیله ابقا ایتمشلردر .

۱۸۰۸ سنه‌سی ایله ۱۸۲۸ سنه‌لری آراسنده ، باشـده قهرمان ملی جوادخانك[۱] داستانی برمدافعه‌سی اولمق اوزره، مختلف صحیفه‌لره کیره‌ن مجادله ومحاربه‌سی نتیجه‌سنده آذربایجان خانلقلری ـ کندی بنلکلرینی‌حقیله‌درك‌ایتمه‌دن، کندیسنی‌ادراك‌ایتمش‌ملی‌برسیما کوسترمه‌دن، تمامیله ایران حرث ونفوذمعنویسی آلتنده ایکن ـ موقعلرینی معاصر براوردوایله‌کلن‌روسك‌قوت بازوسنه‌ترك وقضایه تسلیم اولیورلرسه‌ده، خلق کندینه مخصوص ادبیاتی ، شاعرلری ، عاشق ودرویشلری‌ایله حزن ومسرتی کندی لسانی ایله ترنم ایدییور وکندی ادراکی ایله بروجود اولدیغنی سزدیرییوردی .

اوه‌ت ! رحله‌سی اوسـتندن ایمه‌ین فضولیسی ، کور اوغلو ایله باغری یانیق کرمه آغلایان عاشقلری ، بو عاشقلرك یورك داغلیان

---

[۱] جواد خان کنجه‌یی کنازچیچیانوفه قارشی مدافعه ایدن قهرماندر. بوقهرمان کندیسنه دفعه‌لرله تکرار اولونان تسلیم تکلیفنی کمال جسارتله رد ایده‌رك صـوك نفسنه قدر مدافعه ایله‌مش وقلعه طوپی اوزرینه اوطوردیغی حالده پارچه پارچه ایدیلنجه‌یه قدر دشمنله اوروشمشدر .

سازلری ایله چوبانلرك روحه سینەن تورکولری ، چوجوقلرك سوده سوده اوقودقلری مانیلری، آنالرك یاورولرینی اویوتورکن چاغیردقلری نینیلری ـ خواصنك دوشونجەسیله ـ کندیسنی ایرانلی بیلن بوخلقك مدهش برضلالتده اولدیغنی کوستریور :

ـــ خایر، دکل ، سن تورکسك ! ـــ دیوردی .

II

ادبی و ملی انتباه

بوتورکلر آذربایجانی ایکی‌یه بولن أرس نهرینك ایکی طرفنده ساکن اولوب وقسماً ایرانه‌شوویا بوصورتله باغلی نیم مستقل برحالده یاشادقلری زمان محکوم برملت دکل ، حاکم اولارق یاشایورلردی . چونکه عصرلردن بری ایرانك حاکم صنفنی تورکلر تشکیل ایدیوردی .

آذربایجان خلقی اداره‌جه کوردیکی آغرلنی باشقه‌لرندن دکل ، اوز جنسندن کوردیکی ایچون حقیقی محکومیتنی ، معنویاتجه باشقه بر حرثك محکومی اولدیغنی ، درك ایتمه‌یوردی . او، کیت کیده فارسلاشیوردی . خواص؛ تحصیلنی فارسیجه، کوریور، فارس تربیه‌سی آلیور، برفارس کبی‌دوشونیور و کندیسنك‌دوغرودن‌دوغری‌یه ایرانلی اولدیغنه قانع اولیوردی . خلقك حل وعقدنی ألنده بولندیران بو خواص کبی ، معنویاتنه حاکم اولان علما صنفی دخی عین روحده، عینی تربیه‌ده وعینی ذهنیتده ایدی .

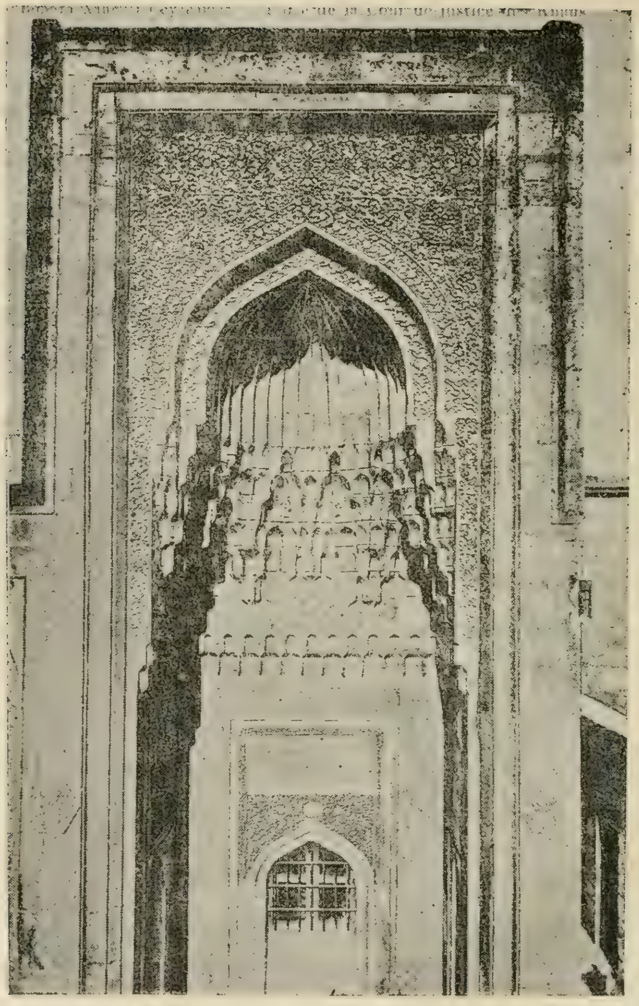
فارس ادبیاتنه نظامیلر ، خاقانیلر ، مهستیلر کبی استادلر بخش ایدن بوطوپراقده یتیشن آذربایجان خواصی، پك طبیعی ایدی که بر زمان سلیمان قانونینك بیله آز قاله قبول ایلدیکی سعدی لسانی

قارشیسنده أرییوب کندیلکندن کچمش ، تورك ایله تورکجه‌یه خور باقمشلردی .

ایرانك او پارلاق وجهانبها ادبیاتی واو ادبیات سایه‌سنده تربیت بولان قوتلی معنویاتی قارشوسنده تسلیم اولوبده تمثل ایدن تورك خواصنك بالطبع عوام اوزرینه‌ده بیوك تأثیری اولاجقدی . هم اولمشدی . تورکجه، عوام و کویلو لسانی عد اولنمش، لسان رسمی وادبی اولمق اوزره فارسی تعمم ایله‌مش ، نتیجه‌ده تحف بر ملت وجوده کلمشدی : دیلی باشقه ، یازیسی باشقه برملت !

ماورای أرس آذربایجانی حالا بوحالده‌در. اوراده هر کس تورکجه سویلر ، فقط ایش یازی‌یه کلنجه فارسی کسیلیر .

خواص، دوشدیکی بویا کلش کریوه‌نك چیقماز بر یول اولدیغنی سزمدیکی حالده، عوام یك‌ده لاقید دکلدی: خلق غیرطبیعی اولان بو حاله‌عنصری برمقابله‌یاپیوردی. تورك خلقی خواصدن‌هیچ برکیمسه‌نك اهمیت ویرمدیکی بوحاله، کندی ملیتندن‌اسقاط ایدلمه‌سنه، قارشی قیام ایتمشدی. بوقیاملك‌قهرمانلری‌خلق‌حسیات‌شاعرانه‌سندن‌ملهم‌وبوحسیاته ترجمان‌اولان عاشقلر ایدی. لاادری مؤلفلرك یاراتدیغی «کوراوغلو»، «اصلی وکرم» ، «عاشق غریب» وسائر بوکبی داستانلر ، یوره‌ك یاقان عاشق سازلرینك روحنواز آهنکلری آلتنده آذربایجان تورك کتله‌سنك قلبنه اویله سینیور ، اویله یرله‌شیوردی‌که اونکله دکل فارسك «نوش آفرینی»، «فرهاد وشیرینی» حتی فردوسی ایله حافظی بیله رقابت ایده‌مزدی . او ، اوزفردوسیسنی ، اوز حافظنی، اوز سعدیسنی کندندن دوغما تورك شاعرینی وروحندن خبر ویرن آذربایجان مغنیسنی آرایوردی .

باكوده ٤٠٠ سنه‌لك قديم بر تاريخك يادكارى بولنان خان سرايندن بر مدخل

بو سراى. صنعتكار بر روس معمارينك افاده‌سنجه «تحجر ايتمش موسيقى» در. خان سرايى؛ نه‌سته‌تيك كوزللكندن باشقه تقنيك اعتباريله‌ده تمايز ايدر. بر قاچ زلزله چكيرمش اولان بو بنا كيرچسز و چمنتوسز ياپيلمشدر.

برکت ویرسین که خواصنك هپسی کندیسندن یوز دوندرمه‌مشدی .
ایشـته بو ، دوغدقلری محیطه دهـا زیاده مربوط قالان آذربایجان شاعرلری ، خلقك ذوقنی تطمین ایچون تورکجه شعرلر یازمایه باشلادیلر. خلق ادبیاتی یاننده برده یازی ادبیاتی وجوده کلدی .

بو خصوصده یالکز آذربایجانك دکل ، بوتون تورکلکك داهی شاعرلرندن ، آذربایجانلیلرجه ، ابوالشعرا کنیه‌سنی طاشیان فضولی مرحومك درین بر نفوذی ، بیوك بر مرشدلکی واردر .

فضولی آذربایجانده هریردن زیاده معروف در . آذربایجانك الك چوق اوقودیغی والك چوق سـودیکی شـعر فضولیدر . آذربایجان شعری صوك زمانلره قدر عادتا فضولی‌یی تنظیردن عبارت ایدی. فضولی دیوانی هریردن زیاده تبریزده باصلمشدر . حافظ دیوانی فارسلر ایچون نه‌ایسه ، آذربایجان تورکلری ایچون ده فضولی دیوانی اودر .

« اول سبیدن فارسی لفظیله چوقدر نظم کیم
نظم نازك تورك لفظیله ایکن دشوار اولور.
بنده توفیق اولسه بو دشواری آسان ایلرم
نوبهار اولغنچ دیکندن برك کل اظهار اولور »

دیه تورکجه یازمایه باشلایان فضـولی ، زماننده تصـور اولنان « دشواری » حقیقتاً آسان ایله‌مشدر. فضولی‌یه بویله بر عزم تلقین ایدن زمانی عین زمانده معاصری بولنان ایران شاهنی بیله تورکجه شعرلر یازمایه سوق ایله‌مشدر. [۱] بو بیوك شاعر وداهینك موفقیتی ایله تورکجه شعر یازمق « سهولتی » کشف ایدلدکدن صـوکره فضولی‌یی تنظیر

[۱] صفویلردن شاه اسماعیل تورکجه شعرلر یازار وخطائی نام مستعاریله امضا ایدردی . خطائی دیوانی معروفدر.

وتقلید ایدنلر چوغالدی . آذربایجان تورك ادبیاتی مستقل بر جریان آلدی .

بو ادبیاتك هانکی خصوصیت وموفقیتلرله ایلریله‌دیککنی ونه کبی اثرلر وجوده کتیردیککنی کوسترمك کندی باشنه مستقل برموضوع تشکیل ایدر . بوراده ایسه بز یالکز بو قدرینی سویله‌مك ایسترز که آذری ادبیاتنك تکاملی طبقی فضولینك حیات ادبیسنه بکزر . فضولی ایلك اوکجه فارسیجه یازمش، صوکره تورکجه‌یه باشلامش، تورکجه یازارکن ده ابتدا آذربایجان شیوه‌سی ایله یازمش ، بغداد عثمانلیلره کچدکدن صوکره فضولی لسانی کیتدکجه عثمانلیلاشمش، شرق شیوه‌سندن تباعدله غرب شیوه‌سنه یاقلاشمشدر.

آذربایجان ادبیاتی ده بویله‌در: آذربایجانلیلر ابتدا فارسیجه یازمشلر، صوکره صرف آذربایجان شیوهٔ محلیه‌سی ایله یازان فضولی مشرب شاعرلری ایله قوجامان بر دور دوام ایله‌مشدر . بو دورده اول قوسی ، نباتی ، صوکره واقف ، سید عظیم ، لعلی ، راجی کبی شاعرلر یتشمشدر . نهایت اوچنجی دور کلمش : غرب حیات وافکارینك تأثیرینه کیرن آذربایجان ادبیاتی عثمانلی تورك ادبیاتندن ملهم معاصر ادبی تورکجه ایله یازمایه باشلامشدر . بر طرفدن روس ادبیاتی دیکر طرفدن ده عثمانلی ادبیاتی تأثیرنده بولنان بو دورك شاعرلری عبدالسلیم زاده محمدهادی ، صابر ، حسین جاوید ، احمد جواد، صحت، مذنب وسائرلریدر .

شمالی آذربایجان، روس تحت اداره‌سنه کچدکدن صوکره سیاسی حقوقنی کاملاً ایتیرمش ، محکومیتك آجیسنی تماميله طاتمشدی. اولکی زمانده او، کوردیکی حرث محکومیتنی مشترك بر دین ومشترك مدنیت

تأثیری ایله سزمه‌یوردی . چونکه او زمان مایتنی ـ سوزك بو کونکی معناسیله ـ دها مدرك دکلدی . کیتدکجه فارسلاشان آذربایجان تورکی بودفعه روسلاشدیرلمق سیاستنه معروض قالیوردی . طبیعی ایدی که بوحال خلقك حساس عصبلرینه طوقینیور ، مدافعهٔ نفس حسلرینی دریندن غیجیقلیوردی . بونك ایچون‌ده خلق کندیسنی دوشونمکه مجبور ایدی .

چاریزم، آذربایجانی روسلاشدرمق ایچون ایکی جهه‌دن کلیوردی: برطرفدن خلقك حسیات دینیه‌سنی اداره ایدن علما وملالری کندی قونترولنه تابع طوتیور، دیکر طرفدن‌ده ملی تربیه‌یه میدان ویرمه‌رك خلقی روس مکتبلرنده (اشقول) اوقومه‌یه اجبار ایدییوردی . برنجی مقصدك تأمینی ایچون شیعی وسنی‌لره مخصوص اولمق اوزره آیری آیری ایکی ادارهٔ روحانیه تأسیس ایله‌مش ، بوتون ملا وافندیلری بو اداره واسطه‌سیله کندیسنه تابع بر مأمور کبی قوللانمشدی. ایکنجی مقصدی تأمین ایچون‌ده معین روسلاشدیرمه پروغرامیله اشقوللر (مکتبلر) تأسیس ایدلمشدی .

خلقده نه بو مأمورلنی قبول ایدن ملالره اعتماد ، نه‌ده مذکور اشقوللردن چیقان بکزاده‌لره اعتبار واردی . حکومت طرفندن تعیین اولنان ملالره « دفتر ملاسی » [۱] روس اشقولنده اوقویان کنجلرده‌ده « روس بالاسی » دیین خلق کندی حس فطریسیله‌سزدیکی روسلاشدیرمه سیاستنه بیلدیکی کبی مقابله ایتمشدی . او ، دفترملاسنه

[۱] حکومت طرفندن تعیین اولنان امامله (ملالر) وقایع اربعه دنیانی نکاح، طلاق، تولدات ووفیات وقعه‌لرینی قیدوتثبیت ایتمك اوزره حکومت طرفندن دیوانی دفترلر ویرلمشدی .

اوز « آخوند » نی ، حکومت اشقولنه‌ده کندی « مکتب‌خانه »سنی قارشی قویمشدی .

هرنه قدر خلقك محکم دوتدیغی « آخوند » ایله « مکتب خانه » تاميله کندیسنك دکل ، ایران نفوذینك مؤسسه‌لری اولسه‌ده ، روحنه یابانجی بولنان روسلغه قارشی بو مؤسسه‌لر دها ملی ، دها دوغما ایدی . بوکا کوره‌ده او ، « آخوند » ك حریتی و « مکتب خانه » نك استقلالی‌ایچون یاپدیغی مبارزه‌ده پك حقلی وبومبارزه‌دخی پك معقول ایدی . چونکه او ، سیاستاً مغلوب اولمشسه‌ده ، معناً برباد اولمق ایسته‌میوردی.

فقط خواص ینه یا کلمشدی : وقتیله فردوسینك رومانتیزمی، سعدینك درین حکمتی ، حافظك طاتلی غزللری قارشیسنده بابیلان « میرزا » بودفعه‌ده لرمنتوفك طاغلرده اوچان روحی ، پوشکینك‌صو کبی آقان نطقی ، تولستویك مسیحانه فلسفه‌سنه وورولمش بر « اوچیتل » ایدی . [۱]

سنه‌لر کچدی ؛ بر طرفده « میرزا » ، دیکر طرفده « اوچیتل » دوردی . بونلر بر چوق زمان آ کلاشامادیلر . فارسلاشمش میرزا کبی ، روسلاشمش اوچیتل دخی خلقك حدساً دویدیغی مطلبی بر چوق زمان‌درك ایده‌مدی. نهایت برچوق کچواجلردن کچیلدی.مکتب ومدرسه‌لره قارشی اصولسز مبارزه‌لردن‌صو کره « اوچیتل » مقصدی آ کلادی؛ بیلدی که: سعدی‌یی‌ده ، تولستویی‌ده تورك‌خلقنه‌او کرتمك، تورکی اونلرله آشنا ایتمك هم لزوملی ، هم فائده‌لیدر . فقط بونکله برابر تورکی کندی‌سعدیسندن، کندی تولستویندن محروم‌ایتمك‌اولمز.

---

[۱] فارسیده‌کی میرزا اصطلاحاً اولارق معلم معناسنه‌کلدیکی‌کبی، روسجه اوچیتل دخی عینی معنایی افاده ایدر.

سعدی‌نی ، تولستوی‌نی وسائر دنیا مشاهیرادبنی آکلامق ایچون کندی فضولیلرینی ، نباتیلرینی ، نه‌قدر کوچوکده کوروسه‌لر ، سیدلرینی ، صابرلرینی ، جاویدلرینی ، جوادلرینی اوکره‌نمه‌لیدیلر .

بوزمینده روس مکتبی واسطه‌سیله مدنیت حاضره‌نی آز چوق درك ایتمش عرفا ایله خلق آراسنده یکدیکرینی آکلامق دوری باشلادی .

بوندن ۵۰ ــ ۶۰ سنه اول معاصر آذربایجان أدبیاتنك بنیسی قورولدی. شرق مدنیتی ایله مکمل صورتده مجهز وروسجه واسطه‌سیله‌ده غرب مدنیتنك أساساتی ایله آشنا بولنان میرزا فتحعلی آخوند زاده ایله باشلایان تیاترو ادبیاتی، نجف‌بك‌وزیروف، عبدالرحیم حق‌ویردییف، سلطان مجید غنی زاده، نریمان نریمانوف ، جلیل محمد قولی زاده کبی محررلر طرفندن تنظیر وادامه ایدلدی . میرزا فتحعلی‌نك قومدیلری تورك عالمنده یازلمش ایلك قومدیلردر . منقدلرجه «شرق مولیه‌ر» ی لقبنی قازانان میرزا فتحعلی‌نك مجموعهٔ آثاری روسجه‌یه ، آلمانجه‌یه ، انکلیزجه‌یه قسماً ده فرانسزجه‌یه ترجمه ایدلمشدر .

تیاترودن بحث ایدنجه آذربایجان موسیقیسندن بحث ایتمه‌مك قابل دکلدر. تیاترو صنعتی آذربایجانده اولدیغی کبی اسلام عالمنك هیچ بر طرفنده ایلریله‌مه‌مشدر. بورادہ تورکجه اوپه‌را، اوپه‌رت تأسیس ایدلمشدر. ایلك آذربایجان بسته‌کاری عُزَیر بك طرفندن کفته‌سی فضولی‌نك اولمق اوزره « لیلی ــ مجنون » اوپه‌راسی بسته‌لنمش؛ بوندن باشقه «اصلی وکرم » ، « عاشق غریب »، « شاه عباس وخورشید بانو » کبی دیکر اوپه‌رالرله «آرشین مال آلان» کبی اوپه‌ره‌تلر دخی بوتون قافقاسیاده، ایرانده ، قسماً ده تورکیه‌ده مشهوردر. «آرشین مال آلان » اوپه‌ره‌تی

استانبول صحنه‌لرنده آماتورلر طرفندن کوسترلدیکی کبی ، أرمنیجه ، کورجوجه وروسجه‌یه دخی ترجمه‌ایدلمش وتیاترو موسملرنده دفعه‌لرله تکرار اولنمشدر .

تیاترو یازیلرینی متعاقب غزته تأسیسنه باشلانمش، ۱۸۷۵ سنه‌سنده مرحوم ملك‌زاده حسن بك زردابی طرفندن « اکینچی » غزته‌سی تأسیس اولونمش ، بوندن صوکره انسی زاده‌لر طرفندن تأسیس اولونان « ضیاء قفقاس» ایله « کشکول » غزته‌لری چیقمشدر. برنجیسی ۱۸۷۷ سنه‌سی روس-تورك محاربه‌سی زماننده‌کی نشریاتندن دولایی حکومت طرفندن قپادلمش، ایکینجیلرده بر قاچ نسخه چیقدقدن صوکره کندیلکلرندن توقفه اوغرامشلردر . (۱۸۸۰ و ۱۸۹۱)

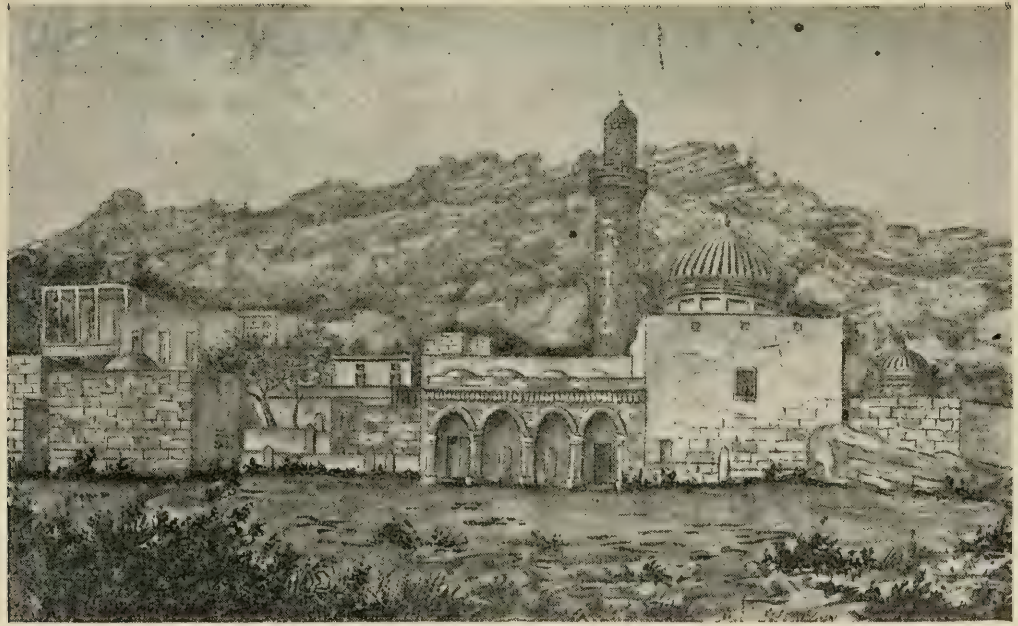
۱۹۰۵ تاریخنه قدر آذربایجان ادبیات و مطبوعاتی منتظماً تأسیس وترقی ایده‌مه‌مشدر. یالکز ۱۹۰۳ و ۱۹۰٤ سنه‌لرنده تفلیسده انتشار ایدن « شرق روس » غزته‌سی بو اوزون سکوت دورینی بتیرمشدر . شاه تختنسکی محمد آغا طرفندن تأسیس اولونان بوغزته برسنه‌دوام ایتدکدن صوکره باکویه نقل ایله‌مش وبوراده قپانمشدر. فقط روسیه انقلاب صغیرینی تشکیل ایدن ۱۹۰۵ سنه‌سی، روسیه تورکلری ایچون ملی انکشاف دورینك ابتداسنی تشکیل ایله‌مشدر. مؤسسات اجتماعیه ایله حریت مطبوعات نقطهٔ نظرندن برپارچه مساعدات ایله نتیجه پذیر اولان بو انقلابدن بالاستفاده بوتون روسیه تورکلرنده اولدیغی کبی آذربایجان تورکلرنده‌ده سرعتلی برحرکت ملیه باشلادی. بو حرکت بر طرفدن ملی مطبوعات تأسیسی ، دیکر طرفدن‌ده ملی مکتب و امور دینیه‌نك ملتك کندیسی طرفندن منتخب اشخاص ومؤسسات واسطه‌سیله اداره ایدیلمه‌سی دعواسندن عبارت ایدی.

باکو بو حرکت ملیه‌نك مرکزی ایدی . ۱۹۱٤ سنه‌سی حرب عمومیسنك ابتداسنده باکوده تورکجه ایکی یومی غزته («اقبال» و«صدای حق») نشر اولنیوردی. مسلمانلرك حقوقنی مدافعه مقصدیله برده روسجه «قاسپی» غزته‌سی چیقیوردی . بوندن باشقه برقاچ عدده تورك مطبعه‌سی موجود بولونیوردی. بوغزته‌لر ۱۹۰۵نجی سنه‌سنده محترم آغا اوغلی احمدبکله ، حسین زاده علی بك طرفندن تأسیس اولونان «حیات» و «ارشاد» غزته‌لرینك باشلادقلری مجادلهٔ ملیه‌یی دوام ایتدیرییورلردی . حرب عمومی اثناسنده تأسیس ایدیلن «آچیق سوز» [۱] غزته‌سی دخی بودعوایی مدافعه ایدییوردی. «آچیق‌سوز» ایلك دفعه اوله‌رق او وقته قدر قافقاسیا مسلمانی ویاخود تاتاری دنیلن خلقك تورك اولدیغنی صراحت و اصرارله میدانه قویمش وبو خصوصده حرب سانسوری ایله مبارزه ایتمك ضرورتنده قالمشدی .

مطبوعات یومیه‌دن باشقه برقاچ هفته‌لق ادبی، سیاسی ومزاح غزته‌لری دخی نشر اولینیوردی که بونلر میاننده « ملا نصرالدین » مجموعه‌سی آذربایجان مزاحنك خلق ایتدیکی برشاه اثردر . ادبی مجموعه‌لردن الك ممتازی محترم حسین زاده علی بکك تحت مدیریتنده چیقان «فیوضات» مجموعه‌سی ایدی . فیوضات مجموعه‌سی، آذربایجان ادباسنی عثمانلی ادبیاتی تقلیده سوق ایدن الك بیوك عامللردن بریسی اولمشدر .

باکو مطبوعات ملیه‌یه مرکز اولدیغی کبی، اوزمان جمعیات خیریه صورتیله تشکل ایده‌بیلن ملی مؤسسه‌لره دخی مرکز اولمش ایدی . باکو مسلمان جمعیت خیریه‌سنك حرب عمومی اثناسنده تورکیه جهتسندن تهجیر ایدیلن الویهٔ ثلثه مسلمانلرینه تشکیل ایله‌دیکی یاردم بوتون روسیه

[۱] « آچیق سوز » ك مؤسس ومحرری بورساله‌نك مؤلفیدر .

باكو جوارنده كائن « بی‌بی ـ هیبت » زیارتگاهی : فصل مخصوصمزده آذربایجان ادبیاتنده‌كی موقع مخصوصی ذكر اولنان محترم حسین‌زاده علی بكك یاغلی بویا ایله ترسیم ایتدكاری تابلودن قوپیه ایدلمشدر

مسلمانلغی تهییج ایله‌دی؛ مذکور جمعیت تورک ا‌سرای حربنه کوستردیکی معاونت دخی آیریجه شایان قید وتذکاردر .

بو جمعیته مخصوص اولارق باکو تجارلرندن مرحوم موسی نقی‌یف طرفندن یاپیلان بنا ، که ۱۹۱۸ ده بولشه‌ویکلرله أرمنیلر طرفندن یاقلمشدر، بلکه‌ده عالم اسلامده بویله بر مقصدله یاپلمش بنالرک، عظمت اعتباریله، برنجیسیدر. بونک یاننده دوران دیکر بر بنا دخی شرقکاری طرز معماریسیله نظر دقتی جلب ایدییور . بو، آذربایجان تورکلری آراسنده باقیات صالحاتیله مشهور حاجی زین‌العابدین افندی حضرتلرینک ایلک دفعه اولارق تأسیس ایله‌دیکی مسلمان دارالمعلماتیدر . ملی ابنیه‌لردن بری‌ده «سعادت» جمعیتنک مکتب اولمق اوزره یاپدیردیغی محتشم بنادر .

بو مؤسسه‌لردن باشقه باکوده نشر معارف مقصدیله «نجات» ، «نشر معارف» و «صفا» جمعیتلری دخی تأسس ایتمشدی .

آذربایجانک حیات ملیه‌سنده تأثیرات مهمه‌سی بولنان ایکنجی مرکز کنجه‌در. کنجه‌ده تأسیس ایدیلن «مدرسهٔ روحانیه» وقتیله ملیت پرورلک روحنک تقویه ایدیلن الک مهم مرکزی ایدی. بورادن آذربایجانک برچوق معلملر، محررلر و شاعرلر قازانمشدر . مذکور مکتبک اهمیتنی درک ایدن چاریزم بوراسنی چابوق قپاتمقله «تهلکه» نک اوکنه کچمک ایسته‌مشدی . ناصلکه باکوده‌کی نشر معارف دارالمعلمینی ایله «سعادت» مکتبلرینی دخی عینی جزایه اوغراتمشدی.

*
* *

تلخیص ایتدیکمز بو ادبی انتباه، آذربایجانک اقتصادی واجتماعی انکشافی ایله مشروطایدی. آذربایجان خانلقلر شکلنده روسیه اداره-

سنه کچدیکی زمان اقتصاداجه دها منکشف دکلدی . هرخانلق کندی یاغنده قاورولور قپالی بر استحصال محلی ایدی . بر محل ایله دیکر محل آراسنده‌کی مناسبات پك محدود ایدی . هرخانلق قرون وسطائی فه‌ئودال بر حیات کچیریوردی . شهرلر کوچوك قصبه حالنده ، صنایع أل ایشندن ، تجارت بسیط برمبادله‌دن عبارت ایدی .

اوزمانکی اجتماعی حیات ، اوزمانکی سیاسی دویغولر ، بالطبع ، بوشرائط مادیه ایله مشروط ایدی. ادبیات دخی بویله خان محفللرینه مخصوص کوچوك بر « سرای ادبیاتی » حالنده ایدی . بوأدبیات محلی ذوق وغرضلر تأثیرنده محدود برشی ایدی . برمحفل ادبی ایله دیکر محفل ادبینك مناسباتی عادتا برشهر ایله دیکر شهر آراسنده جریان ایدیوردی. بوجریان چوقده صیقی وصمیمی اولامازدی. حتی مخاصم بولندقلری بیله واقع اولوردی . ادبی محفللر آراسنده‌کی خصومت عصرمزده بیلدیکی بر حقیقتدر . فقط بو مخاصمت محل اعتباریله دکل ، زمره ، صنف ویا طبقه اعتباریله‌در .

قافقاسیایه اینن روسیه ، بیوك پترونك اصلاحاتی ایله قوت بولمش برروسیه ایدی . عصری اصوللری تطبیق ایتمکله بو ، انکشافه مایل بردولت ایدی . عصرك هر بیوك دولتی کبی بوده ایمپریالزم ایده آلنی تعقیب ایدیوردی. بواستقامتده‌کی میل وانکشافی ایله اوجنوبه‌دوغرو یاییلیوردی ویولی اوستنده اسلام دولتلرنی کوریوردی . قافقاسیا اونك ایچون بالخاصه مهم ایدی . قافقاسیا یوللرنی یاپمق ، منابع ثروتی ایشلتمك ، بحر خزرده سیر سفائن وجوده کتیرمك پلانلری اقتضاسندن ایدی. بو پلانلرك قوه‌دن فعله کله‌سی، بالاخره، باطوم ایله باکویی روسیه‌نك مهم مرکزلرینه ربط ایدن دمیریوللرینك

انشاسی ایله تتویج ایدلدی. نتیجه‌ده قافقاسیانك محیط جغرافیسی دکیشدی. دائما رقیب و مخاصم شکلنده یاشایان ضعیف خانلقلر یرنده بر ادارەیه تابع اقتصادی بر کل وجوده کلدی. بوندن کلن فائده‌نك قسم مهمنی اولا روسیه‌یه، صوکره یرلی خرستیانلره انحصار ایتمك روسیه پولتیقه‌سنك ایجابندن ایدی. مع مافیه قافقاسیانك آذربایجان قسمی دخی ایستر ایسته‌مز بوندن مستفید اولدی: آذربایجان شهرلری بیودی؛ آرالرنده مناسبات و مبادله آرتدی. خانلقلر زماننده‌کی خصوصیتلر رفع اولدی. مملکت اقتصاد و تجارتجه انکشاف ایتدی؛ تکامل یوله کیردی. بو تکامل فعال بر دور استحصال وجوده کتیره‌رك تقسیم مساعی‌نی موجب اولدی. تقسیم مساعی سایه‌سنده‌ده اجتماعی یکی زمره‌لر تشکل ایدییوردی.

روسیه نه اوروپا کبی اوروپا، نه‌ده شرق کبی شرق ایدی. بیوك پترو «تنظیمات» ندن صوکره روس اداره‌سی فه‌ئودالزم بقیاتیله بورژووا اساسلرینی تحف برصورتده مزج ایتمشدی. بونك ایچون‌ده او، دیکر اوروپا مملکتلرینه نسبتله غایت بطی آدیملرله ترقی ایدییوردی. مع مافیه صوك ربع عصرده روسیه قاپیتالیزمی ایچه ایلرله‌دی. نتیجه‌ده خاطری صاییلیر بر دەموقراسی تشکل ایتدی. روسیه قاپیتالیزمنك انکشافنده باکونك رولی مهم ایدی. باکو اکثر روسیه صنایعنك و بوتون دمیر یوللرینك (پترول سایه‌سنده) محرکی اولدیغی کبی، کندیسی‌ده غایت مهم تجارت و صنایع مرکزی حالنه کلدی. بوخصوصده او، پترولندن باشقه جغرافی وضعیتنه دخی مدیوندی. بوراسی روسیه ایله ایرانی، ایران ایله تورکستانی، روسیه ایله قافقاسیایی تجارتله باغلایان یکانه بر لیمان ایدی.

باکونك بو موقعی شیمدیکی جمعیتلرده مهم اولان دهموقراسی‌نك تشـکلی ایله‌ده آرتدی . بوراده دیکر عنصرلرله برابر تورك صنوف اجتماعیه‌سی دخی وجوده کلمش، تورك دهموقراتیاسی تأسس ایتمشدی.

أودت، خانلقلر الغا ایدلمش ، برنده ـ سوق تاریخله ـ واحد بر تورکلك وجوده کلمشدی. آیریلغك تمثالی بولنان خانلرك الغاسی ایله قصبه‌لر بر شهره انقلاب ایله‌مش ملی وحدتی موجب اولان دهموقراسی دوغمشدی. بو دهموقراسینك طبقاتی ایچنده فنون عصریه ایله مجهز متخصصلر، منورلر، ارباب صنایع، تجارت اهلی، عمله قسمی یتیشیوردی. بوصنوف ابتداده روس ادارەسنه ، روس حرثنه یك‌ده مخالف دکلدی . بالعکس هر شیده روسیه‌یه تقلید ایتمك بوصنف پیشرولرینك صفت فارقه‌سنی تشکیل ایدییوردی . بونك ایچون اونلره «روس ماآب » دنیلیردی. روس ماآبلرك مقابلنده ایسه « ایران ماآب » لر دوریوردی . ایران ماآبلر روس ادارەسنك تأثیریله موقعلرینی یکی قوتلره ترك ایتمك ایسته‌مه‌ین اسکی طبقات اجتماعیه‌نك مفکوره‌جیلری ایدی . برنجیلر یکی تشکل ایدن جمعیتك حراندیشلری (لیبه‌رال) ، ایکنجیلر ایسـه محافظه‌کار (قونسرواتور) لری ایدی .

حراندیشلرله محافظه‌کارلرك مبارزەسی سنه‌لرجه دوام ایتدی . «اوچیتل» ایله «میرزا» مخاصم بولنورکن محـافظه‌کارلر حراندیشلری تکفیر ایدییورلردی. بالآخره بو حال تبدل ایتدی. حراندیشلر زمرەسی قوانین اجتماعیه‌نك سوقی ایله کندیسنی حقوقاً واقتصاداً تضییق ایدن روسلغه قارشی لوای عصیان آچمق مجبوریتنده قالدی . دوغریدر که شهرلر بیویور ، بوراده دهموقراسی تشکل ایدییوردی ، فقط بونکله برابر شهرلر روسـلاشدریلیور ، مهاجرت سیاستی یرلیلره ، یرلی

مستحصللرده‌میدان انکشاف ویرمه‌یوردی. بوکا قارشی تورك منوری، تورك تجاری، علی العموم تورك مستحصلی مبارزه ایده‌جکدی. بو آغر وظیفه‌ده او، یالکز مبارزه ایده‌مزدی: خلق کتله‌سنی‌ده بوجداله سوق ایتمه‌لیدی. بونك ایچون اوکا تأثیر ایتمك، اوکا خطاب ایله‌مك لازمدی. ایشته بو لزوم حس ایدلدیکی آنده منورلردن بر قسمنك خلقه دوغرو کیدیشی باشلامشدر. منورلرك بو تشبثی تجاردن بر قسمنك مظاهرت و معاونتیله قوت بولمشدر. بو خصوصده مطبوعات موقوته تأسیسنك پك مهم رولی اولمشدر.

مطبوعاتك تأسیسی ایله قافقاسیاده سیاسی، اجتماعی و ملی بر فکر تشکل ایدییوردی. افکار عمومیه وجود بولیوردی. حیات ملیه ایچون پك مهم اولان بر طاقم مسئله‌لر مذاکره اولنیوردی. غزته‌لرك بو کونکی ملیتلر تشکلنده اویناد‌قلری رول معلومدر. بو رولی اونلر روسیه تورکلکی ایچون دخی ایفا ایدییورلردی. اونلر خلقده هم ملی دویغولر اویاندیرییور، هم ده مقصد ملیه‌دن اولان مسئله‌لری تنویر ایدییورلردی. تورکجه مطبوعاتك ترویج ایله‌دیکی مسئله‌لری تحلیل ایدرسه‌ك آشاغیده‌کی موادی تلخیص ایده‌بیلیرز:

۱ — اصول جدیده مسئله‌سی. مکتبلرده تورکجه‌نك اصول صوتی ایله تدریسی و مدرسه پروغرامنه فنون جدیده‌نك ادخالی.

۲ — ملی مکتبلر کشاد و تأسیسی. اولجه موجود محله، کوی و جامع مکتبلرنده‌کی فارسی یرینه تورکجه اوقوتمق و عصری اصوللرله یکی مکتبلر کشاد ایتمك.

۳ — حکومت مکتبلرنده تورکجه‌نك تدریسنی طلب ایتمك.

٤ — ادارهٔ روحانیه‌لرله اوقاف اسلامیه ادارهسنك اهالی اسلامیه

طرفندن منتخب علما ومأمورین طرفندن اداره‌سی فکرینی ترویج ایله‌مك . [١]

٥ — مسلمانلر ایچون‌ده سائر ملتلرده اولدیغی کبی نشرمعارف وامور خیریه ایله متوغل جمعیتلر تشکیلی .

٦ — بلدیه ودوما (روسیه مجلس مبعوثانی) انتخاباتنده مسلمانلر حقنده روا کورولن تقیدات قانونیه‌یه قارشی مجادله . باکو، کنجه وعلی العموم قافقاسیا بلدیه‌لرنده مسلمانلر اعضا مجلسك نصفندن فضله‌سنی تشکیل ایده‌مزدی .

٧ — وطنداشلق واهلیت حقنك هرجهتجه مسلمانلره تشمیلی ایله حقوق سیاسیه رملکیه‌ده دیکر وطنداشلرله مساوی طوتولمق .

١٩٠٥ سنه‌سی انقلابندن صوکره چوغالان مطبوعات بوکبی مطالبك ترویجی ایله قوتلی بر جریان یاراتمشدی . بومطالب یالکز غزته ستونلرنده قالمایوب قسماً حیاته تطبیق ایدلمش، قسماً دخی مختلف زمانلرده حکومته ویریلن استدعالره واجتماعلر طرفندن چیقارلان قرارلره

[١] روسیه مسلمانلرینك حیات ملیه‌سنده بومسئله بالخاصه مهم بر موقع احراز ایلمشدر. آذربایجان تورکلرنده ایسه بومسئله یالکز «ادارهٔ روحانیه»نك انتخاب اصولیله تأسیسنی طلب ایتمکله قالمایوب ، عینی زمانده اتحاد اسلام فکرینك ترویجنه دخی واسطه اولمشدر . آذربایجان تورکلری روس حکومتی طرفندن شیعه وسنی ناملری ایله ایکی مستقل مؤسسه شکلنده تأسیس اولنان ادارهلرك « اسلام ادارهٔ روحانیه‌سی » نامیله توحیدینی دخی طلب ایدییورلردی . بوطلب ١٩٠٥نجی ییلده ماورای قافقاس اهالیٔ اسلامیه‌سی نامنه والیٔ عمومی‌یه‌ویریلن استدعاده یربولدیغی کبی، شیعی وسنی اختلافلرینك ازاله‌سی چاره‌لرینه حصراولنان اسلام قورنغره‌لرینك مقرراتنده دخی تثبیت ایدلمشدر . شایان قیددرکه شیعی وسنی اختلافلری هربردن اول آذربایجان تورکلری آراسندن قالقمشدر ، که وحدت ملیه‌سنی درك ایدن برجمعیت ایچون بوغایت مطلوب ایدی .

ماتریال تشکیل ایله‌مشـدر . بو مقاصدك ترویجی ایچون علنی وخفی اولمق اوزره مختلف قومیته‌لر ، جمعیتلر وفرقه‌لر تشکل ایله‌مشدر . بعضاً قوتلی ، بعضاً ضعیف بر بنیه‌یه مالك اولان بوسیاسی عضویتلرك باشلوجه طلبی چاریزم اصول اداره‌سنك دکیشمه‌سی تشکیل اتمشدر . بوجمعیتلردن اکثری بر چوق زمان چاریزم علیهنده اولان اختلال فرقه‌لری ایله تماسده وبعضاًده اتفاقده بولنمشلردر .

۱۹۰۵ انقلابی، انقلابجیلرك آرزوسی وجهله انکشاف ایده‌میوب ارتجاعك غلبه‌سی ایله حرکات انقلابیه توقفه اوغرادی . بونك اوزرینه شدتلی بر ارتجاع باشلادی . بومناسبتله اجرا اولنان تعقیبات نتیجه‌سنده، دیکر روس فرق سیاسیه‌سی کبی، مسلمانلرك دها رشیده حالنده بولنان جمعیتلری دخی پراکنده برحاله کلدی . روسیه جمعیتنده شوودن بر سیاست جریانی باشلادی . بوجریان بالقان محاربه‌سی اثناسنده شدتلی برصورت آلدی . روس شوونیزمی دوغرودن دوغرویه تورك عالمنه توجیه‌اولونمشدی . روس ادباسندن معروف بریسی بالقانلرده کیدن صلیب احمر هیئتنی تشییع ایچون یازدیغی مقاله‌ده «براسلاو، برخرستیان وارکن تورك یارالیسنه باقمیکز» دیيوردی . بوشوونیزم عینی زمانده غیرروس اولان ملتلرده‌کی جریان ملی‌یی تغذیه ایدییوردی ؛ بالخاصه تورك ملیت پرورلکی قبارییوردی . روس دارالفنونده اوقویان آذربایجان طلبه‌لرینك کیفده طوپلانان اجتماعی کشف واعضاسی توقیف ایدلمشدی . «هلال احمر» فائده‌سنه یاپیلان پروپاغان بوزمانکی حسیاتك ترویجی ایچون اك مناسب برواسطه اولیوردی . باکو قادینلرندن کوبه‌لرینی ویرنلر اولمشدی . کنج معلملر وطلبه‌لر درسلرینی آتدرق تورك اوردوسنه کوکللو کیدییورلردی . بوزمانده اکثری ۱۹۰۵ سنه‌سنده‌کی انقلاب

جمعیتلرنده تجربه کورمش کنجلردن متشکل خفی برجمعیت سیاسیه وجوده‌کلیوردی. بوجمعیت روسیه‌ده یاشایان تورکلری هرجهتجه روسلر ایله مساوی برحقوقه مالك کورمك ایسته‌یر ، عین زمانده بوتون تورك و اسلام عالمنك حریتنی دخی أمل اتخاذ ایدییوردی . جمعیتك مفکوره‌سی ملتلر آراسنده تام برمساوات حقوق تصوری ایدی ؛ بونك ایچون‌ده « مساوات » نامنی آلمشدی .

مذکور جمعیتك اوزمان نه کبی برروحله متحسس اولدیغنی ارائه ایتمك ایچون وقتیله « سبیل الرشاد» غزته‌سنه درج اولونان بیاننامه‌سندن بر قسمنی بورایه نقل ایدیورز :

« .... بیلکزو آکاه اولیکزکه بزم یکانه چارهٔ نجاتمز تورکیانك استقلالی واونك ترقیسنده‌در. اکر بزشیمدی‌ده اولکی حسسزلکمزدن واز کچمزسه‌ك ، بویوزدن دنیانك کوزی اوکنده حق انسانیت وملیتمزی غائب ایدوب اغیاره اجیر ، تابع وعادتاً اسیرلکده قالاجغمزه شبهه ایدیله‌سین . . . .

« جمیع عالم بیلیورکه بومحاربه‌یی خلافت اسلامیه‌یه مالك اولان تورکیایه آچان بالقانك کوچوك واوفاق حکومتلری دکلدر. زیرا شیر، نه‌قدرضعیف اولسه‌ده چاقاللر وتیلکیلر اوکا یاقین کلمکه جرأت ایده‌مزلر . بوایشلری ایشله‌ین انسانیت واسلامیت دشمنی و « ژاندارم عالم » لقبی ایله ملقب اولان شمال آیوسی روسیه حکومت مستبده‌سیدرکه ، هرکون نه‌قدر لوازم صحیه ، اطباء اعانه‌لر وکوکللی آدیله بولوك بولوك نظامیلر (یعنی عسکرلر) کوندرییور .

« شو ساعتده بلغار ، صرب و قره‌طاغلیلرك نظامی صفلرنده حدسز ، حسابسز روس ضابطلری وطوپچیلری مبارزه ایتمکده‌در . عثمانلیلرك مغلوبیتی حقنده چکیلن تلغرافلر هپ مجعولدر. بوصورتله اونلر برطرفدن روسیه‌دن حربه کیدنلره جرأت ویرمك ، دیکرطرفدن‌ده مسلمانلری قورقوتمق ایستیورلر . عالم اسلامك باشنه کلن بلالرك اکثریسنه ، بلکه‌ده هپسنه اشبو .... و .... حکومت مستبده سبب اولمشدر. دیکر مملکتلرده‌کی اسلام قارداشلرمز جان ومال ایله معاونتده بولندقلری حالده بزروسیه مسلمانلری نه‌دن برجماد کبی طوکمشز !

« البته مسلمان أولان کیمسه‌لر، حس مليىٔ اولان شخصلر، بیضهٔ اسلامی دین وملتی بوقدر دوچار سفالت وگرفتار ذلت کورونجه غیرت ملیه وحمیت دینیه‌سی هیجانه‌کلوب قرآن عظیم الشانك دین احمدی ولوای محمدینك استقامت واستدامتی یولنده وارد اولان (ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم واموالهم بأن لهم الجنة یقاتلون فی سبیل الله فیقتلون ویقتلون وعداً علیه حقا فی التوریة والانجیل والقرآن ومن اوفی بعهده من الله فاستبشروا ببیعکم الذی بایعتم به ذلك هو الفوز العظیم) آیهٔ وافی هدایه‌سی مفادنجه جان ومالارینی دریغ ایتمزلر. ایدنلر خائن ملت ودشمن دین وبی‌غیرتدرلر. » [١]

[١] « سبیل الرشاد » عدد ٣٨٠ ــ ٢٢٠ : صحیفه ٢٢٦، سنه ١٣٢٨.

III

حرب عمومی واختلال کبیر

حاکمیت ملیه دعواسنك ۱۹۰۵ سنه‌سی روسیه انقلاب صغیری نتیجه‌سنده ، ملی مکتب، ملی مطبوعات وملی جمعیتلر تأسیسنه عائد جزئی مساعده‌لر کبی قازاندیغی محصوللر واردی .

دوغرودرکه بو محصوللر کمیت اعتباریله چوق محدود ، کیفیت اعتباریله‌ده پك یکی ایدی . مع‌مافیه بومساعده‌لردن استفاده ایدن قافقاسیه تورکلکی بیوك محاربه عرفه‌سنده واختلال کبیرك پاطلادیغی زمانده پك‌ده حاضرلقسز دکلدی . کرچه وظائف ومقاصد ملیه‌نك عظمت ومشکلاتی ایله متناسب بر تشکیلاته دها مالك دکل ایدیسه‌ده ، آرتق سیاسی ادرا کدن محروم، آرزوی ملیسی تعضو ایتمه‌مش شکلسز بر کتله حالنده دخی دکل ایدی. حیاتی ابراز ایده‌جك واسطه‌لره مالك ، دیری ویاشامق ایسته‌دیکنی حس ایتدیره‌جك ذیروح بروجود حالنده ایدی .

اون سنه‌لك کوچوجك بر فاصله ، آذربایجان تورکلکنی متعدد مطبوعاته ، مختلف مؤسسه‌لره ، سیاسی محفللره ، خفی جمعیتلره ، زماندن، مکاندن آکلار منورلره مالك، ادراك وشعور صاحبی بر جمعیت حالنه قویمشدی .

بو جمعیت ، ۱۹۱٤ سنه‌سنده پاطلایان عالمشمول محاربه‌نك آلت اوست ایله‌دیکی مفهوم و قیمتلری حساسلقله تعقیب ایدییور؛ طوپلرك کورولتوسی ایله برابر قوپان « ملتلرك حقی مقدسدر ! » نداسنی دوررت قولاقله دیکله‌یوردی . او ، محارب بولنان بوتون دول معظمه رجالی آغزندن صیق صیق ایشیدیلان بو شعارك صمیمیتنه دکاسه‌ده ، بویوك حقیقتك ایستر ایسته‌مز مظفر اولاجغنه ایمان ایدییوردی . حرب عمومی اثناسنده ، دها روسیه انقلابی ظهور ایتمه‌دن ، محاربه‌نك قاتی سانسوری هر یازیلانی بلاامان سیلمکده ، بالخاصه تورك کلمه‌سی ایله تورکجیلك مسلکنه قارشی خصمانه برعلاقه کوستردیکی زمانده ، « آچیق سوز » غزته‌سی یوقاریده مذکور ایمانه ترجمان اولارق یازییوردی که :

« هر هانکی غالب طرف ، آز چوق ، سورونجلی بر دینجلك وجوده کتیرمك ایسترسه ، عصرك وجدانلری اوزرنده اك چوق تأثیر اجرا ایدن قوتی - ملیت مفکوره‌سنی - اهمال ایده‌مز . بونك بویله اولاجغی آراصره کله‌جك صلحی حقنده سوز سویله‌ین اوروپا متفکرلرنجه‌ده تصدیق اولنمقده‌در . صلحیونه منسوب سیاسیلرجه ملیت اساسنه رعایت ایتمیه‌جك ، ملتلرك حقوقنی کوزه‌تمیه‌جك برصلح معاهده نامه‌سی چوق چکمز ، یرتیلر و سورونجلی بر دینجلك تأمین ایده‌مز ! »

« حقوق طبیعیه‌سی پایمال اولمش برملت باقی قالینجه‌یه قدر اوروپا موازنهٔ دولیه‌سی حقیقی و سورونجلی بر صلح یوزی کورمکدن محروم قالاجغی کبی ، کندی وطنداشلری آراسنده اوکی دوغمالق کوزه‌دن بردولتده حقیقی برقوته سوکنمیه‌جك (استناد ایتمیه‌جك) ، مترقی وقوتلی برتشکیلاته مالك اولامیاجقدر . »

« دیمك‌که معین برمفکوره‌یه واکثر افرادنجه مشخص برغایهٔ آماله مالك اولان ملتلر ، دولتلر آراسنده‌کی مناسباتده اهمیت قازاندیقلری کبی ، دولتلرك داخلی سیاستلری اوزرینه‌ده بیوك تأثیرلر اجرا ایده‌جکاردر . بوصورتده آیری آیری ملتلر بر ملت اولارق یاشایه‌بیلمك ایچون هرشیدن اول کندیلرینی

بیلمه‌لی ، معین فکر وامللر اطرافنده برلشه‌رك بیوك برمفکوره‌یه ، غایهٔ خیاله هدف اولاجق او ایشیقلی ییلدیزه صاحب اولمالیدرلر . چونکه متحد بر روح ومشترك بر غایه‌یه مالك اولمیان مللتلرله یکی اساسلر اوزرینه قورولاجق حیات حسابلاشمیه‌جق وبویله بر سلاحدن محروم قالان جماعتلر کیمسه‌یه سوز ایشیتدیره‌میه‌جکلردر ! »

بیوك محاربه‌نك قافقاسیا تورکلکنده دوغوردیغی امید بویله‌ایدی. ملیت پرنسیپنك غالب که‌جکنه باغلانمش برامید !

* * *

روسیه ایمپراطورلغنك (۱۹۱۷ سنه‌سنده) قارپات داغلرنده ، لهستان وادیلرنده وبالطق ساحللرنده‌کی اوکورونمز مغلوبیتی ، دنیایی صارمش آتشین حرب سلسله‌سنك مهم حلقه‌لرندن برینی قیرمش اولدی.

روسیه‌یی پنجهٔ اسارتنده قهر ایدن چاریزم دخی بو حلقه ایله برابر دورلمشدی . بیوك محاربه بیوك بر انقلاب دوغورمشدی .

مختلف مللتلردن یوغورولمش ۱۸۰ ملیونلق عظیم بر کتله‌یی اداره ایدن دنیانك الك بیوك امپراطورلغنده ظهوره کلن بو اختلال کبیر ایکی دورلو نتیجه‌ویره‌جك ، ایکی مهم مسئله‌یی حل ایده‌جکدی . یوقسه ، کندی روحی وکندی طبیعتی ایله تضاد تشکیل ایدوب کندیسی ایله برابر روسیه‌یی‌ده قهر ایده‌جکدی .

۱۹۱۷ انقلابی محکوم صنفلره حریت ، محکوم مللتلره‌ده مختاریت ویره‌جکدی .

انقلابك ایلك کونلری مجلس مؤسسان انتظاری ایله کچیوردی . مجلس مؤسسان برآن اول طوپلانه‌جق، کویلولره طوپراق، عمله‌لره ایش ، مللتلره‌ده مختاریت تأمین ایده‌جکدی . ایشته آرزوی عمومی !

مجلس مؤسسـاندن کیم نه بکلهیور ؟ اجتماعلر ، قورولتایلر ، قرارلر، مخطرهلر هپ بونی تعیین ایتمکده . . .

قافقاسیا داخل اولدیغی حالده بوتون روسـیه تورکلری دخی بوخصوصی اهمال ایتمهیورلردی . باکوده، نیسانك ١٥ نده، ایلك دفعه اولارق، «قورولتای» نامیله، قافقاسیا مسلمان قونغرهسی طوپلانیور. قورولتای هرشیدن اول وهرمسئلهدن دها قیزغین برصورتده آزاد روسیهنك آلاجغی مطلوب شکل ادارهیی مذاکره ایتدکدن صوکره آشاغیدهکی قراری چیقاریبوردی :

« آ — قافقاسیا مسلمان قورولتایی ، ملی سیاسی مقصده عائد مسئلهیی مذاکره ایدهرك مسلمان قوملرینك منافعنی الك زیاده تأمین ایدن روسیه شکل ادارهسـنك محلی فهده راسیون اساسی اوزرینه قورولی جمهوریت مجتمعهٔ انام اولدیغنی قبوله قرار ویرر. »

« ب — اسـلام دیننده اولان بوتون قوملرك روحانی ومدنی ارتباطنی نظره آلارق قافقاسیا مسـلمان قورولتایی بوتون روسیه مسـلمانلری ایچون وضع قوانین صلاحیتنه مالك عمومی براداره تشکیلنی لازم کورور . »

بوقرار کونلرجه دوام ایدن مناقشات نتیجهسنده برنوع ائتلاف محصلهسی اولارق متحداً قبول ایدلمشدی. مناقشه برطرفدن تورکجیلر، دیکر طرفدنده اسلامجیلرله سوسیالیستلر آراسـنده ایدی . فهده ـ راسیون اساسنی مدافعه ایدنلر ، تورکجیلر ایدی که ، بونلر خصوصی اولارق آذربایجان ایچون دخی محلی مختاریت طلب ایدییورلردی . معارضلر ایسـه یالکـز خلق جمهوریتی ایله اکتفا ایدوب ملیت مسئلهسنك حلنی محلی دکل، مدنی مختاریت شکلنده تصور ایدییورلردی.

نیسانی متعاقب مایس آینده موسقوادهبوتون روسیه مسلمانلرینك عمومی قورولتایی انعقاد ایلهمشدی . روسـیه تورکلکنك بوتون

اقوامنی تمثیل ایدن بیك مرخصلی بوبیوك قورولتایده شدتلی مباحثه ومناقشه‌لردن صوکره روسیه‌نك ملی ومحلی مختاریتلر اوزرینه قورولی متحد خلق جمهوریتندن عبارت اولمسی طلب اولونمشدی . [۱] بوطلب روسیه مسلمانلرینك بیوك انقلابدن بکله‌دیکلری سیاسی أملی تماميله عیان ایله‌مشدی .

نهایت مجلس مؤسسان انتخاباتی اثناسنده ماورای قافقاس مسلمانلری آراسنده قاطع براکثریت احرازایدن « مساوات فرقه‌سی وملی قومیته‌لر» لیسته‌سی [۲] روسیه فه‌ده‌راسیونی‌ایله برابر آذربایجان مختاریتنی دخی بر شعار اولارق اورتایه آتمشدی .

باکو اهالیسنك بیوك برتوجهی آلتنده انعقاد ایدن تورك عدم مرکزیت « مساوات » فرقه‌سنك [۳] عینی آیلرده انعقاد ایدن ایلك قونغره‌سی روسیه تورکلکنك روسیه شکل اداره‌سی حقنده بسله‌دیکی أملی آیدینلاشدیره‌رق، آذربایجان ، تورکستان ، قرغزستان وباشقردستان کبی خالص تورك مملکتلری ایچون محلی مختاریت ، (وولغا) نهری‌بویی ایله قریم تاتارلری وروسیه‌ده یاشایان دیکر تورك

[۱] بو طلب مؤلفك شکل اداره حقنده ایراد ایتدیکی مقابل معروضه اوزرینه واقع مناقشه ومدافعه‌لر نتیجه‌سنده تکلیف وقونغره‌نك اکثریت قاطعه‌سنجه قبول وتثبیت ایدلمشدر .

[۲] روسیه‌ده متناسب اصول انتخاب سیستمی ایله تطبیق اولنان انتخابلر منتخبین لیسته‌لری اوزرینه اجرا اولونیوردی .

[۳] « مساوات » فرقه‌سنك بالقان حربی اثناسنده باکوده تشکل ایتدیکی یوقاریده قید ایدلدی . ۱۹۱۷ نجی سنه‌ده روسیه انقلابی ظهور ایتدکده کنجه‌ده « تورك عدم مرکزیت فرقه‌سی » تأسس ایتدی . بو ایکی تشکیلات قابقاسیه قورولتاینده‌کی بیانات ومدافعه‌لری ایله خلقجی ، تورکجی اولدقلرینی متقابلاً کشف ایتمکله اتحاد ایده‌رك سالف‌الذکر عنوانی آلدیلر .

قوملرینه‌ده، محلی ممکن اولمادیغی تقدیرده، ملی مختاریت طلب ایدییوردی .

ایشته، « آچیق سوز » ك ۱۹۱۵ نجی ییلده حرب عمومیدن بکله‌دیکی حاکمیت ملیه شعارینك غلبه‌سندن اومدیغی امیدی ۱۹۱۷ نجی ییلده روسیه انقلابندن بالاستفاده اختفا کاهندن چیقان « مساوات » فرقه‌سی یوقاریده‌کی وجهله تعیین ایدییوردی .

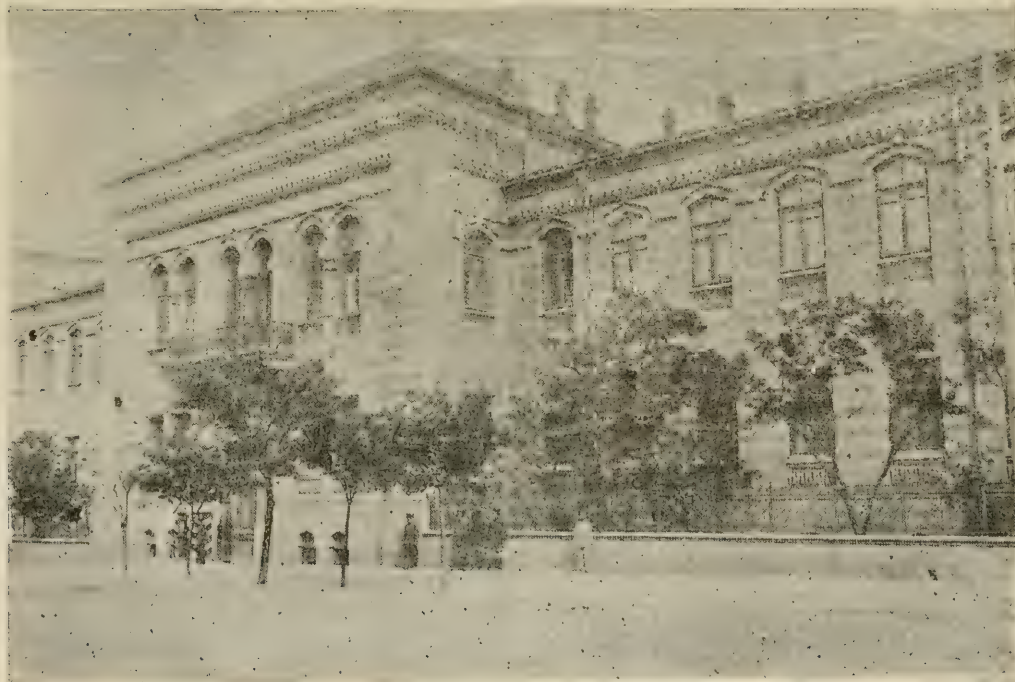
بوصورتله آذربیجان تورکی جهان محاربه‌سی ایله روسیه انقلابندن کندی حریت و حاکمیت ملیه‌سنك تأمینی تأیید ایدر بر نتیجه بکله‌یوردی .

* *
*

انقلاب، امپراطورلغی ایچندن تضییق ایدن ایکی مهم قوتك ظهورندن ظهور ایتمشدی . بر طرفدن محروم صنفلر، دیکر طرفدن ده محکوم ملتلر حقلرینی ایسته‌یورلردی . کویلی طوپراق، عمله ایش، ولیکوروس اولمایان ملتلر دخی مختاریت اداره طلبنده ایدیلر .

انقلاب بونلرك هپسنه حساب ویرمك مجبوریتنده ایدی . فقط بونکله برابر او، برده بونلرك فوقنده دیکر بر مسئله ایله‌دخی یوز یوزه کلمشدی. اورتاده حل اولنه‌جق بر حرب مسئله‌سی واردی. چار حکومتنه توارث ایدن حکومت موقته، بالخاصه کرنسکی حکومتی، انقلابی، بردفعه باشلامش حربی موفقیتله بیتیرمك ایچون، بروسیله اولارق قوللاندی . خطرناك بر تجربه یاپیلدی . انقلاب اوردوسی آلمانیایه قارشی تجاوزه کچدی .

بوصورتله بوتون جدیت وحماستنی « ظفر نهائی » یه حصر ایدن انقلاب حکومتی بالطبع دیکر اساسلی مسئله‌لرك حلنی برزمان آخره تعلیق ایتدی. افکار عمومیه انقلابك میدانه آتدیغی «الحاقسز و تضميناتسز صلح»

باكوده مجلس مبعوثان دائره‌سی

ملتلره تعیین مقدرات حتی! » شعاری ایله برابر طوپراق وعمله مسئله‌لرینك برآن اول قوه‌دن فعله کتیرلمه‌سی طلب ایدییوردی. حالبوکه حکومت هرشیئی مجلس مؤسسانه تعویق ایدییوردی.

بوتعویق برطرفدن بالشه‌ویزمی، دیکر طرفدن‌ده ملی جریانلری تغذیه ایدییوردی. بالخاصه کرنسکی‌نك فنلند(سه‌یم)ی، اوقراینه (رادا)سنه قارشی آلدیغی طور تهدید، مسلمان ملی آلایلر تشکیلنه عائد مخالفت و آلمانیا اوزرینه اجرا ایتدیکی موفقیتسز تجاوز آرتق بولشه‌ویزمك ظهورینه میدان ویرمشدی.

پتروغراد مهم کونلر کچرییوردی. ولایتلر غیر قابل تصور بر بحران ایچنده بولنیوردی. برطرفدن عمله، کویلو وعسکر شورالری، دیکرطرفدن‌ده ملی شورالر تأسس ایدییوردی. ملیونلرجه اوردو جبهه‌یی ترك ایله کیمسه‌یه صورمادن غیرمنتظم برصورتده رجعت ایدییوردی.

نهایت تشرین اول آیی کلدی. بیوك روسیه مجلس مؤسسانی طوپلانمقده ایکن حکومت مرکزیه کرنسکی‌دن بولشه‌ویکلره کچدی. مجلس مؤسسان همان ایلك جلسه‌سنده (له‌نین) حکومتی طرفندن قوغولدی.

بولشه‌ویکلرك، حکومتی جبراً آلده ایتمه‌لری اوزرینه روسیه‌نك هرطرفنده بر آنارشی باشلادی. اوردو « أوه، أوه! » دیه‌رك جبهه‌یی ترك ایتدی. مسلح اولارق کوینه دونن کویلی، اصیلزادکانه مخصوص کاشانه‌لری یغمایه وچفتلکلری تالانه باشلادی. بوتون روسیه مدهش بر آتش اختلال ایله علولندی. ولیکوروس‌دن غیری اولان ولایتلر آنارشی ایچنده بولنان مرکزدن قوروئمق ایچون کندیلرینی بالذات اداره ایتمك صددنه کلدیلر. اوقراینا، لهستان، بالطق جمهوریتلری وفنلندیا

روسیه‌دن آیرلمش اولدی . قازانده ، اوفاده ، اورنبورغده تشکل ایدن ملی تاتار وباشقرد آلایلرینه استناداً تشکیلات ملیه‌وجوده کلدی.

پتروغراده‌ده بولنان بولشه‌ویك حکومتی ایسه هیچ دورمادن ده‌قرارلر (قانونلر) چقاریبوردی. بوده‌قرارلری ایله‌او، بیوك ایمپراطورلغك باشلامش اولان انقراضنی تسریع ایدییوردی . بوقانونلره کوره کویلی ملکدار اراضیسنی ، املاکنی جبراً ضبط ایتمکه وایسته‌دیکی کبی قوللانمایه صلاحیت پیدا ایدییوردی . ملتلر دخی ایسته‌رلرسه روسیه‌دن بیله آیریلابیلیرلردی .

* *
*

بواثناده قافقاسیانك وضعیتی نه‌ایدی ؟

وولغا بوینده‌کی تورکلر خدمت عسکریه‌ده بولندقلرندن ، روس اوردوسنك انحلالی زماننده ملی آلایلر تشکیل ایله‌مش ، مسلمان شورای عسکریسنی وجوده کتیرمش وبوسایه‌ده انقلابك ایلك کونلرنده مهم بر قوت تشکیل ایتدکاری حالده قافقاسیا مسلمانلرینك حالی پك مشکل ایدی . قافقاسیا جبهه‌سنده‌کی روس اوردوسی دخی انحلال ایدییوردی. کمال سرعتله کری‌یه دونن اوردو یوللرده تصادف ایدن اهالی اسلامیه‌یه اولماز تحقیر وتجاوزاتی اجرا ایدییوردی؛ تورکیه حدودینه یاقین یرلرده مفسدلر طرفندن اشاعه اولنان بدخواهانه خبرلر اوزرینه دیسیپلندن چیقمش صالداتلر (روس عسکری) یرلی تورکلرینی قتل عاملرله تهدید ایله‌یوردی . « لنچ » ایدیلن مسلمانلر وقایع روزمره صره‌سنه کچمشدی. بوحال اودرجه‌ده شدت پیدا ایتمشدی که پتروغرادده بولنن تاتار شورای عسکریسی ملتداشلرینك حمایه‌سی ایچون قافقاسیایه برهیئت مخصوصه اعزام ایتمك مجبوریتنده قالمشدی .

تفلیسده ماورای قافقاس قومیته‌سی نام بر هیئت اجرای حکم ایدییوردی که بوقومیته روسیه حکومت موقته‌سنك نائب عدا اولنیوردی. پتروغراددەچارك موقتی دوما اعضاسندن تشکل ایدن حکومت موقته‌یه کچدیکی کبی بوراده‌ده والئ عمومی مقامی، ینه عینی دوما اعضاسندن متشکل بوقومیته‌یه کچمشدی. بالآخره مرکزی حکومت کرەنسکی‌یه کچدیکی کبی، ماورای قافقاس اداره‌سی‌ده تورك، کورجو و أرمنی سیاسی تشکیلاتلرینك اشتراکی ایله تشکل ایدن ماورای قافقاس قومیسرلکنه انتقال ایتدی.

بولشه‌ویك اختلالی ظهور ایتدکده روسیه مجلس مؤسسانه انتخاب اولنان اعضا ده قافقاسیاده بولنیوردی. بونلر تفلیسده عقد اجتماع ایده‌رك «ماورای قافقاس سه‌یمی» نامیله برمجلس وجوده کتیردیلر. بو مجلس تورك، أرمنی وکورجو مرخصلری ایله بر مقدار روسلردن عبارت ایدی. ماورای قافقاس سه‌یمی هم روسیه‌دن باقی قالان تورکیه ـ قافقاس جبهه‌سنه عائد خصوصاتی بتیره‌جك، همده ماورای قافقاس مملکتنك حکومت و اداره‌سنی درعهده ایده‌جکدی.

اوزمان باکواحوالی باشقه برمجراده دوام ایدییوردی. بوراسی برصنایع مرکزی اولدیغندن عمله صنفی چوق بولنان برشهر ایدی. اهالیسنك ارچده برینی عمله تشکیل ایدییوردی. بو عمله اکثریا خارجدن کلنلردندر. روسیه‌دن کلنلری بالخاصه بولشه‌ویك فکرلری ایله مشبوع ایدیلر. بونلره ایران جبهه‌سندن دونن روس عسکرلری دخی علاوه اولونیوردی. باکو لیماننده‌کی عسکری وتجاری بحریه طائفه‌سی دخی ـ که اکثریسی روسدرلر ـ آیریجه برعنصر اختلال ایدی. بوکبی

عناصره استناداً ایدن بولشه‌ویکلر بوراده قوتلی بر « سوویت » تشکیل ایتمشلردی .

ماورای قافقاسیانك هر طرفی تفلیسده تشکل ایدن « سه‌یم » حکومتنی قبول ایتمشکن، باکو سوویتی بونی قبول ایتمه‌یوردی. او ، پتروغراد حکومتنی طانیوردی .

عینی زمانده باکوده یکی انتخاب اولونمش بر بلدیه واردی . بلدیه مجلسی « سوویت » ك علیهنده « سه‌یم »ك لهنده ایدی . بو جهتله‌ده شهر ایکی قسمه آیرلمشدی . عمله قسمی « سوویتی »، دیکر قسم‌ده بلدیه‌یی طانیوردی . یکدیکرندن متوحش بولنان ایکی قوت ، ایستر ایسته‌مز، تصادم ایده‌جکدی . فقط بوزمانك حلولنی نه بو ، نه‌دیکر طرف دها تسریع ایتمك ایسته‌میورلردی . بر نوعله ادارهٔ مصلحت اولونیوردی .

« سه‌یم » ایله « سوویت» دن باشقه قافقاسیاده برده ملی شورالر واردی : أرمنی ، کورجو وتورك ملی شورالری . بومؤسسه‌لرك صفت رسمیه‌لری یوقسه‌ده ، سیاست عمومیه‌ده‌کی موقع ونفوذلری پك مهم ایدی. ماورای قافقاسیا مسلمان شوراسنك مرکز قومیته‌سی باکوده ایدی .

وقایع سیاسیه‌نك انکشافی ایلریده ملی شورالرك بر ملی حکومت شکلنی احراز ایده‌جکلرینی پك واضح بر صورتده کوستریوردی . یوقاریده سویلندیکی وجهله روس اوردوسی انحلال ایدیوردی . انحلال ایدن بو اوردویی عوض ایده‌بیلمك ایچون ماورای قافقاس قومیسرلکنك أمری ایله ملی آلایلر تشکل ایدیوردی . کورجو وأرمنی آلایلری ایله برابر مسلمان آلاینك تشکلی ایچون‌ده أمر

ویرلمشدی. فقط اوجهده عرض ایتدیکم وجهله ماوارای قافقاس مسلمانلری خدمت عسکریه‌دن معاف طوتولدقلرندن بوأمرك ایفاسی بك مشکل موانعه اوغرایوردی . مسلمان آلاینك تشکیلی مباحثه ومناقشه حالنده ایکن کورجو وأرمنی آلایلرینك تشکلی همان تمام اولوب بتمشدی .

نه‌قدر که بولشه‌ویکلر مرکزده حال مخالفتده ایدیلر ، ولایتلرده‌کی بولشه‌ویکلر مختاریت ملیه افکارینی ترویج ایدن تشکیلاته مظاهر کورونیورلردی . ازجمله باکو بولشویکلری مسلمان حرکات ملیه‌سنه باتقه روس فرقه‌لرندن دها زیاده تمایل ایدییورلردی . مثلا، «مساوات» فرقه‌سی بورژووا فرقه‌سیدر، دیه معتدل روس سوسیالیستلری طرفندن «سوویت» ه قبول ایدلمدیکی حالده ، بولشه‌ویکلرجه منشه‌ویکلرله ئه‌س-ئه‌رلره ترجیح اولونیوردی. [۱]

*
* *

پتروغراده‌ده حکومتی الده ایدراتمز (له‌نین) بوتون جهان مسلمانلرینه خطاباً بربیاننامه نشر ایله‌مشدی . بوبیاننامه‌سنده او، أسارت آلتنده بولنان شرقه پیغمبرانه برادا ایله حریت واستقلال وعد ایدییوردی .

بو ، بولشه‌ویکلرك دها موقعلرینی تأمین ایتمه‌دکلری ایلك کونلرده ایدی. فقط بولشه‌ویك حاکمیتی تقویه بولدقچه « سوز »له « ایش » لك

[۱] منشه‌ویکلر سوسیال - ده‌موقرات مسلکنه سالکدرلرکه بولشه- ویکلرله آرالرنده‌کی فرقی انقلاب اجتماعینك دها صره‌سی کلمه‌دیکنه قانع اولملری ایله ایضاح ایدرلر . ئه‌س - ئه‌رلر روسیه‌یه مخصوص بر نظریهٔ اجتماعیه محصولی اوله‌رق کویلویه استنادله سوسیالیزم انقلابی یاپیله‌جغنی تأمل ایدن بر فرقه‌درکه حال حاضرده بولشه‌ویکلره معارضدر. ئه‌س-ئه‌ر اسمی ایسه سوسیالیست ره‌وولیوسنه‌ردن مخففدر .

نەدرجەدە توافق ایتمدیکی بردفعەدها تحقق ایتدی : « تعین مقدرات حقی هرکسك دکل ، ارباب سعیكدر » ، دیە اورتایە یکی تفسیرلر چیقدی . « آذربایجان مختاریتی دەموقراسینك دکل ، خانلرك ، بکلرك ، آغالركدر » دیە أدا دکیشدی . (لەنین) مرکزدە موقعنی محکمەلشدیردکجە ولایتلردەکی «حواریسی» همان بر مرکزیتچی و بیوك روسیەجی شکل وسیاسنی آلمیە باشلادیلر .

تورکستاندەکی قتل عام، طاشکند حادثات خونینی، قریم فاجعەسی ، کیفدەکی قانلی وقوعات ، قازاندەکی دەشت هپ بو یوزدن حاصل اولیوردی [١] .

آذربایجان مختاریتی آرتق سیاسی بر پروغرام شکلندە میدانە آتلمشدی . « مساوات » فرقەسی ایلە ماورای قافقاس ملی قومیتەسی بو پروغرامی تعقیب ایدییورلردی. بولشەویك فرقەسنك مروج افکاری بولنان « باکینسکی رابوچی » غزتەسی (باکو عملەسی) بر ملە یازدیغی برمقشەدە: « آذربایجان مختاریتی تورك بورژووازیسینك مختاریتیدر. بو مختاریتە نە روسیە بورژووازیسی ، نەدە روسیە دەموقراتیسی راضی اولور . آذربایجان مختاریتنی ایستەین مساواتچیلر نتیجەدە خرابەزار بولورلر » دییوردی .

غریبدرکە « مساوات » مفکورەسنە قارشی بوصورتلە تهدیدکار

---

[١] بولشەویکلر ١٩١٧ نجی سنەسندە خوقند ، طاشکند ، قریم ، اوقراینا کبی ولایتلردە مختاریت ادارە دعواسیلە کندی کندیلرینی ادارەیە قالقان اهالییی سلاح قوتیلە تنکیل ایلەمشلردر. مرکزی قازاندە بولنان اسلام شورای عسکریسی ایلە ، تاتار شورای ملیسی ، باشقردستان جمهوریتی قریم قورولتای حکومتی کذا بولشەویك حکومتی طرفندن قانلی برصورتدە انحلال ایتدیرلمشدر .

بر وضعیت آلان بولشه‌ویك حکومتنك ماورای قافقاسیا ممثلی (شائومیان) ك جیبنده روس اشغال اوردوسندن تخلیه ایدیلن تورکیه أراضیسی اوزرنده أرمنی مختاریتنك اعلاننه عائد (له‌نین) امضاسیله ممضی بر ده‌قرت بولنیوردی. بو ده‌قرتله شائومیان «عصرلردن بری مظلوم أرمنی ملتنك بکله‌دیکی آمال ملیه‌یی قوه‌دن فعله چیقارمق» ایچون أرمنی مؤسسه و تشکیلاتنه یاردیم ایتمکله موظف ایدی. شائومیانده‌کی بو وثیقه‌نك تأثیری ایله اولمالیدرکه بر آی اول باکو بلدیه‌سنده روس مجلس مؤسساتنی داغیدان بولشه‌ویکلره قارشی بومب‌الر، مترالیوزلر صاحان «داشناقسوتیون» فرقه‌سی باکو «سوویه‌ت»ی ایله صیقی بررابطه‌یه وعسکری براتفاقه کیرمش اولدی.

(شائومیان) ك تحت اداره‌سنده بولنان «باکو عمله وعسکر سوویتی» أرمنی آلایلری و «داشناقسوتیون» فرقه‌سنك معاونتنی تأمین ایله مسلمان تشکیلاتنه قارشی شدید بر خط حرکت اتخاذ ایله‌دی. کوزلری اوکنده سربستجه کزن أرمنی آلایی نفرلرینی کورن مسلمان خلقی، مسلمان آلاینك تشکیلی ایچون تفلیسدن کوندریلن ضابطانك «سوویه‌ت» ضابطه‌سنجه توقیف ایدلدیکنه شاهد اولنجه، بالطبع غلیانه کلیوردی. بوصورتله کوندن کونه چوغالان یاندیرم (مواد احراقیه) نهایت بر فساد قیویلجمی ایله طوتوشدی؛ و ۱۹۱۸ سنه‌سی مارتنك ۱۷ سندن ۲۱ ینه قدر دوام ایدن قانلی مارت حادثه‌لرینه سبب اولدی.

بو حادثه ایله بولشه‌ویکلر بر چوق ولایتلرده یاپدقلری قانلی عملیاتی باکوده‌ده تطبیق ایدییورلردی. عمله وفقرا حاکمیتی نامنه «مساوات» فرقه‌سی ایله «ملی مسلمان شوراسنه» اعلان حرب

ایدن « با کو سوویتی » أرمنی آلایلری ایله بالاشتراك ۱۰,۰۰۰ ه قریب مسلمان قتل ایتدی. قتل ایدیلنلر میاننده اکثری عمله وفقرا صنفندن اولمق اوزره بیکلرجه قادین، چوجوق وسلاح طاشیالرینه امکان بولونمایان اختیارلر واردی .

با کو، تورکملیت پرورلکنك مرکزی ایدی. روس پارتیسی بولنان بولشه ویك فرقه‌سی بو مرکزی داغتمق ایسته‌یوردی. بوخصوصده او، روسیه‌نك تورکلره قارشی عنعنوی بر متفقی اولان أرمنیلری بولیوردی. هم حقیقة ًمارت حادثه‌سی اثناسنده وقوعه کلن قتل، بر صنف مبارزه‌سنه قطعیاً بکزه‌میوردی. بو، هرهنکی بی طرف بر مشاهد نظرنده، سلاح مدافعه‌دن محروم مسلمان خلقنك امانسز بر صورتده تجزیه‌سندن باشقه برشی دکلدی. طوپلر، مترالیوزلر، أرمنی عسکرینك یایلم آتشلری، آئه‌روپلانلر ولیمانده‌کی بحریه طوپلری هپ مسلمان محله‌سنه توجیه ایدلمشدی . مسلمان محله‌سنك باشنه اود یاغدیریلیور، جهنم پوسکورتلیوردی .

عجبا مسلمانلغك، تورك محله‌سنك قباحتی نه ایدی ؟

بوقباحت رسماً «مساوات» فرقه‌سی ایله « ملی قومیته »یه عطف اولنیوردی. حالبوکه بو ایکی مؤسسه‌نك شوفسادی اوکنی آلمق ایچون اجرا ایله‌دیکی تشبثلر، اتخاذ ایتدیکی تدبیرلر وثائقی ایله مثبتدر. فقط بر ملته اعلان خصومت ایتمك بولشه ویکلکه یاقیشمازدی. بونك ایچونده، اونلر، « مساوات » ی بهانه، « قومیته » یی مخاطب طوتیورلردی .

فقط نتیجه ؟.. اون بیك قدر مسلمان عمله وفقراسی مقتول.. «تازه‌پیر» مسجد جامعنك مناره‌لری مرمی ایله دلنمش، ملی تشکیلاته مخصوص « اسماعیلیه » خلق یوردی ایله تورك افکار عمومیه‌سنك

مروج افکاری بولنان «آچیق سوز» ادارەخانەسی و «قاسپی» مطبعەسی یاقلمشدی. اهالیٔ اسلامیه صیقی بر تدهیشه معروض قالمش، برچوق منوران توقیف وحبس ایدلمشلردی.

بوشنیع حادثەدن صوکرە باکو تمامیله سوویت ادارەسنه کچمش، ماورای قافقاسیادن آیرلمش، تفلیسه قارشی مخاصم بر وضعیت آلمشدی.

باکونك بوسقوطی اوزرینه ماورای قافقاس مسلمانلرینی تمثیل ایدن مرکز مسلمان قومیتەسیده داغیلمشدی.

بوحادثەدن صوکرە بوتون ماورای قافقاس مسلمانلرینك توجهی تفلیسده انعقاد ایدن «سەیم» مجلسنه توجیه ایدلدی.

«سەیم» مجلسنده بولنان مسلمان اعضا مخصوص بر فراقسیون تشکیل ایتمشلردی. بو فراقسیون اولجه صرف مسائل تشریعیه ایله موظف ایکن، بعده مسلمانلره عائد بالجمله مسئلەلری درعهده ایتمك ضرورتنده قالدی. «سەیم»ك مسلمان اعضانك خدمت ایدەجکی محللردن اوزاقده بولنماسی موجود مشکلاته برقات دها انکللر علاوه ایدیوردی. بوصرەده وقوعات برطاقم فاجعەلر احداثیله وضعیتی دها زیادە وخیملشدیریوردی. ماورای قافقاسك جنوب غربنده وقوع بولان قانلی حادثەلر نظر دقتی جلب ایدیوردی. اولجه روس اوردوسی طرفندن حرب زماننده اشغال اولونان تورك اراضیسی داخلنده، صوکرەده قارص واریوان ولایتلرندەکی مسلمانلرك ارمنیلر طرفندن قتل عامه معروض قالدقلرینه عائد یکدیکرندن دها دهشتلی خبرلر آلنیوردی.

برطرفدن باکو قتل عامی، دیکر طرفدنده اریوان وقارص هائلەلرینه معروض قالان ماورای قافقاس مسلمانلغنك اوکونلرده کچیردیکی فاجعەلر حقنده برآز فکر حاصل ایتدیرمك ایچون

۱۵ نیسان ۱۹۱۸ تاریخلی سالف الذکر «مسلمان فراقسیونی» مضبطه‌سندن مستخرج سطرلری آشاغی‌یه قیدایدییورز :

« تفلیسه کلن روم مهاجرلری قارص ولایتنده‌کی مسلمانلرك حالنی بویله تصویر ایدییورلر : تورك اردوسی قارشوسندن رجعت ایدن أرمنی عسکری قطعه‌لری ومسلح ارمنی قاچقینلری رهکذارلرنده‌کی مسلمان کویلرینی بر یوزندن سیله‌رك هر برشیئی آتش وقانجدن کچیرییور و تصوری ناقابل بردهشت وفلاکته دوچار ایدییورلر . « غالب » ارمنی اردوسی حربی غنیمتلر، یعنی سونکواوجنه طاقلمش سود أمه‌ر چوجقلرله کچدکلری یوللر اوزرنده مسلمان قادینلرینی چیپلاق صویوندورییورلر . . . . روملرك روایتنه کوره بوجهنم عذابنی کورمش، چیلدیرمش قادین وچوجقلرك یورك پارچه‌لایان أنینلرینی ، اختیارلرك امیدسز ناله‌لرینی دیکله‌مك ایچون مافوق البشر براعصابه مالك اولمالیدر . سکسان ایکی کویدن فضله بر سانجق بو تصوری ناقابل فلاکته دوچار اولمشدر . » [۱]

زنکین قارص ولایتنك، قاپتان موسه‌سیان ایله جنرال آره‌شوفك ایقاع ایتدکلری دهشت و وحشتلر یوزندن، واقع اولان خرابیسی ۱۹۱۵ سنه‌سی حرب عمومی زماننده روس قازاقلری طرفندن یاپیلان فجایعی اونوتدیرمشدی .

اریوان ولایتندن کلن خبرلر دهشت اعتباریله بوندن اکسیك دکلدی . « سه‌یم » طرفندن اریوان حادثاتنی تحقیق و فلاکتزده‌لره معاونت مقصدی ایله کوندریلان هیئت مرخصه رئیسی و کیللی ابراهیم آغانك راپورینه نظراً اریوان ولایتنده ۲۱۱ مسلمان کویی خاك ایله یکسان ایدیلوب قاچقینلرك (مهاجرلرك) عددی یوز بیکه وارییوردی .

بو حادثه‌لرك، تصادفی دکل ، مستقل أرمنستان قطعه‌سنده ملی بر

[۱] باکوده مطبوع « استقلال » مجموعه‌سندن مقتبس‌در .

اکثریت قازانمق ایچون مرتب برپلان اوزرینه اجرا اولوندیغی تخمین اولونیوردی.

شو صورتله انکشاف ایدن وقایعك اوکنه کچمك، وسائل اجرادن محروم وعسکری برقوته استناد ایتمه‌ین مسلمان «سه‌یم» فراقسیوننك امکانی خارجنده‌ایدی. یاپیلان تشبثلر، بالطبع، حادثاتك مقیاسیله غیرمتناسب، موقت چاره‌لردن عبارت ایدی.

IV

قارده‌ش تورکیه‌نك امدادی

بولشه‌ویکلر، آذربایجان تورکلکنك روسیه اختلال کبیری طرفندن دخی اعلان اولونان « تعیین مقدرات » حقندن استفاده‌یه قالقدیغنی، باکو سوقاقلرنده آقتدیقلری قانلرده بوغمق، « اسماعیلیه » بناسنده یاقیلان حریت مشعلنی، او محتشم بنانك انقاض ورمادی آلتنده سوندیرمك ایسته‌دیلر .

بویله مدهش بر جنایت تاریخیه وقوع بولدیغی زمان، ملیت فکر وایده‌آلنی تمثیل ایدن مسلمان مبعوثلر تفلیسده ایدیلر . او زمان تفلیسده انعقادایده‌ن « سه‌یم » مجلس مشترکی، بروجه‌مذکور، برطرفدن چاریزمدن توارث ایدن قافقاسیا جبهه‌سنه‌عائد مسائلك حلی، دیکر طرفدن‌ده روسیه‌دن ابدیاً آیریلارق اعلان استقلال ایتمك مسئله‌سنی تدقیق ومذاکره ایتمکله مشغول ایدی .

سه‌یمده‌کی مسلمان مبعوثلرك بتون همتلری کرك جبهه مسائلنك مصالحانه برصورتده تسویه‌سی، کرك قافقاسیا استقلالنك برآن اول قوه‌دن فعله چیقارلماسنه معطوف ایدی . چونکه روسیه‌دن آیری، مستقل بر قافقاسیا تأسیسی ایچون بوندن دها ایی برفرصت کله‌میه‌جکنه قانع ایدیلر . مستقل برقافقاسیا، یالکز قافقاسیا مسلمانلرینك

دكل ، دائما روس تهدیدی تحتنده بولنان دیکر اسلام مملکتلرینك دخی منافعی اقتضاسندن ایدی . باکو فاجعه‌سی ، ذاتاً مسلمانلرك بوسیاسی « جنایتکار » تمایللرینه مقابل، بولشه‌ویکلر طرفندن ترتیب ایدیلن برجزا ایدی .

بالطبع، باکو، تفلیسك معاونتنی بکله‌یوردی. یالکز باکو دکل، بوتون آذربایجان، آذربایجانلیلرك اشتراکی ایله تشکل ایدن، « سه‌یم » مجلسی ایله ماورای قافقاس حکومتنك بومعاونتنه انتظار ایدییوردی. فقط ، هیهات ! آذربایجانلی « سه‌یم » اعضاسنك یوکسك صدا ایله باغروب چاغرماسی تفلیس حکومتنك حقیقی صاحبلری اولان کورجو منشه‌ویکلرینه لزومنجه تأثیر ایده‌مدی . کورجستان داخلنده‌کی بولشه‌ویزمی بیك شدت وقهرلرله باصدیران بوافندیلر ، باکویه قارشی قورو اعلان حرب بیله ایتمك ایسته‌مدیلر. کنجه ملی مسلمان قومیته‌سنك تشکیل ایتدیکی استخلاص اوردوسنه میلیونلرله فشنك، اونلرله مترالیوز وبرقاچ طوپ وعد ایدلدیسه‌ده ، بووعدلر حقیله طوتولمادی. تفلیس مطبوعاتی ایسه، باکونك آذربایجان « باشی بوزوق» قوتی ایله استردادینه قارشی، « وقعهٔ ارتجاعیه » دیه، پروتستو ایتدی. نهایت، « تورك تهلکه‌سی وارکن ، بولشه‌ویکلرله مخاصم اولامایز » دیه آلدقلری بوغریب وضعیتی عجیب ایضاح ایتدیلر .

بو صره‌ده « سه‌یم » ده‌کی أرمنی قسمنك خط حرکتنی ایضاحه احتیاج وارمیدر ؟.....

مسلمانلرك انتقامندن، تفلیسك معاونتندن قورقان عصیانکار باکو بولشه‌ویکلری،اولجه تدافعی بروضعیت آلمشکن،بودفعه جسارت پیداایده‌رك تعرضه کچمشلرایدی. باشده آمازاسپ، آوه‌تیسوف کبی أرمنی فدائیلری

وپتروف كبی روس طوپچیلری اولدیغی حالده كنجه‌یه دوغرو یوروین بو متجاوز قوتدن اول أمرده، شماخی متضرر اولدی. اسكی شیروانشاهلرك بو قدیم پای تختی برحمله‌ده آتشه ویریلوب مشهور تاریخی جامعه‌وارنجه‌یه قدر یاقیلدی؛ یالكز أرمنی محله‌سی سلامت براقلدی. بالآخره، مقابل تجاوز یاپان كنجه قوای مدافعه‌سنك شهره كیروب چیقماسی اوزرینه سلامت قالمش اولان بو محله‌ده یاندی. یانمیه‌رق یالكز ایكی كلیسا قالیوردی.

شماخی‌نك دوچار اولدیغی تجاوزه لنكران، سالیان، قوبا، نواحی و كوردمیر كبی قضا شهر و قصبه‌لری دخی معروض قالدی. بو تجاوزلر اثناسنده یاقیلان خانمانلرك، قیلان عرض وناموسلرك، كسیلن قاری قوجه‌لرك، یغمایه كیدن مال ومواشینك تصویری غیر قابل تصور بر فاجعه تشكیل ایدر.

تهلكه آرتق كنجه‌یه كلمشدی. بر طرفدن كنجه تحت تهدیدده ایكن، دیكر طرفدن‌ده قره باغ ارمنیلری باكو بولشه‌ویكلری ایله برلشمك اوزره برپلان ترتیب ایدییورلردی: آذربایجانك آتش ایله قیلیجدن كچیرلمه‌سی پلانی!

معلوم آ، ش. ئومیانك غزته‌سی «مختاریت دكل، خرابه‌زار آلاجقسكز!» دییوردی.

بویله بر تهلكه قارشوسنده ملتی مدافعه ایده‌جك یالكز بر كنجه قالمشدی. كنجه، عهده‌سنه دوشن بو آغیر وظیفه‌یی تك باشنه دوام ایتدیره‌مزدی. مدافعه كونلری اوزاندقچه رشتهٔ امور ألدن چیقیور، بولشه‌ویك ألنه كچمه‌ین یرلرده دخی شدتلی بر اطمئنانسزلق وآثاری ظهور ایدیوردی.

بو صورتله حیات طبیعیه‌سنی تهدید ایدن بر تهلكه‌یه قارشی،

مجلس مبعوثانك ايلك جلسه‌سی : شورای ملی رئیسی وهیئت وكلادن بعض ذوات

مجلس مبعوثانك ايلك جلسه‌سی: مبعوثين هيئتِ عموميه‌سی

حاکمیتنی قبول ایله‌مش تفلیس حکومتندن لاقیدلق کوزن آذربایجان افکار عمومیه‌سنده، پك طبیعی اولارق، برایتان دوغیوردی. بو مشکل وضعیتدن ملتی قورتاراجق یکانه برچاره واردی :

— تورکیه !

امیدلر هپ اورایه معطوف ایدی . « اوقارداش ملت کله‌جك ، بزی دشمن اللرندن قورتاراجق ! » . خلقك بوندن باشقه برامیدی قالمشدی .

حالبوکه مسئله بوقدرده بسیط دکلدی. کندیسنی روسیه‌دن آیری، فعلاً مستقل برحالده اداره ایتمکده اولان ماورای قافقاس، تورکیه ایله‌صلح عقد ایتمك ایسته‌دیکی حالده، مقصدینه دها موفق اولامیوردی. تورکیه، ماورای قافقاس حکومتی نامنه‌طرابزونه کلمش، ۱۹۱٤ سنه‌سی حربندن اولکی قافقاسیا حدودینك ابقاسنی ایسته‌ین، هیئت مرخصه‌یه « برست - لیتووسق » معاهده‌نامه‌سنك تمامیله قبولنی تکلیف ایدییوردی . بو تکلیفه کوره : ماورای قافقاس حکومتی وقتیله تورکلردن تضمینات حربیه مقابلی اولارق آلنان قارص ، اردهان وباطوم الویهٔ ثلثه‌سندن صرف نظر ایتمه‌لیدی؛ بوولایتلری بولشه‌ویك حکومتی برست - لیتووسق معاهده‌سی ایله ترك ایله‌مشدی .

وضعیت بوصفحه‌یه دوکولنجه، طرابزون مذاکراتی اولدقجه جدیله‌شیوردی. أرمنیلرله کورجولر، «حرب ایتمه‌دن تورکیه‌یه تسلیم اولمه‌یز» دییورلردی. برطرفدن بولشه‌ویزم ، دیکر طرفدن‌ده أرمنی و کورجو جنکجولری آراسنده قالان مسلمانلر پك مشکل برموقعده بولنیورلردی. مع مافیه احوالك جدیتنی درك ایدن طرابزون هیئت مرخصه‌سی أرمنی ، کورجو وتورك اعضاسنك اتحاد آراسیله تورکیه اولتیماتومنی

قبوله قرار ویرمشکن ، «سه‌یم» مجلسی کورجومنشه‌ویکلری ایله أرمنی داشناقلرینك اکثریتیله حربه قرار ویرمشدی .

قونفرانس انقطاعه اوغرامش، حرب باشلامش ، هیئت مرخصه تفلیسه عودت ایتمشدی. فقط هیئت تفلیسه کانجه‌یه قدر ، حربده عادتا یتمش ، باطوم سقوط ایله‌مش ، قارص محاصره‌یه آلنمشدی .

آرتق تحمل ایتمك ممکن دکلدی . حرب دورمالی ، صلح عقد اولونمالی ، ماورای قافقاس استقلالی رسماً اعلان ایدلمه‌لیدر ؛ یوقسه بز آیریلیر ، کندی باشمزك چاره‌سنه باقارز ، دیه «سه‌یم» ده‌کی مسلمان اعضا صوك چاره‌یه توسل ایتمشلردی .

یا کلش ماجرایه قاپلدقلرینی وماورای قافقاسن خلقنك بویله بر حربه قطعیاً مهیا اولمادیغنی درك ایدن کورجولر دخی بوندن باشقه بر چاره قالمادیغنه قانع اولدیلر . جنکجو (قه‌کچقوری) حکومتی اسقاط ایدوب یرینه صلحجو (چه‌نکه‌لی) قابینه‌سنی کتیردیلر.

باطومده یکی مذاکرات باشلادی . (چه‌نکه‌لی) طرفندن تورك مطالباتنك آرتمیه‌جغنه امیدوار ایکن، حقیقت تصور ایله‌دیکی کبی چیقمادی . باطوم ایله قارصده دوکولن تورك قاننه استانبول حکومتی ، خون بها اولارق ، یکی برطاقم اراضی طلب ایدییوردی. آخسخه ، آخالکلك ، آلکساندروپول، سورمه‌لی ونخچوان قضالری بو طلبی تشکیل ایدیوردی .

ماورای قافقاس هیئت مرخصه‌سی ایله تورك هیئت مرخصه‌سی باطومده مشغول مذاکره ایکن، نوری پاشا ایله برابر معیتنده بولنان برقاچ ضابط ایران وقاراباغ طریقیله کنجه‌یه وارد اولمشلردی. اوزمان مدهش بر آنارشی‌یه معروض ، دیکر طرفدنده بولشه‌ویك تجاوزی

ایله تهدید اولونان کنجه، نوری پاشانی کوکدن ایتمش خلاصکار برملك کبی تلقی ایتمشدی . خلقك کندیسنه یاپدیغی استقبال کنجه تاریخنده کورولمه‌مشدر .

باطوم مذاکراتی برچوق مشکلاته معروض قالیوردی. مذاکرات اوزانیوردی . کورجولر آرتق ماورای قافقاس حکومتی جزئنده قالمانی کندی حسابلرینه ضررلی کوریبور ، أل آلتندن آلمانیا ایله آکلاشیورلردی . تورکیه ایله متفق آلمانیا آراسنده‌کی اختلاف کورجولره بویله بر حرکتك مفید اولاجغنی تلقین ایدییوردی . نهایت أمر واقع اولدی. مایسك یکرمی آلتیسنده کورجستان، ماورای قافقاسیادن آیری، کندی باشنه مستقل برجمهوریت تشکیل ایتدیکنی اعلان ایله‌دی .

کورجیلرك ماورای قافقاس فه‌دراسیوندن چیقمالری اوزرینه حکومت متحده پارچه‌لانمش ایدی . بونك اوزرینه سه‌یمده‌کی مسلمان اعضا دخی، کورجیلر کبی، کندیلرینی آذربایجان شورای ملیسی اعلان ایتدیلر . ایکی کون صوکره، مایسك یکرمی سکزنده، شورای ملی آذربایجانك استقلالنی اعلان وبو کیفیتی ۳۰ مایس تاریخلی تعمیمی ایله بتون دولتلره بیلدیردی . [۱] شورای ملی اعلان استقلال ایله برابر آذربایجان حکومتنی دخی تشکیل ایله‌دی . ایلك حکومت ، تفلیسده آذربایجان حرکت ملیه‌سنك دشمنلری طرفندن قتل ایدیلان مرحوم فتحعلی خانك تحت ریاستنده تشکل ایتمشدی .

ماورای قافقاسیا حکومتنك انحلالی ایله باطومده‌کی هیئت مرخصه

[۱] « آذربایجانك تشکلی » نام رساله‌یه مراجعت اولنه‌لی .

دخی بالطبع انحلال ایله‌مش ، اونك مقابلنده آذربایجان ، گورجستان وأرمنستان هیئتلری منفرداً صلح مذاکره‌سنی ادامه ایتدیرمشلردر.

باطومده ٤ حزیرانده‌دولتعلیه نامنه عدلیه‌ناظری وبرنجی مرخص خلیل بك ایله شرق اردولری قوماندانی وایکنجی مرخص وهیب پاشا حضرتلری ، آذربایجان نامنه شورای ملی رئیسی رسول زاده‌محمدامین و خارجیـه ناظری محمد حسن بکلر طرفندن بر مخادنت عهدنامه‌سی امضا ایدلدی . بو معاهده‌نك ٤ نجی ماده‌سـنه بناءً مملکتك امنیت وآسایشنی اعاده ایتمك اوزره آذربایجان جمهوریتی تورکیه‌دن معاونت عسکریه ایسته‌مك حقنی حائز ایدی .

آذربایجانك نه کبی مشکلاته معروض قالدیغنی وبو تهلکه‌لی مشکلاتدن چیقابیلمك ایچون تورکیه‌نك معاونتنه محتاج اولدیغنی، آذربایجان ممثللری طربزون ایله باطومده تورکلرله واقع اولان تماسلری اثناسنده کرك شـفاهاً وکرك تحریراً آکلاتمشلردی . بوکره آذربایجـان شورای ملیسی نامنه بز وخارجیه نظارتی نامنه‌ده محمد حسن بك سالف‌الذکر معاهده‌نك ٤نجی ماده‌سـنه استناداً تورکیه حکومتنه مراجعتله قوای امدادیه ایسته‌دك .

بوتون آذربایجان خلقنك چارچشمله بکله‌دیکی امیده‌ترجمان اولان بومراجعتمزه تورکیه هیئت‌مرخصه‌سی همان موافقت جوابی ویردی. فقط گورجستان طریقی ایله کیده‌جك اولان قوای امدادیه ، آلمانیا حکومتنك کوستردیکی مشکلاتدن دولایی ایسته‌نیلدیکی بر سرعتله یتیشه‌میوردی .

شرائط ووقایع فوق‌العاده اچریسـنده اعلان اسـتقلال ایدن شورای ملی کنجه‌یه نقل ایتدی .

حزیران آینك ١٦ سنده عقد ایله‌دیکی تاریخی جلسه‌سنده شورای ملی، فتحعلی خانك ایکنجی قابینه‌سنی تشکیل وبوتون اختیاراتی مذکور حکومته حواله ایده‌رك، احوال فوق العاده حسبیله، کندیسی تعطیل مذاکرات ایله‌دی. مجلسك بوخصوصده اتخاذ ایله‌دیکی قرار بروجه آتی ایدی:

« آذربایجانك کچیرمکده اولدیغی مشکلات داخلیه وخارجیه‌یی نظر اعتباره آلارق، آذربایجان شورای ملیسی، بوتون حقوق وصلاحیتنی فتحعلی خان خویسکی تحت ریاستنده تشکل ایدن قابینه‌یه حواله ومذکور قابینه‌یی آرای عمومیه اوزرینه مستند بلاتأخیر مجلس مؤسسان دعوت اولونجه‌یه قدر آذربایجان حق حاکمیتی کندی ألنده بولندیرارق کیمسه‌یه ترك ایتمه‌مه‌یه موظف ایدر. »

آذربایجان شورای ملیسنك شو صورتله تعطیلی اوزمان کنجه‌ده حصوله کلن بر طاقم سیاسی مبارزه‌لر نتیجه‌سنده حاصل اولمشدی. بومبارزه، مملکت اصول اداره‌سنه عائد دهموقراسی جریانلرله آریستوقرات ذهنیتلر آراسنده وقوعه کلیوردی. هر طرفدن دشمن برقوتله محاط اولان مملکتده بوکبی مبارزه‌لری برزمان موقت ایچون برطرف ایتمك لزومی واردی. بولزوم صلاحیت واسعه‌یی حائز بر حکومت تشکلی صورتیله تأمین ایدیله‌بیلمشدی.

آذربایجان تاریخ تشکلنده وقایع مهمه‌دن اولان بوحادثه اثناسنده شورای ملی‌نك نه کبی حسیات ایله متحسس اولدیغنی کوسترمك ایچون رئیسی اولمق صفتیله سویله‌دیکمز اختتام نطقنی قسماً بورایه درج ایدییورز :

« ... اوت، افندیلر، آذربایجانك موقت پای تختی اولان کنجه‌ده، ناقص ده اولسه، حاکمیت ملیه‌یی تمثیل ایدن برمؤسسه‌نك شو صورتله میداندن چکیلمك مجبوریتنده قالماسی، هیچ شبهه‌سز، دهموقراسینك بررجعتی وقوای مرتجعه‌نك برموفقیتیدر. بورجعت آق وپاك قوتلره مقابل قاراو ناپاك قوتلری تقویه ایده‌جکدر. بونقطهٔ نظردن کورولنجه ایلك باقشده بزم حالمز اوقرانینك

حالنه پك بكزه‌یور كبیدر . بوحاللر بزده روسیه مقاصد انقلابیه‌سنك افلاسنه دائر بر عقیده حاصل ایتدیرییور . فقط ، افندیلر ! ظواهرله قالمیالم ، سطحی دوشونمیه‌لم ، پك‌ده مأیوس اولمیالم . روسیه انقلاب عظیمی ، هرنه دیرلرسه دیسینلر ، قطعیاً افلاس ایتمه‌دی . روسیه‌ده انقلاب نه‌یاپاجقدی ؟ بو سؤاله « بیوك روسیه » فكری ایله مسموم اولان روس انقلابجیلری نقطهٔ نظرندن دكل ، انقلابك كندی طبیعتنی تحلیل ایده‌رك ، جواب ویرمه‌لیدر . بویله باقیلیرسه ، روسیه انقلابی مظلوم ومغدور صنفلرله محكوم ملتلری آزاد ایتمه‌لیدر. مغدور صنفلر، تقدیر ایده‌لم كه ، ایسته‌دیكلرندن فضله‌سنی آلدیلر . ملتلر ایسه بزز برر كسب استقلال ایدییورلر . انقلاب ، دنیانك آتیدن برینی طوتان بیوك روسیه یاراتمقله‌ می موظف ایدی ؟ قطعیاً دكلدی . افراطه واران صنف حریتلری البته‌كه تقیید اولوناجق ومعتدل برشكله كیره‌جكدر . چونكه حریتك بوشكلی ، هیچ شبهه‌سزكه ، حریت دكل بر آفتدر . فقط بو یولده یاپیله‌جق رجعت، امینم كه هرحالده انقلابدن اول موجود اولان حدودك اوته‌سنده دكل، بریسنده توقف ایده‌جكدر. دیمك احوال اولكینه نسبتله هرحالده اییی اولاجقدر.

« افندیلر ! بن سابق روسیه اراضیسنده كذران ایتمكده اولان وقایعه بویله باقیورم . بوكا كوره‌ده حالا امیدلرمله برابر یاشیورم . بیلیورم افندیلركه، آذربایجان روسیه انقلابنك وضع ایتمش اولدیغی مثبت نظریه‌لرله ، اعلان ایتدیكی اقانیم حریتدن صوك درجه‌ده استفاده ایده‌جكدر . ایشته مستقل برآذربایجان : سیاسةً كسب حریت واستقلال ایده‌جك آذربایجانده اجتماعی حریتلر وحقوق بشره عائد دستورلر هرحالده مستبد روسیه زماننده دها كنیش، دهامساعد اولاجغنه شبهه ایتمم . حتی، افندیلر ، سویله‌مك ایسترم كه ، آذربایجان قافقاسیه‌ده اك حریت پرور و انقلابجی تصور اولنان كورجستاندن دها مسعوددر . چونكه بوراده ، بزم داخلی حریتلرمزه اجرای نفوذ ایدن و ایده‌جكی متصور بولنان قوت یابانجی برقوت دكل ، اوز قوتمزدر. (آلقشلار) بورادن استقبال، بیوك وشانلی برملتك مختلف شعبه وبوداقلرینی توحیده دوغرو كیده‌جك كه عین مقصدمزدر. (آلقشلار). اجتماعی وحقوقی حریتلرده ، بالفرض غایب ایتسه‌ك بیله، سیاسةً قازاناجق، تلافیٔ مافات ایده‌جكز. حالبوكه اوقراینا ویا كورجستان اویله دكلدر .

« اوت افندیلر ! پك‌ده ناامید اولمایالم . تاریخك ، آمال ملیه‌مز نقطهٔ

نظرندن . مساعد بر زمانده اولدیغمزی ، تورك اتحادی ایچون فرصت الهکچدیکنی اونوتمیه‌لم . بوتون مساعیمزی بو حریت سیاسیه‌نك تثبیتنه صرف ایده‌لم . بونك ایچون‌ده هر درلو فداکارلغه آماده بولونالم ... »

بو قاروده مقتبس قرارنامه اوزرینه شورای ملی طرفندن مملکتك اداره‌سنه موکل اولان حکومت بر آن اول باکویی استرداد ایده‌جکدی.

نوری پاشا معیتنده‌کی اوردونك معاونتی ایله آز بر زمان ایچریسنده، باکو ولایتندن ماعدا، بالجمله آذربایجانده امنیت تمام تأمین ایدلدی. یالکز باکو ایله حوالیسی بولشه‌ویکلرك النده ایدی. بونلر آراصره خروج یاپارق تجاوزده بیله بولنیورلردی. ٥ ـ ٦ آیلق بر فرصتدن بالاستفاده بولشه‌ویکلر اولدقجه مهم بر مدافعه قوتی حاضرلامشلردی .

خارجدن، آذربایجان و تورکیه قوای ملیه‌سی طرفندن ، تضییق اولنان بولشه‌ویك ـ داشناقسیون قوتی داخلاً صارصیلیور، آرالرینه نفاق کیرییوردی. بالآخره محصور بولنان باکوده بولشه‌ویك دیقتاتو-راسنه قارشی بر اختلال ظهور وموقع اقتدار ، ارمنی آلایلری ایله باکو لیمننده‌کی بحریه‌لیلره استنادایدەن، ارمنیلرله روسلردن متشکل بر (دیرکتوار) ه انتقال ایدییور . بو دیرکتوار انکلیزلری باکویه دعوت ایدییور . او زمان ایرانده بولنان انکلیز قوماندانلغی واقع اولان بو دعوت اوزرینه باکویه عسکر چیقارییور . وضعیت بوشکله کیرنجه تورکیه‌دن یکی قوتلر جلبنه لزوم کورولیور . آلمانلر ایسه ـ بو قاریده ذکر ایدلدیکی وجهله ـ کورجستان طریقی ایله باکویه کیدن تورکیه قوای امدادیه‌سنی توقفه اوغراتیورلر. بونك اوزرینه باکونك استردادی‌ده ایلولك اون بشنه قدر کجیکیور .

نهایت قانلی بر مقاتله و عنود بر مقابله‌دن صوکره ، قارده‌ش

مجلس مبعوثان حال اجتماعده ایکن . مبعوثلرك آرقه‌سنده مذاكراتی استماع ایدن سامعلر

خلاصه جان آتان قهرمان محمدجکن تورك وحدتی تاریخنده آلتون حرفلرله یازیلاجق بر فداکارلغیله آذربایجان قوای ملیه‌سی کندی پای تختنه کیرییور . آلتی آی تمام خون جکرییین اهالیٔ اسلامیه‌نك یوزی کولیور . قربان بایرامی کبی مسعود بر کونده باکو تکرار کندی صاحبلرینك ألنه کچیور .

او زمان بز استانبولده ایدك . وسطی آوروپا دولتلرینك اشتراکی ایله طوپلاناجق قونفرانسه اشتراك ایچون دیکر قافقاسیه جمهوریتلری ایله برابر آذربایجان جمهوریتنی تمثیل ایدن هیئت مرخصه ریاستنده بولنیوردق. او دورك حربیه ناظری وباش قوماندان وکیلی بولنان انور پاشا حضرتلری تلفون ایدییورلردی :

— امین بك ، باکو آلندی !

بو قیصه خبرك بنده تولید ایتدیکی تأثیری قابل دکل تصویر ایده‌مم . و او تأثیری حالا اونوتامیورم .

بوندن برقاچ کون اول آلمانیا حکومتنك بر قرارینی پروتستو ایتمشدك . آلمانیا دولتی بولشه‌ویك حکومتی ایله برست ـ لیتووسق معاهده‌سنه ذیل اولارق باپدیغی بر معاهده موجبنجه باکو ولایتنك تاکور نهرینه قدر روسلره ترکنه رضا کوسترمش ، مقابلنده کندیسنه پترول امتیازینی تأمین ایله‌مشدی . استادمز احمد بکك تعبیری وجهله بزی برتنکه نازه صاتمشدی. بومناسبتله بزه مراجعت ایدن غزته‌جیلره « باکوسز آذربایجان باشسز بدندر! » دیمشدك .

قافاسی مشهور کیوتین منکنه‌سنده بولنان بر آدامك خلاصی ناصل برحیات نوین ایسه ، باکونك استردادی دخی او نسبتده اعجاز کار بر وقعه ایدی . هم حقیقتاًده اویله ایدی. دوکرده ، منحوس بر اختلال

نتیجه‌سنده مزارلری منسی قالان آناطولی محمدجکلری با کوده‌کی شهادتلری ایله تورکلکه یکی بر سیاسی وجود اعطا ایدییورلردی .

عادتاً منسی، فقط معناً بوتون قلبلرده مدفون بولنان بوقهرمان شهیدلر یالکز باکوده‌می‌درلر ؟ نخجواندن ، قره‌باغدن، شماخیدن، کنجه‌دن تا باکویه قدر بر یر وارمی‌که اوراده بویله بر فداکار یاتماسین ؟!...

اوت، آذربایجانك هر جهتنده شاعرك تصویر ایتدیکی « صارماشیقلی بر مزار » بولورسکز که « قیزلر ، کلینلر » طرفندن زیارتکاه حالنه قونیلان بو مزار ، قارداش امدادینه قوشان « تورك » مزاریدر .

V

موندروس متارکه‌سنك قافقاسیاده‌کی نتایجی

تاریخك دها باشقه جلوه‌لری وارمش .

تورکیه، موندروس متارکه‌سنی عقدایتمك مجبوریتنده‌قالدی. بزده بکله‌دیکمز قونفرانسك انعقادینی کورمه‌دن کری دونیوردق. «یوروك واپوری» شمالدن شدتله اسن مخالف بر روزکاره قارشی بوغازدن چیقیور ، بزی باطومه دوغرو کوتوریوردی .

تشرین اول صوکلرینه دوغرو باکوده ایدك . هنوز سه‌وینن سیمالرده درین براندیشه کورونیوردی. تورك اوردوسنك کیده‌جکی، انکلیز اردوسنك کله‌جکی خبری هرکسی مضطرب ایدییوردی .

عجبا نه اولاجق ؟ انکلیزلرله برابر روس اردوسی ، ارمنی مفرزه‌لری دخی برابر دونه‌جکلر ، کیم بیلیر اهالیدن نه کبی انتقام آلاجقلر ؟...

نوری پاشا ، انزه‌لیده بولنان متفقین قوای عسکریه‌سی قوماندانی جنرال (طومسون) دن موندروس متارکه‌نامه‌سی موجبنجه برهفته‌یه قدربا کونك، برآیه‌قدرده بوتون قافقاسیانك تخلیه‌سنی طلب ایدییوردی. نوری پاشا، کندیسنك آذربایجان خدمت عسکریه‌سنه کچدیکنی ایلری

سوره‌رك، باكوده قالمق تشبثنده بولنديسه‌ده، فائده ويرمه‌دی. طومسونك اولتيماتومی قطعی ايدی. باشقه هيچ برتأويل وتفسيره امكان براقمايوردی. اوزمان مقام صدارتده بولنان توفيق پاشـانك بر تلغرافی كلمشـدی. بوتلغرافده متاركه‌نك مادۀ مخصوصه‌سی احكامنجه عثمانلی عسكرلرينك آذربايجـانی تخليه ايتمه‌لری ضرورتی خبر ويريليوردی. آنا وطنی مشكلاته صوقمق ايسته‌مه‌ين ضابطان استانبولدن كلن أمره تبعيت ايتمك قرارينی ترجيح ايديورلردی.

باكونك استردادندن صوكره شورای ملی تكرار طوپلانمشدی. (١٦ تشرين ثانی) مملكتك بعضی اقسامی ايله شورای مليده بولونمايان ملی اقليتلره دخی ممثللرينی كوندرمك ايچون شورای ملی يكی برقانون وضع ايديوردی. بوقانونه كوره ١٢٠ مبعوثدن متشكل برمجلس طوپلاناجق، يكی تحدث ايدن احواله موافق مشترك برحكومت تشكيل ايده‌جكدی.

اونوتولميه‌جق آغير بر كون. تشرين ثانينك ١٧ سی. انكليز باندره‌سی ايله چار روسيه‌سنك بايراغنی حامل اولان فيلو باكو ليماننه ياناشيوردی. برآز اول باكودن رجعت ايده‌رك انزه‌ليده تحشد ايدن بوقوتك باكوده اوطورمقده اولان آذربايجان حكومتنه قارشی آلاجغی وضعيت نه اولاجقدی؟ — بللی دكل.

تورك اوردوسی چكيلمش، آذربايجان قطعاتی دخی يوق. چونكه كلن قوماندانلق آذربايجان قطعاتی ديه عسكر طانيميور. آذربايجان عسكری نامنه منتظم برقوت ذاتاً يوق كبی ايدی. قوماندان نوری پاشانك اوزمان شورای ملی رئيسی صفتيله بكا يازديغی برمكتوبدن آكلاشلديغی وجهله يكونی آنجق ١٥٠٠ كيشيدن عبارت اولان آذربايجان عسكرينك طوپلو اولارق بريرده بولونمايوب مملكتك مختلف نقطه‌لرنده طورديغی

آکلاشیلیوردی . آذربایجان حکومتی بوکون باکوده تقویه ایدن قوت یالکز ٥٠٠ کیشیلك برمیلیس (پولیس) نفرلرندن عبارت ایدی. فرضا قوت اولسه‌بیله ، آلمانیانك ، تورکیانك تسلیم اولدیغی برقوته قارشی آذربایجانك حرب آچماسی بالطبع عقله‌بیله کلمزدی . بناءً علیه مسئله یالکز دیپلوماتیك وسیله‌لرله حل ایدیله‌جکدی .

اوچ کون اول صورت مخصوصه‌ده کوندریلان هیئته [١] انکلیز قوماندانینك صوك سوزی بواولمشدی که : « بزم بیلدیکمز ، آذربایجان خلقنك آرای عمومیه‌سندن دوغمه برجمهوریت یوقدر ؛ یالکز تورك قوماندانلغنك انتریقه‌سی ایله تشکل ایتمش برحکومت وار . مادام‌که سز بونك عکسنی ادعا ایدییورسکز ، اوحالده کلیر ، محلنده تدقیق ، اوکا کوره‌ده قرار ویریرز »

بو « قراره » متوکلانه انتظار ایدن آذربایجان حکومتی انکلیز قوماندانلغنه ویردیکی نوطه‌ده متفقلرك شوصورتله آذربایجان طوپراغنه ورودینك آذربایجان استقلال وتمامیت ملکیه‌سنی مخل اولامیه‌جغی امیدینی درمیان ایدییوردی .

١٧ تشرین ثانیده ایکی باکو واردی : محزون مسلمان باکوسی ایله ممنون خرستیان باکوسی . شهر اوزرنده روس (بیچه‌راخوف) قطعاتنه منسوب آئه‌روپلانلردن بیاننامه‌لر صاچیلیور ، بوبیاننامه‌لرده روس وطنداشلری باکونك تکرار آنا وطنه اعاده‌سی ایله تبریك اولونیورلردی .

« اخراج » بلاحادثه اجرا ایدلدی . آذربایجان بایراغی ایله مزین کوپرویه چیقان (طومسون) ی خارجیه ناظری معاونی سلاملادی.

---

[١] بو هیئت یوسفبکلی نصیب ، آغا اوغلی احمد و حاجنسکی مهدی بکلردن عبارت ایدی .

مقابلنده، طومسون، کندیسنی حرب عمومینك ختامی وصلحك اعاده ایتمك اوزره بولوندیغی ایله تبریك ایتدی .

ایکی کون صوکره قوماندانلغك اهالیٔ اسلامیه‌یی مأیوس ایده‌جك بر بیاننامه‌سی نشر اولونیوردی. بو بیاننامه‌ده بیچه‌راخوف بیاننامه‌سنده اولدیغی کبی «غالب ائتلاف اردوسـنك مملکته دونمه‌دن اول ظفر مشترکه بونجه خدمتلری دکن فداکار روس خلقنه ادای دین شکران ایتمك وظیفه‌لرندن اولدیغی ربو وظیفه‌نك ایفاسی ایچون روسـیه‌دن قوپارلمش قافقاسیانك دشمندن تخلیه‌سی ایچون (اوفه)ده تشکل ایدن روس حکومتی ایله بالائتلاف بورایه کلندیکی » آکلاتیلیوردی .

بویله بر بیاننامه‌نك تأثیرینه، برده انکلیز اوردوسی ایله برابر کلمش بیچه‌راخوف قطعاتی أرمنی مفرزه‌لرینك شهرده احداث ایتمکده اولدقلری حادثه‌لر واهالیٔ اسلامیه‌یه قارشی طاقندقلری تحقیر آمیز حرکتلر دخی تصور ایدیلیرسه، اوزمان نه کبی ساعتلر یاشانمقده اولدیغی کندی کندینه آکلاشیلیر . تورکجه یازیلی لوحه‌لرك قیرلدیغنه، آذربایجان باندیره‌سنك تحقیراته معروض قالدیغنه ، بوشنه تفنك آتیله‌رق مسلمانلرك هرواسطه ایله تحقیر و تجـاوزه معروض قالدقلرینه عائد وقعـه‌لر همان اوکنه کچیلمز بر فساد توره‌تمك اوزره ایدی .

باکو بویله اندیشناك کونلر کچیرمکده ایکن دها بر قاچ کون کندیسی ایله برابر بولنان تورك قوماندانلغنی ، کنجه حزین بر تأثرله تشـییع ایدییوردی .

VI

مجلس مبعوثان واجراآتی

بویله بر مشکل وضعیت ایچریسنده آذربایجان شورای ملیسی حکومتك اساسلرینی تقویه ایتمکله مشغول ایدی .

کانون اولك یدیسنده آذربایجان مجلس مبعوثانی آچیلیوردی . بیوك بر جمعیتك حضوری ایله آچیلان مجلسده سویله‌نن نطق افتتاحی ختامنده آذربایجان بایراغنه خطاباً سویله‌نن «بر کره یوکسلن بایراق بر دها اینمز» . شعاری هیجانلی و سوره‌کلی آلقیشلرله قارشیلانه‌رق یکی بر حیاته کیریلیوردی .

فقط نه وخیم و نه مظلم بر وضعیت ایچریسنده !؟...

بر طرفده متفق قوماندانلغك نفوذیله قائم مسلح بر قوت که آذربایجان، دیه بر موجودیت طانیمیور؛ دیکر طرفده‌ده خلقك آرزو واراده‌سندن قوت آلان بر حکومت که منتظم بر عسکری قوته استناد ایتمه‌یور. متفق قوماندانلقله هم آهنك بولنان روس تشکیلاتی ایله، فرق سیاسیه‌سی اولماز درجه‌ده شیمارمش، صوك درجه‌ده جسارت آلمشلردی . آذربایجانلیلره «اعلان ایتدیککز استقلالدن استنکاف ایدیکزده سزك ایچون شفاعت ایده‌یم! » دیورلر، وموقتاً تشکیل ایده‌جکلری حکومت محلیه‌ده آذربایجانلیلره بالنسبه دها مهم بر موقع تأمین ایده‌جکلری

آذربایجان رجال و مبعوثلرندن بر غروپ : جمهوریتك اوروپا دولتلرنجه تصدیق مناسبتیله خارجیه
نظارتنده یاپیلان مراسمدن چیقارکن

لطفنی‌ده آیریجه علاوه ایدیورلردی . أرمنی تشکیلاتنك خصومت وعنادی ایسه دها بارز ایدی . بوقدر مشکلات سیاسیه مواجهه‌سنده آذربایجان رجالی ایچون موازنه‌یی غائب ایتمه‌یوب‌ده استقلال اساسی اوزرنده ثابت قالمق وبو بابده متانت کوسترمك حقیقةً ده مشکل ایدی. بومشکلات مواجهه‌سنده استقامتلرینی ۳٦۰ درجه دکیشنلر واردی . ملیت پرورلکلرینه شبهه ایدلمه‌ین بعضی ذوات محترم بیله حاصل اولان و خامتی آکلامق ایچون « استقلالدن استنکاف » تکلیفنی تدقیق ایتمك ضعفنه دوشدیلر. بر کت ویرسین که حکومت باشنده دوران فتحعلی خان ایله شورای ملی اکثریتنی تشکیل ایدن مساوات فرقه‌سی رؤساسی ایله صول جناح فروپلری بویله برپاییکدن محفوظ قالدیلر . « روسلر ، أرمنیلر مجلس ملی نظامنامۀ اساسیه‌سنه کوره حکومته اشتراك ایده‌بیلیرلر؛ بوندن فضله شرائطی قطعیاً قبول ایده‌مه‌یز » دیدیلر. موفق‌ده اولدیلر .

مجلس مبعوثان تشکلنی متعاقب حکومت تشکیلی تکرار فتحعلی خانه توجیه ایدلدی. فتحعلی خان قابینه‌سی تشکل ایده‌رك بیاننامه‌سنی اوقودی ومجلسجه اعتماد قازاندی. بونی متعاقب دول متفقه قوماندانلغی نامنه جنرال طومسون ۱۸ کانون اول ۱۹۱۸ تاریخیله نشر ایله‌دیکی بیاناسنده « فتحعلی خانك تحت صدارتنده قوآلیسیون آذربایجان حکومتی تشکل ایتدیکندن ، متفقلر قوماندانلغی آذربایجان داخلنده، یکانه مشروع برحکومت اولمق اوزره، بوحکومتی طانیه‌جغنی واوکا مظاهرت تامه‌ده بولنه‌جغنی » عمومه اعلان ایدییوردی .

قوماندانلغك ایلك بیاننامه‌سنی محل اولان بو ایکنجی بیاننامه‌سی باکو محیطنده بیوك بر انقلاب افکاری موجب اولدی. او وقته قدر

قوماندانلغك مدیحه خوانی بولنان روس و أرمنی مطبوعاتی شمدی ، بر کون اول تجیل ایتدکلری مقامه، شتم و کفرلر یاغدیرمایه باشلادیلر. آذربایجان مقاصدینی مدافعه ایدن مسلمان مطبوعاتی ایسه، بالطبع، قوماندانلغك بو حرکتنی تقدیر وستایشلرله قید ایدییوردی .

روس تشکیلاتلری بو وضعیته یالکز غزته نشریاتی ایله مقابله ایتمکله اکتفا ایتمه‌دیلر ؛ متفق قوماندانلنی علیهنه برطاقم ترتیبات انقلابیه‌یه دخی توسل ایتدیلر . بونك اوزرینه اوك آیاق اولانلردن برقاچ آدم توقیف ایدلدی وانزه‌لی‌یه سورولدی. بو وقعه اوزرینه باکوده بولنان روس وأرمنی عمله‌سی تعطیل اشغال ایتدی . الکتریق مرکزینك باشلیجه عمله‌سی خرستیان اولدیغندن بونلرك تعطیل اشغالی ایله بوتون حیات دورمش اولیوردی . بو حادثه مؤثر اولدی. محبوسلر اعاده ایدلدی . علاوه اولارق مطبوعاتك قونترولی دخی، روس تشکیلاتنك طلبی اوزرینه، آذربایجان حکومتنك صلاحیتی خارجنده طوتیلدی .

دیکر بر وقعه اوزرینه تکرار عینی تشکیلات طرفندن ایکنجی بر تعطیل اشغال تشبثی واقع اولدی. بوتشبث قسماً ده آذربایجان حکومتی علیهنه توجیه ایدلمشدی. مقصد، حکومتك ضعفنی اثبات ایله مشکلات تولید ایتمکدن عبارت ایدی. فقط، بودفعه مسلمان عمله‌سی «مساوات» فرقه‌سی طرفندن لزومی درجه‌ده تشکیل ایدلمشدی . مسلمان عمله بو دفعه خرستیان عمله ایله تشریك مساعیده بولونمادی . واقع اولان تعطیل اشغال تکلیفنی پروتستو ایتدی. دیکر طرفدن‌ده حکومت تدابیر قطعیه ایله الکتریق مرکزینی ایشلته‌بیلدی. دوشونولن ضربه بوشه کیتمشدی. بو وقعه‌دن صوکره حکومت مایه‌نك سیاسی وضعیتی رصانت پیدا

ایدییوردی. بو حادثه‌نك نتائج فعلیه‌سندن بریسی پولیس مدیریتنده‌کی اجنبی قومیسرلکننك الغاسی، دیکری‌ده مطبوعات قونترولنه عائد حقك تکرار حکومته اعاده‌سی ایدی .

حکومت بونکله اکتفا اتمیوردی. قوماندانلغه ویردیکی نوطه‌ده «صلاحیت حقوقیه‌سی قوماندانلقجه طانمش بر آذربایجان حکومتی وار ایکن، دول متفقه‌دن بولونمایان روس پچه‌راخوف اوردوسی ایله آسایش عمومیه‌یی مخل اولمقدن باشقه بر فائده‌سی متصور بولونمیان أرمنی مفرزه‌سنك باکوده بولونمالرینه برسبب اولمدیغی بیانله مذکور قطعات عسکریه‌نك بران اول آذربایجاندن اوزاقلاشماسنی» طلب ایله‌دی . بو نوطه اوزرینه پچه‌راخوف آلایی آلدیغی ٤٨ ساعتلك بر مهلت ظرفنده باکویی ترکه مجبور اولدیغی کبی، أرمنی مفرزه‌لرینك انحلالی دخی تقرر ایتدی .

انکلیز قوماندانلغنك ایلك ورودنده کوردیکی تدبیرلردن بریسی‌ده لیمان اداره‌سی ایله مؤسسات مالیه قونترولنی کندی النده بولندیرماسی ایدی. آذربایجان حکومتنك تشبثی ایله بو ایکی قید دخی رفع ایدلدی.

حکومتك تشکلنی متعاقب او زمان (وه‌رسای) ده طوپلانه‌جق صلح قونفرانسنه اشتراك ایچون بر هیئت مرخصه تشکیل ایدلدی. اوزمان مختلف غروپلرك تألیف‌ بین وحتی نازلانملرینه پیله جمهوریتك یکانه قوتی تشکیل ایدن جبهۀ ملیه وحدتی نامنه فوق‌العاده اهمیت ویریلیوردی . بونك ایچون‌ده هیئت مرخصه اعضاسی حکومت طرفندن دکل، بوتون جریانلری تمثیل ایتمك اوزره فعلاً مجلس مبعوثان طرفندن انتخاب ورسماً حکومت طرفندن

اعزام ایدلمشدی . [۱] بوهیئت آذربایجان موجودیتنی ممالك اجنبیه‌ده طانیتمق ، حقوق ملیه واستقلالنی مدافعه ایتمك وصلح قونفرانسنده کندیسنی تمثیل ایله‌مك وظیفه‌لری ایله صلاحیتدار ایدلمش ایدی .

هیئت، قوماندانلق طرفندن کوستریلن تسهیلات اوزرینه آذربایجان استقلالنی بین‌الملل برساحه‌ده مدافعه‌ایتمك مقصدیله‌باکودن‌یوله‌چیقدی.

محترم قارء کوزویورکه اوردوسز بر حکومت قورولمشدر . هم حقیقتاً‌ده اویله ایدی . وقایعی نقل ایتدیکمز بو دملرده باکوده آذربایجان اوردوسی بولونمیوردی . چونکه قوماندانلق موندروس متارکه نامه‌سنی یالکز تورکیا اوردوسنه دکل، آذربایجان قطعاتنه‌ده تشمیل ایدییوردی . بونك ایچون‌ده حربیه‌ناظری جنرال صمد بك باکوده دکل ، اکثریا کنجه‌ده بولونیور ، ایلك آذربایجان آلاینی تشکیل ایتمکله مشغول بولونیوردی. نهایت، کنجه‌ده تشکل ایدن بو آلایك باکویه ورودینه دخی موفقیت حاصل اولدی . حکومت‌ملیه زماننده باکونك یاشادیغی الك صمیمی سوینج کونلرندن بریسی‌ده بو ایدی .

---

[۱] هیئت مرخصه بر رئیس ، اوچ اعضا ، او چده مشاوردن‌عبارت ایدی . رئیس، مجلس مبعوثان رئیسی طوپچیباشف علی مردان بك؛ اعضا : مجلس مبعوثان اعضاسندن آغا اوغلی احمد بك ؛ شیخ الاسلام زاده اکبر آغا؛ حاجنسکی محمد حسن بك ؛ مشاورلرده: مبعوثاندن سید مهدی زاده میر یعقوب بك ایله محرم زاده محمد بك ومحررلردن حاجیبکلی جیحون بك ایدی . بونلر میاننده یالکز بریسی « مساوات » فرقه‌سنه منسوب اولوب دیکرلری مبعوثانك دیکر جریانلرینی تمثیل ایدیورلردی . « مساوات » ی تمثیل ایدن محمد حسن بك جمهوریتك سقوطندن اول مملکته عودت ایله‌مش و اوراده قالمشدر . محمد حسن بك بعده فرقه‌سنه اهانتله بولشه‌ویك طرفنه کچمش ، مرتد اولمشدر .

انكليزلرك باكويه ورود ايتدكلری كون نشر ايتدكلری بياناميه روس و أرمنی تشكيلاتنك جسارت و فضوللقلری ضميمه اولديغی كورونجه » ايلك حمله ده بوتون قوزلری تسليم ايتمك ايسته ينلرك، اون كون صوكره نه بهوده قورقويه دوشدكلری ١٩١٩ سنه سی نيسانده (آذربايجان اوردوسنك باكويه ورود ايتديكی كون) كشف ايدلدی. فرضا بوتون شورای ملی اوقورقو ايله متحسس اوليدی، احتمال كه، آذربايجان جمهوريتی هيچ تأسس ايتمه دن محو اولوب كيده جكدی.

بالطبع انكليزلرك بوحركتی آذربايجانليلرك قارا كوزلرينه عاشق اولدقلرندن ايلری كلمه يوردی. ذاتاً عشقك بر سياست عاملی اولديغی داستانی زمانلرك ابتدائيلكی ايله برابر چوقدن افسانه يه قاريشوب كيتمشدر. بوراده عشق دكل، سياسی واقتصادی منفعتلر واردی. باكوپترولنك مستقل قافقاسيالی بر حكومت ألنده بولنماسی وعلی العموم قافقاسيانك روسيه دن آيرلماسی انكليزلرك ايشنه كلييوردی. آذربايجانده بوكيفيتدن استفاده ايتمه ليدی. حكومت مليه نك ديپلوماسی موفقيتلری بونكله ايضاح اولونيوردی.

* * *

يكيدن بر حكومت قوراجق قدر عظيم و مسئوليتلی بر ايش قارشيسنده قالان آذربايجان منورانك اقتحام ايله ديكی مشكلاتی تماميله تقدير ايده بيلمك ايچون آذربايجان قطعه سنك ديكر روسيه دن آيريلان قطعه لره نسبتله چاريزم طرفندن نه كبی محروميتلره معروض قالديغی ذكر ايدلمزسه، قارئلر احوالی كاليله تقدير ايده مزلر.

آذربايجان، ممالك اسلاميه ايله هم حدود بر تورك ومسلمان ولايتی ايدی. چاريزم بوكبی ولايتلرينی دائما شبهه آلتنده بولونديرييوردی.

حرب عمومیدن اول قافقاسیا والیٔ عمومیسی، ولایتك خرستیان اهالیسندن امین ایکن، مسلمانلر آره‌سنده حرکات افتراقجویانه‌نك زمین بولاجغنی تخمین ایدییوردی. چار حکومتی حدودده بولنان مسلمان ولایتلرینی رشد وکماله ایردیره‌جك تشبثاتدن بالخاصه محروم بولندیرییوردی. خدمت عسکریه‌یه آلنمامقله ظاهرده کندیسنه بر سهولت کوستریلیوردی. فقط باطنده، صداقتی دائما شبهه آلتنده اولان بو خلقه سلاح ویرمك ایسته‌نیلمیوردی؛ بو واسطه ایله عسکرلك خاصه‌سنی ارنوتاجق ملت، هر بر احتماله قارشی، غیر منتظم بر قوه تشکیل ایتمکله، متصور بولنان خطرك احتمالی آزالیوردی.

قومشولری أرمنیلرله کورجولر مکلفیت عسکریه‌ده بولندقلرندن، مدافعهٔ نفس ایچون عسکرلکك عصری اصوللری ایله آشنا بولنیورلر ایدی. حالبوکه مسلمانلر تشکیلات عسکریه‌جه خانلقلر دورنده‌کی اصول مدافعه‌لرینی بیله اونوتمشلردی. خرستیان جنراللر، میرآلایلر مبذول ایکن آذربایجانلی بولنان ضابطلری پارمقله صایمق قابلدی. ضابطه مأموریتنده بر قضا قائممقامی رتبه‌سنی بولمق آذربایجانلی بر مسلمان ایچون نوادردن عد اولنیوردی. محاکم عدل مأمورلرینه کلنجه مترجملکدن یوقاری بر مسلمان مأموره تصادف اولونامزدی.

اوردو تشکیلی خصوصنده آذربایجان، روسیه انقاضی اوزرنده تشکل ایدن جمهوریتلرك هپسندن غیرمساعد بر وضعیتده‌یدی. روسیه تورکلرندن خدمت عسکریه‌یه آلنانلری یالکز وولغا بویندەکی تورکلر ایدی. وضعیت جغرافیه‌لری اعتباریله روسیه‌دن آیرلمالرینه احتمال اولمادیغندن بو وظیفه‌یه آلنمشلردی. تورکستان ایله قافقاسیا مسلمانلرندن ایسه عسکر آلنمایوردی. بو یوزدن اردو تشکیلی آذربایجانلیلر ایچون بك

مشكل بر ايش اوليوردى . فرضا روسيه‌دن آيرلمش ارمنستان وياخود كورجستان حكومتلرى نشر ايله‌دكلرى بر امرنامه ايله فلان سنه‌سنده روس اوردوسنده خدمت ايله‌مش نفر وضابطانى سلاح آلتنه دعوت ايدنجه اون كون صكره يكى حكومتك ايلك عسكرى قادروسنى تشكيل ايدن، حرب وضرب كورمش، باروت قوقلش بر قوت وجوده كليوردى . آذربايجان ايسه بوندن محروم ايدى ؛ معلوما : اوردويى اوردو ايدن ضابطاندر. بوخصوصده دخى آذربايجان محروميت تامه ايچنده ايدى. روسيه اوردوسنده خدمت ايله‌مش ضابطانك عددى محدودايدى. تشكيل اولنان قطعات آذربايجانى دكل، ساده مسلمان آلاى قوماندانى بولمقده صيقى مشكلات چكيليوردى. بالطبع ساحلى حكومتلردن، ـ يانيلميورسه‌م ـ استونيا جمهوريتى، بولشويكلره قارشى يابديغى استقلال محاربه‌لرندن برنده ويرديكى بيك قدر تلفاتدن يارسى ضابطان ايدى. بو ضابطانك هپسى اسكيدن روس خدمتنده بولنوب، اكثرى اركان حربدن نشئت ايتمش استونيالى ضابطان ايدى . آذربايجان جمهوريتى ايسه ٥٠٠ دكل، كندى جنسندن، ٥٠ ضابط بيله بولاميوردى . بونك ايچونده آذربايجان اوردوسنده بين الملل بر ضابطان هيئتى واردى . اوردونك بوتون ثقلتى كوچوك ضابطان عهده‌سنده ايدى كه بونلرده على العجله، دها نورى پاشا زماننده تأسيس اولنان كنجه مكتب حربيه‌سندن يتشمه فداكار آذربايجان كنجلرى ايدى . بونلر شبهه‌سز وطن حمايت پرور ايديلر.

مشكلات يالكز اوردو تشكيلاتى ايله قالمايوردى. حكومتك ديكر خصوصاتنى اداره ايتمك ايچون دخى آذربايجانليلر كافى مقدارده متخصص مأمورلر بولاميورلردى . چاريزم كندى حكومت ماكنه‌سنه مسلمان

زردابی ملك زاده حسن بك

« ملی وادبی انتباه » فصلنده آذربایجان مطبوعاتنده‌كی رولی مذكور بولنان بو ذات ، دكل یالكز آذربایجانك ، بوتون روسیه تورك مطبوعات موقوته‌سنك پیری‌در . ۱۸۷۵ سنه‌سنده تأسیس ایلدیكی « اكینچی » غزته‌سی ایله، حسن بك مرحوم، آذربایجان تورکلکنده حرث ملی‌یی تمیه‌ایدن فداكار براكینچیدر. حسن بك اكدیكی علم وعرفان تخملرینك ۱۹۰۵ سنه‌سنده انكشاف ایدن ملی مطبوعاتده چیچكلندیكنی كورمكله بختیار اولمشدر. حسن بك تحصیل عالی كورمش طبیعیات معلمی ایدی. حكمت طبیعی‌یه عائد تورکجه برچوق مقاله ورساله‌لری واردر. ۱۹۰۵ نجی سنه‌ده وفات ایدن حسن بكك كیفیت ارتحالی ملی ماتم شكلنی احراز ایله‌مشدر .

مأمور آلمزدی . بوخصوصده قومشومز کورجولرك موقعی دها مساعد ایدی . وقتیله قافقاسیانك اکثر تلغراف ، شمندوفر وپوسته کبی مأموریتلرنده کورجولر چوق استخدام اولنیوردی . ضابطه ، امور ملکیه ، مالیه و عدلیه کبی خصوصاتده مسلمانلر هیچ درجه‌سنده ایدیلر .

أرمنیلرك کلیسا مکتبلری ، کورجولرك اصیلزادکان تشکیلاتنه مخصوص مکاتب ملیه‌لری سنه‌لردن بری أرمنی و کورجو معارفنی تعمیم ایتمکده ایکن مسلمانلره بویله بر امتیاز ویرلمه‌یوردی . ملی معارف یالکز خصوصی مکتبلرده اوقونان اسکی اصول، مسجد « مکتب خانه » لرینه منحصر ایدی .

بلدیه‌لرده دخی مسلمان اهالینك حقوقی محدود ایدی. اکثریتی مسلماندن اولان باکو وکنجه کبی شهرلرده ، بر موجب قانون ، بلدیه اعضاسنك نصفی خرستیان اولمق ضروری ایدی .

بوتون بونلر، یکی حکومت قوزولدیغی زمان، بالطبع منفی تأثیرلرله حس اولونیوردی. بوکا ۱۹۱۸ سنه‌سنده‌کی قومونیزم تجربه‌سیله برباد برحاله کلمش قوجامان باکو پترول اوجاقلرینك تکرار حال طبیعیسنه کتیرلمه‌سی کبی مشکلاتی علاوه ایدیکز .

چاریزم زماننده ولایت مرکز عمومیسی تفلیس ایدی. ماورای قافقاسه عائد بوتون مؤسسات مرکزیه ، عسکری دپو وچه‌خانه‌لر هپ بوراده ایدی . مرکزینی باکوده قوران آذربایجان حکومتی بو مؤسساتی یکیدن یاپمق مجبوریتنده ایدی .

باکو یالکز دنیانك انظارینی جلب ایدن پترول منبعلرینه مالك دکلدر . قاسپی دکیزینك الك مهم برلیمانینه‌ده مالکدر ؛ بوراسی ایران،

تورکستان وروسیه ایله اوروپایی ربط ایدن مهم بر تجارت مرکزیدر. ایکنجی بر استانبولدر. باکو لیماننده، وقایع اختلالیه‌دن دولایی، عاطل دوران مهم بر تجارت فیلوسی وارایدی. بو فیلویی یارین ایچون محافظه ایتمك وبونك ایچون‌ده طائفه‌سنی باریندیرمق، اداره ایتمك لازم ایدی.

اورته‌ده بو قدر تشکیلات اداری مشکلاتی وارکن روسیه انقلابنك اجتماعی شعارلری ایله قیزغین وحاد بر راده‌یه کلمش اراضی مسئله‌سی، عمله مسئله‌سی کبی هر زمان اشتعال ایده‌بیله‌جك و بر آن اول حلنی ایسته‌ین اساسلی اصلاحات مسئله‌لری دخی موجودایدی.

بوقدر اداری، اجتماعی، سیاسی، عسکری و اقتصادی مسائل داخلیه‌ایله برابر برطرفدن أرمنیلرله‌منازع فیه اولان حدود مسئله‌سی، دیکر طرفدن‌ده (ده‌نیکین) اوردوسی کبی بر روس تهلکه‌سنك تهدیدی آلتنده بولنان آذربایجان، حکومت تشکیلاتنه باشلایوردی. بو حالده آذربایجان حکومتنك خلقك اعتمادی وفرقه‌لرك اتحادندن باشقه برظهیر ومعاونی یوق ایدی.

***

بوندن صوکره جریان ایدن وقایعك اسبابنی صراحةً آکلیه‌بیلمك ایچون مجلس ملینك نه کبی فرقه‌لردن تشکل ایدوب‌ده مختلف وقایعه قارشی نه کبی بر وضعیت آلدیغنی بر وجه اختصار عرض ایتمك ضرورتی حس ایدییورز:

مجلس مبعوثان ٨٥ مبعوثدن عبارت ایدی[١]. بوندن ١٠ أرمنی،

[١] رسماً مبعوثان ١٢٠ اعضادن تشکل ایتمك اقتضا ایدییور ایدیسه‌ده فعلاً یالکز ٨٥ اعضایه مالك ایدی.

۵ روس ، ۵ ى‌ده مختلف ملتلردن اولمق اوزره ۲۰ سى غير مسلم اولوب متباقى ۶۵ اعضا كاملاً اسلام وبر قاچ ذاتدن ماعدا، تماميله تورك ايدى . فرقه اعتباريله ، مجلس شو صورتله انشعاب ايديوردى : « مساوات » فرقه‌سى — ۲۷ ؛ مساواته التحاق ايدن بيطرف غروپ — ۶ ؛ « اتحاد » فرقه‌سى — ۱۱ ؛ سوسياليست بلوقى — ۱۰ ؛ احرار فرقه‌سى — ۷ ؛ مستقل‌الافكار — ۳ .

« مساوات » فرقه‌سى مفكوره اعتباريله‌ مايت پرورلكدن دوغما، توركجيلك مسلكنه قائل بر فرقه‌در . دها مفصل اسمى، تورك عدم مركزيت مساوات فرقه‌سى‌در . آذربايجان جمهوريتنك علمداريدر . بو شعارى ايلك دفعه اورته‌يه آتمق واونى يالكز اجنبيلره دكل ، بر قسم آذربايجانليلره قارشى دخى مدافعه ايتمك اعتباريله ، مساوات برنجى آذربايجان استقلال فرقه‌سيدر . اجتماعى نظريه‌سنه كوره ، خلقجيلق مسلكنه صادق، راديقال ـ دموقرات بر پروغرامه مالكدر . هيئت‌وكلا رئيسى نصيب بك بو فرقه‌نك مؤسسلرندن‌ايدى.

بيطرف‌غروپ، عالى تحصيل كورمش برقاچ منوران ايله بورژوا صنفنه منسوب ذواتدن عبارت اولوب، فرقه‌يه كيرمه‌دن، غروپ حالنده ، « مساوات » فرقه‌سى ايله سياست عموميه اوزرينه متحد بولنيورلردى . هيئت وكلا رئيسى مرحوم فتحعلى خان بو غروپه منسوب ايدى .

« اتحاد » فرقه‌سى، اولجه « روسيه‌ده مسلمانلق » ناميله تأسس ايتمشدى . رسمى مفكوره‌سى اتحاد اسلام ايدى. فرقه‌نك رياستنده، توركيه‌جه‌ده معروف، قارا بكوف قره‌بك بولنيوردى.

سوسياليست بلوقى قسماً سوسيال ـ دموقرات (منشه‌ويك) ،

قسماً ده خلقجی سوسیالیست مبعوثلرندن تشکل ایدیوردی. برنجیلرك رئیسی آغا معلی اوغلی صمد آغا، لیده‌رلری آبیلوف ابراهیم بك [۱]؛ ایکینجیلر کبی ـ آرسلان بك صفی کوردسکی ایدی. احرار فرقه‌سنك مفکوره‌سی دخی تورك خلقجیلنی اولوب پروغرام اعتباریله مساواته یاقین ایدی. رئیسلری ارسلان بك قارداشف ایدی.

شو سطرلر وبوراده کوستریلن پارلمان ارقامی اوزرینه بر آز دوشونیلیرسه، افکار عمومیه‌نك توحیدندن باشقه برقوته استناد ایده‌مه‌ین آذربایجان حکومتنك، ایسترایسته‌مز، (متمرکز) برشکلده تشکل ایده‌بیله‌جکی آشکار اولور.

ایلك تمرکز برچوق مشکلاتدن صوکره، «اتحاد» خارجده قالمق صورتیله، بوتون غروپلرك اشتراکی ایله حاصل اولدی. «اتحاد»ك ایلك تمرکز خارجنده قالماسی بوتون فرقه‌لرجه شایسته کوریلن فتحعلی خانه معارض بولنماسندن ایلری کلیوردی.

ایلك قابینه، فرقه‌لرك حکومت رئیسنك شخصنه وپروغرامنه اعتماد ایتمك صورتیله تأسس ایله‌مش، حکومته آلنان ناظرلرده فرقه‌منسوبیتی وعدد نسبتی شرط ایدلمه‌مشدی.

برقاچ ای صوکره، فرقه‌لرك بوصورتله تأمین ایله‌دکلری اعتمادلرینه رخنه کلنجه، فتحعلی خان قابینه‌سی بالاستعفا یرینه یوسف بکلی نصیب بك قابینه‌سی تشکل ایتدی. (۱٤ نیسان ۱۹۱۹)

ایلك فتحعلی خان قابینه‌سی، فرقه پرنسیپلری خارجنده، «ایش آدملرندن» تشکل ایتمش ایکن نصیب بك قابینه‌سی، «اتحاد» فرقه‌سی ینه خارجده قالمق شرطیله، فرقه‌مثللرندن تشکل ایتدی. بوقابینه دخی تبدله اوغرایرق ۲٤ کانون اولده نصیب بکك ایکنجی قابینه‌سی تشکل ایله‌دی. بوقابینه‌یه «اتحاد»

[۱] بونلر استیلادن صوکره ارتدادله بولشه‌ویك اولمشلردر.

فرقه‌سی ایله برابر ایلك فتحعلی خان قابینه‌سنك ارکانی‌ده داخل اولمشلردی. بو، آذربایجان جمهوریت ملیه‌سنك صوك قابینه‌سی‌ایدی.

بوتون بوقابینه تبدلاتنده مجلس مبعوثانك هم عدد، هم شخصلری اعتباریله دها قوتلی برمرکز فرقه‌سی اولدیغندن، بوتون ثقلت «مساوات» فرقه‌سی عهده‌سنده‌ایدی. فقط « مساوات » مرکزی یالکز کندی عددینه استناد‌له متجانس برحکومت یاپمق اقتدارنده‌دکلدی. متمرکز برقابینه تشکیل ایدنجه‌ده ادراك ایله‌دیکی سیاستی، ایسته‌دیکی کبی، تطبیق ایده‌میوردی. اوچ‌دفعه تبدل ایدن بوقابینه‌لرده‌عدد اعتباریله‌مساواتچیلر ثلث تشکیل ایتدکلری حالده حکومتلره مساوات حکومتی وایشلرینه مساوات‌تطبیقاتی دنیلمك بر اعتیاد ایدی. ملیت پرورلك‌وآذربایجان نامنه نه‌یاپیلیرسه، اونك خارجده‌کی اسمی « مساوات ایشی » ایدی. بویله برشهرت‌سببسزدکلدی. آذربایجان‌فکری « مساوات » فرقه‌سنك زاده‌ٔافکاری‌ایدی. اونك ایچون دخی‌هرشي اوکا عطف‌اولونیوردی. مبعوثانده‌کی نسبی اکثریتی دخی بوکا برسبب تشکیل ایدییوردی.

مرکز وضعیتنده بولنان « مساوات » فرقه‌سی جمهوریتك ابتدای تشکلنده، تهلکه‌نك‌مرتجع روسیه‌دن کله‌جکی‌قناعتیله، حکومت‌تشکیل ایدرکن‌صول‌جناحی‌تشکیل ایدن‌سوسیالیست‌فرقه‌لرینه‌دهاچوق‌ایصینمش وده‌نیکن تهلکه‌سی ظهور ایدنجه بوتمایلك نه‌درجه‌ده مصیب اولدیغنی کورمشدر. صوك زمانلرده روسیه تهلکه‌سی (ده‌نیکین) کسوه‌سندن بولشه‌ویك قیافتنه کیرنجه سوسیالیستلر تمرکزك امیدلی استنادکاهنی تشکیل ایتمك ماهیتنی غائب ایدییوردی. بوحالده مرکزك ایستر ایسته‌مز صاغ‌طرفه‌میل ایتمه‌سی ضرورت حکمنی آلیوردی. مرکزك بوتمایلی‌ایسه نتیجه‌ده « اتحاد »لك‌ده قابینه‌یه‌اشتراکنی موجب‌اولمشدر.

يالكز بوخصوصده‌كی نظری امید فعلیاته كنجه باشقه برطاقم عوامل تأثیری ایله مأمولك خارجنده برنتیجه‌یه واردیغندن جمهوریتك سقوطنی موجب سائقلردن بریسنی تشكیل ایله‌مشدر .

فرقه‌لر آراسنده موجود تشتت آرا ایله برابر مجلس مبعوثان ، اوردویه عائد تخصیصات ، شمال تهلكه‌سنه قارشی كورجستان جمهوریتی ایله عقداولونان تدافعی معاهدهٔ عسكریه، (دەنیكین) استیلاسنه دوچار اولان طاغستان جمهوریتنك استخلاص مجادله‌سنه یاردیم ، اجانبه قارشی مدافعهٔ استقلال ایچون یاپیلان دیپلوماسی تشبثات كبی مسئله‌لرده عمومی برجبهه‌وحدتی كوستروب، یالكز عمله حركاتی ایله بولشه‌ویك تجاوزینه قارشی لازم كلن وحدتی كندیسنده بوله‌مامشدر .

— عجبا نیچون ؟...

* * *

یوقاریده‌كی سؤالك جوابنی، قارء، آشاغیده‌كی فصولك قرائتندن صوكره كندی كندینه آلیر. بز ایسه شمدیلك مجلس ملی حكومتنك ١٧ آی ظرفنده‌كی فعالیت وموفقیتلرینی خلاصه ایده‌لم :

اولاً : پیاده ، سواری ، طوپچی ، طیاره‌جی ، تلغرافچی كبی هر نوع سلاح انواعندن متشكل اون یدی بیك مقدارنده [١] بر

[١] آذربایجان اوردوسی ایكی پیاده فرقه‌سی ایله برسواری فرقه‌دن عبارت ایدی . هرپیاده فرقه مترالیوزلری ایله برابر اوچ آلایدن وایكی‌ده طوپچی آلایندن عبارت ایدی . سواری فرقه‌سی ایسه مترالیوزلری ایله برابر اوچ آلایدن وبرده سواری طوپچی آلایندن تشكل ایدییوردی .

برنجی پیاده فرقه‌سی : ١ ـ جوانشیر ، ٢ ـ زاقاتال ، ٣ ـ كنجه آلایلرندن متشكل اولوب ، ایكنجی پیاده فرقه‌سی ، ٤ ـ قوبا ، ٥ ـ باكو ،

اوردو حاضرلانمش؛ مکتب حربیه تأسیس اولنمش؛ کوچك برفیلو ترتیب ایدلمشدی. ثانیاً: بوتون آذربایجان قطعه‌سنده عسکری، ملکی وضابطه تشکیلاتی وجوده کتیرلمش، مملکتده امنیت وآسایش تأسیس اولونارق، روس عاصیلرینك زیراسارتنده بولنان لنکران قضاسی آناوطنه اعاده ایدلمش؛ تورکلرك قافقاسیاده بولندقلری زمن بیله تسلیم اولمیان قره باغ أرمنیلری ایله ائتلاف حصوله کله‌رك آذربایجان حکومتی کندیلرینه طانتدیرلمش؛ باکودن بیك اوزاقده بولنان نخچوانك أرمنستان حکومتنه قارشی مجادله‌سی معناً، مادةً، سیاسةً تقویه اولونارق اوراده والی کوندرمك صورتیله آذربایجانه مربوطیتی ادارةً دخی تحت تأمینه آلنمشدی. ثالثاً: مالی واقتصادی اصلاحاته شروع ایدلمش، ۱۹۱۸ سنه‌سی مارت قیرغیننددن صوکره حکومت ایدن بولشه‌ویکلر زماننده سیرطبیعیسندن چیقارق برباد برحاله کیرن پترول معدنلرینك اداره‌سی یولنه قویولمش؛ الغا اولونان دولت بانقه‌سی یکیدن آذربایجان بانقه‌سی نامیله تأسیس ایدلمش؛ کوی استحصالاتی تقویه ایچون کویلولره مخصوص اوفق قرددی بانقه‌لری کشاد وشهرلرده دخی امانت صندقلری یکیدن وجوده کتیرلمشدی؛

---

٦ ــ شماخی آلایلرندن عبارت ایدی. اوچنجی فرقه‌نك ابتداسنی تشکیل ایتمك اوزره ۷ نجی لنکران آلایی تشکل ایتمشدی. هرآلایك موجودی ایکی بیك سونکودن عبارت اولوب بر فرقه‌نك موجودی ٦ بیك مقدارنده‌ایدی. سواری فرقه‌سی ــ ۱ نجی تاتار، ایکنجی قره‌باغ، و ۳ نجی شکی آلایلرندن عبارت ایدی. پیاده وسواری فرقه‌لردن مستقل اولارق ایکی اوبوس بولوکی دخی موجود ایدی. بونلره ٦ عدد زرهلی اوتوموبیل ایله بر قاچ دانه‌ده زرهلی قطار ضمیمه اولونیوردی. آذربایجان اوردوسنده ٦۰۰ قدر ضابط واردی‌که بونلردن یالکز ٦۰ ی ارکان حرب قادروسندن یتیشمه ایدی. موجود ضابطانك، متنده ایضاح ایدلدیکی وجهله، یالکز یوزده اللیسی آذربایجانلی ایدی.

آذربایجانده ، نوخاده ، قافقاسیا اسلام اوردوسی قوماندانی نوری پاشایه یاپیلان استقبال مناظرندن بر لوحه

رابعاً : آذربایجانلیلردن اوفق مأمورلر یتشدیرمك ایچون خصوصی مؤسسه‌لر ، تورك گنجلرینه مخصوص اولمق اوزره تلغراف، ماكنه و شمندوفر مكتبلری آچیلمش و اورلجه هیچ یوق ایكن دمیر یول خدمه‌سنك یوزده آللیسنی تورکلردن یاپابیله‌جك قدر موفقیت کوسترلمشدی .

معارفه گلنجه ، مكتبلری بر آن اول تورکجه‌لاشدیرمك ایچون تأسیس اولونان تألیف وترجمه انجمنی معرفتیله مكاتب ابتدائیه واعدادیه‌یه مخصوص درس كتابلری تألیف وطبع ایدلمش ؛ موجود اعدادیلردن برقسمی ملیلشدیرلمش ؛ مملکتك مختلف یرلرنده یدی دارالمعلمین وبر دارالمعلمات كشاد ایدلمش ؛ باكو دارالفنونی تأسیس اولونمش ؛ مختلف خصوصاتده عالی تحصیل کورمك اوزره حكومت حسابنه یوزه قریب طلبه مختلف اوروپا مركزلرینه کوندرلمش ؛ تورکیه‌دن آللی‌یه قریب معلم ومعلمه جلب اولونمش ؛ کویلرده ابتدائی معارفك تعمیمی ومعارف عمومیه‌نك توسیعی ایچون موقت پیداغوژی قورصلری تأسیس ایتمش ؛ ملیلشدیرلمش وده ملیلشدیریله‌مه‌مش اولان مكاتب اعدادیه‌ده، روس تاریخی درسنك یرینه عمومی تورك تاریخی وضع ایدیله‌رك، تورکجه‌نك بوتون مكتبلرده تدریسی مجبوریت قانونیه تحتنه آلنمشدی .

تورکجه لسان رسمی اعلان اولونارق، روسجه‌نك، یالكز استحاله دورینه مخصوص اولمق اوزره، موقت برزمان ایچون، قوللانیلماسنه مساعده ایدلمشدی .

ولایتلرده حاكمیت ملیه اساسنی وضع ایتمك اوزره ولایت مجلسلری تشكیلنه عائد لایحهٔ قانونیه احضار ومجلسه تودیع ایدلمش ایدی ؛ بو

قانونه کوره ولایتلر محلی ایشلرینی بالذات کندیلری رؤیت ایتمك حقنی حائز اولوب مأمورین ضابطه‌یی بیله کندیلری تعیین ایدییورلردی. عینی زمانده ملکیت اساسنی ابقا ایتمك صورتیله اراضی مسئله‌سنك کویلی‌یی ارضا ایده‌جك برصورتده حلنی متصور بولنان لایحهٔ قانونیه دخی مجلس مبعوثان قومیسیوننك تدقیقنه وضع ایدلمشدی [۱] .

آنارشی سنه‌لرنده مدهش خساره اوغرایان مناقلات و وسائط نقلیه یولنه قویولوب، گورجستان ایله یاپیلان مقاوله اوزرینه، باکو - باطوم دمیر یولی منتظم صورتده ایشله‌یور ؛ اختلال اثناسنده بوزولان باکو - باطوم پترول بوریسی اسکیسی کبی آقیور ؛ آذربایجان اقتصادیاتی اوزرنده بیوك تأثیری اولاجق جولفا - آلیات دمیریولی انشا آتنه دوام ایدیله‌رك کور نهری اوزرنده یاپیلان جسیم کوپرونك رسم افتتاحی بکله‌نیوردی . [۲]

او زمان آذربایجانی تدقیق ایچون کلن مختلف اوروپا و آمریقا هیئتلرینك اوروپا غزته‌لری ایله نشر ایتدکلری تأثرات تدقیق اولنه‌جق

[۱] «مساوات» فرقه‌سی طرفندن تقدیم اولونان بو پروژه خصوصی اللرده اولان بیوك اراضی‌یی حجز ایتدکدن صوکره طوپراقسز کویلو آراسنده بلاعوض تقسیم ایله‌مك اساسنه مستند ایدی . فقط کویلویه ویریله‌جك، یاخود ملکیت صغیره‌یه رعایتله، کندیسنده براقیلاجق اراضی اوزرنده ملك صاحبنك حق ملکیتی طانینیوردی. کویلی مالك اولدیغی اراضینك سطحنده ایسته‌دیکی کبی تصرف ایده‌بیلیردی . یالکز أراضی تحتنده بولونان دفائن ومعدنیات اوزرنده خصوصی ملکیت حقی طانمایوب حق ملکیت تمامیله دولته ویریلیور ایدی. اراضی تحتنده‌کی معادنك صورت استفاده‌سنه عائد خصوصات ایسه، لایحهٔ مذکوره‌جه، آیریجه تدوین اولوناجق قانون مخصوصله توضح ایده‌جکدی .

[۲] بو یولك انشاسی ایله باکو بلا واسطه واك قیصه بر خطله تبریزه وصل اولونیور .

اولور سه، آذربایجان تورکلرینك آز زمانده پك چوق اثر حیات و اعمار کوستردکلرینه شهادت ایتدکاری کورولور.

حقوق سیاسیه و اهلیت وطنیه‌دن محروم، امور حکومتی اداره یه یاقین بر قلمایان محکوم بر شرق ملتنك، ایالت امکانده، بوتون مشکلاته رغماً، بو درجه‌ده مدنی بر اصول اداره قورمق قابلیتنی کوستردیکی بو استعداد سایه‌سنده ایدی که آذربایجان جمهوریتی دول متفقه‌نك و بوتون دنیانك نظر دقتنی جلب ایله بین المللی بر حیاته کیرییوردی. ۱۲ کانون ثانی ۱۹۲۰ تاریخنده انعقاد ایدن دول متفقه شورای عالیسی آذربایجان جمهوریتنی بالفعل طانیدی. [۱] روسیه امپراطورلغنك انقراضی اوزرنده وجود بولان جمهوریتلر آراسنده آذربایجان، اوروپاجه طانمش یکانه بر اسلام موجودیتی ایدی. بو یکی تورك حکومتی عین زمانده بوتون عالم اسلامده ایلك دفعه تشکل ایتمش بر جمهوریت ایدی. تورك عالمنده و تورك تاریخنده بیوك بر وقعهٔ خیر تشکیل ایدن بو حادثه‌یی یالکز بالذات علاقه‌دار اولان آذربایجان تسعید ایتمه‌یوردی. «سه‌ور» معاهده‌سنك ضربهٔ هلاکی آلتنده کندی یاره‌لرینك آجیسیله صیزلایان استانبول تورکلکی دخی بو وقعه‌یی نمسه‌یه‌رك تسعید ایدییوردی. تورك اوجاغنك دار الفنون صالوننده بو مناسبتله یاپدیغی احتفال، قارداشلق نامنه، الك صمیمی تظاهرلره واسطه اولیوردی. [۲]

[۱] بولشه‌ویك استیلاسی واقع اولمه‌ایدی، کورجستان جمهوریتی ایله برابر (سپا)ده تشکل ایدن قونفرانسده (۲۲ کانون ثانی ۱۹۲۱) آذربایجان جمهوریتی دخی بالحقوق طانیناجقدی، که بو حادثه، استیلادن ایکی هفته صوکره واقع اولیوردی.

[۲] شایان اسفدرکه او زمان استانبول ممثلی بولنان ذات، فضله بر اثر احتیاط کوستره‌مکله، بو تظاهراته قارشی لاقید کورونمك ضرورتنه قائل اولمشدر.

بو وقعه‌دن دها اول ، ۱۹۱۹ سنه‌سی آغستوسنده ، آذربایجان ، موندروس متارکه‌سی موجبنجه ، قافقاسیه‌یه کلن انکلیز اوردوسی طرفندن تخلیه ایدلمشدی. بو وقعه مناسبتیله حکومت رئیسی نصیب بك، مبعوثانه: «بو کوندن اعتباراً تمامیله مستقل بر حکومت حالنی اکتساب ایتمکله ، افندیلر ، سزی تبریك ایدرم ! » دییه ، خطاب ایدییوردی.

شو صورتله تأسس ایدن آذربایجان جمهوریتی آرتق بین‌الملل بر حیات ومناسباته باشلامشدی ؛ بوتون قومشولری ایله حسن مناسبات تأسیسی، آرزوسنك صوك درجه‌سنی تشکیل ایدییوردی .

خرستیان قومشولرندن کورجو جمهوریتی ایله اولان مناسباتی چوق دوستانه ایدی . بو ایکی جمهوریت، آراده موجود اختلافلی مسئله‌لرك حکم واسطه‌سی ایله حلنه متقابلاً موافقت ایله‌مش ، روسیه تهلکه‌سنی عینی درجه‌ده حس ایتدیکلرندن، شماله قارشی تدافعی بر مقاوله‌ٔ عسکریه بیله عقد ایله‌مشلردی . ۸،۷ ماده‌دن عبارت بولنان بو مقاوله ۱۹۲۰ ابتدالرنده امضا ایدلمش وتصدیقی آذربایجان مجلس مبعوثانی ایله کورجستان مجلس مؤسسانده متقابل تظاهرات دوستانه‌یه بر وسیله تشکیل ایله‌مشدر .

بو مقاوله‌یه أرمنی حکومتنك دخی وضع امضا ایتمه‌سی طرفین عاقدینجه تکلیف اولونمشسه‌ده ، مذکور حکومت بو تکلیفی قبول ایتمه‌مشدر. مع مافیه أرمنی سیاسیلرینك بوتون عکسیلکلرینه رغماً آذربایجان مجلس مبعوثانی أرمنستان ایله موجود اولان مسائلك‌ده صلحاً تسویه‌سنی آرزو ایله‌یوردی. بو مقصدله او ، ۲۵ نیسان ۱۹۱۹ تاریخنده تفلیسده انعقاد ایدن ماورای قافقاس قونفرانسنه اشتراك ایله‌دیکی کبی ، ۱۹۲۰ تاریخنده دخی باکوده آذربایجان ـ أرمنستان قونفرانسنی دعوت

ایله‌دی. بو قونفرانسده ماورای قافقاس جمهوریتلرینی خارجه قارشی مدافعه ایده‌بیلمك ایچون آذربایجان حکومتی ماورای قافقاس قونفه‌دراسیونی تکلیف ایدییوردی.

آذربایجان پای تختنده دیکر شرفلی بر قونفرانس دخی اجتماع ایله‌مشدر. بوده آذربایجان - ایران قونفرانسی‌در. بو قونفرانسده ایران ایله آذربایجان جمهوریتنك بالجمله مسائل سیاسیه، اقتصادیه وتجاریه‌سی تنظیم ایدلمش ایدی. بو قونفرانسده امضا اولونان معاهده موجبنجه ایران حکومتی جمهوریتك استقلالنی بالحقوق طانیور، جمهوریت دخی ایرانه، اوروپا ایله مناسبات تجاریه‌ده بولونمق ایچون، ترانسیت حقنی ویرییوردی؛ بو صورتله ایکی دینداش ملت آره‌سنده غایت صمیمی مناسبات تأسس ایدییوردی. طهرانده آذربایجان سفیری بولندیغی کی، باکوده‌ده ایران سفیری بولنیوردی. بو معاهده مجلس مبعوثانك ۱۹۲۰ سنه‌سی مارت جلسه‌لرندن برنده مطنطن برصورتده تصدیقه اقتران ایتمکله ایکی دوست ملت آراسنده‌کی وداد ووفاق بر قات دها تزیید ایله‌مشدر. مجلسك صوك درجه اهمیتله تلقی ایله‌دیکی مسئله‌لردن بریسی‌ده شمالی قافقاسیه جمهوریتی ایدی. بو جمهوریت (ترسکی اوبلاست) ایله داغستان اراضیسنی احتوا ایدییوردی. داغستان، چاریزم زماننده اداراً جنوبی قافقاسیایه تابع ایکن، روسیه اختلالی زماننده، مجلس مؤسسان انتخاب نظامنامه‌سی موجبنجه داغلیلردن برقسمنك مطالبه‌سی اوزرینه - شمالی قافقاس ایله برمنطقه‌یه آیرلدی. بوآندن اعتباراً ایلریده جریان ایدن حوادث داغستان مقدراتنی ماورای قافقاسدن آییردی. قافقاس ولایتلری آیری آیری سیاسی موجودیتلره انقسام ایدنجه، داغستان ایله ترسکی اوبلاست، شمالی قافقاس نامیله، بر جمهوریت

تأسیس ایتدی . مختلف اقوامدن تشکل ایدن بو اراضی ، حکومت تشکلینده بالخاصه دوچار مشکلات اولیوردی . مذکور جمهوریتك تأسیسی آذربایجانك حیاتی منفعتلرندن ایدی . بالخاصه دربند کبی تاریخی بر بندری (لیمانی) حائز اولان داغستان روس ألندن قورتارمزسه ، آذربایجان کندیسنی امین ظن ایدەمزدی . فقط کندیسی دها حال تشکلده بولنان آذربایجان داغستانه یالکز مادی معاونتده بولنه‌بیلیوردی . مجلس مبعوثان ، شمالی قافقاس حکومتنه ٥٠,٠٠٠,٠٠٠ [١] روبله اقراض ایتدی . بومبلغی تخصیص ایدرکن ، مجلس مبعوثان فرقه‌لری ، بوکا برقرض کبی باقمایوب ایکی قارداش ملتك منافع مشترکه‌لرینه صرف اولنه‌جق ضروری برتخصیصات کبی باقیورلردی .

آذربایجان بومسئله‌ده یالکز تخصیصات نقدی ایله قالمامشدر . دەنیکینه‌قارشی مبارز بولنان داغستانه یاردیم ایچون نوری پاشاتشکیلاتنه [٢] هرنوعله یاردیمده بولنمشدر . داغستان حکومتنك (دەنیکن) انتریقه وتجاوزی اوزرینه انحلالی داغستانلیلر قدر آذربایجانی دخی متأثر ایله‌مشدر . داغستانك (دەنیکن) استیلاسنه معروض قالماسی مجلس

[١] آذربایجان قائمه‌سی ایله تأدیه ایدیلن بو استقراضك قیمت اصلیه‌سی حقنده صحیح برفکر ایدینه‌بیلمك ایچون سویله‌ملی‌یزکه اوزمان برانکلیز فونتی ٢٠ روبله‌یه مقابل ایدی . بوصورتله استقراض مذکور ایکی‌بچق میلیون فونت ایدر . ١٩١٩ سنه‌سنه‌مخصوص آذربایجان بودجه‌سی مصارف عادیه‌سنك ٤١٥ میلیون روبله‌حساب ایدلدیکنی نظره آلیرسه‌ق ، داغستان حکومتنه‌ایدیلن اقراضك دولت بودجه‌سنك سکزده برینی تشکیل ایله‌دیکنی کوروروز .

[٢] اوزمان ملتجی اولارق آذربایجانده‌بولنان نوری‌پاشانك قوماندانسنده داغستانی ، (دەنیکن) استیلاسنه قارشی مبارزه‌سنده ، تأییدایچون آذربایجان حکومتنك اطلاع وموافقیتله برتشکیلات مخصوصه وجوده کتیرلمشدی .

آذربایجان اوردوسنك باكویه ورودی منظره‌لرندن: بر سواری آلایی مبعوثان دائره‌سی اوكندن كچركن

مبعوثانده، افکار عمومیه‌ده غیر قابل تصور بر هیجان دوغورمش وقارده‌ش داغلیلرك استخلاصی ایچون زمان ومکانك مساعده ایله‌دیکی تدابیر اتخاذینه توسل ایدلمشدر.

زمانك عظیم بحرانلری ایچنده چیرینن آجارا، قارص وأرس بوینده‌کی اسلاملر دخی آذربایجان جمهوریتنه، اونك مادی ومعنوی معاونتنه ربط امید ایدییورلردی. جمهوریته بحر خزرك قارشی طرفنده بولنان تورکستانلیلردن دخی مرخصلر کلوب استمداد واستعانه‌ده بولونیورلردی. اوملادق مشکلات ایچنده بولنان جمهوریت، احوال سیاسیه ووضعیت موجوده‌نك مساعده ایتدیکی بر وجهله، بوتون بو مراجعتلری نظر دقت واعتنایه آلارق، ممکن اولان معاونتی اجرا ایدییوردی. تورکستان ایله مناسبات سیاسیه‌یه کیریشمك ایچون اورایه سلوس صفتیله برمأمور مخصوص دخی کوندرلمشدی.

آذربایجان جمهوریتی کندی موجودیت سیاسیه‌سنی تأمینه حصر اوقات ایله‌دیکی زمان قطعیاً تورك ومسلمان افکار عمومیه‌سنك مظهر توجهی اولمقله معناً قونلی اولدیغنی اونوتمایوردی. بوتوجهه دگر بر مؤسسه اولابیلمه‌سی ایچون نه ممکنسه اونی اجرا ایتمك ایسته‌یور وایدییوردی.

مستقل آذربایجان حکومتنك اصول اداره‌سی خلق جمهوریتی اساسنه مبتنی ایدی. تام بر پارلمانتاریزم ومسئولیت وکلا اصولنه رعایت اولونیوردی. حریت کلام، مطبوعات واجتماعات دخی بلغاً مابلغ تأمین ایدلمشدی. بوخصوصده بعض منقدلر بلکه حدندن زیاده بر لیبرالیزم کوسترلدیکنی دخی قید ایدرلر.

بردورهٔ تشکل وتعضوده بولنان بونوزاد سیاستك شبهه‌سز شایان

تنقید نقصانلری آز دکلدی . بونلرك اك بیوکی ، بو کبی دورلره مخصوص محکم براراده‌نك ، قوی برحکومتك حقیله تأسیس ایدیله‌مدیکی‌در . تشتت افکارك توحیدی ایچون تطبیق اولنان اقناع اصولی ایله برابر برآز دها اجبار طریقنه کیدلسیدی ، احتمال که نتیجهٔ وقوعات باشقه درلو اولوردی .

بونی‌ده اونوتمایالم که آذربایجان جمهوریتنك فلاکتی داخلده‌کی عصیانلردن زیاده ، خارجدن کلن تجاوزکار برقوت اوزرینه ظهور ایله‌مشدر . مقصدمز مفصل برتحلیل وقایع اولمادیغندن رساله‌مزك حوصله‌سنه صیغار برخلاصه ایله اکتفا ایدییورز .

VII

حادثات مهمه عرفه‌سنده

آذربایجان ، مناسبات بین‌الملیه‌یه هنوز کیرمش وماکنه‌سی یکی قورولمش بر حکومت حالنده ایکن غایت تهلکه‌لی بر دور کچیریوردی .

باشی اوزرنده دائمی بر تهدید صورتنده آصیلی دوران (ده‌نیکن) قوتی واردی . اسکی روسیه‌یی تمثیل ایدن بوقارا قوت آذربایجان جمهوریتنی دفعه‌لرله تهدید ایله‌مشدی . وقتیله قیزل موسقوانی بیله تهدید ایتمکده اولان بوقوت برحمله‌ده باکویه ایتمه‌یور ویاخود قاسپی دکزنده‌کی دونانماسی ایله آذربایجان پای تختنی بومباردمان ایتمه‌یور ایدیسه، محضا دول متفقه ایله مربوط اولدیغی ایچون بوکا جسارت ایده‌میوردی . دول متفقه طرفندن معاونت جدیده‌یه مظهر اولان بوقوت ایله جنوبی قافقاسیا جمهوریتلری آراسنده هر نوع مصادماته میدان ویرمه‌مك ایچون قره دکزدن قاسپی ساحلنه قدر بر « خط فاصل » تعیین ایدلمش، (ده‌نیکن) اوردوسنك بوخط جنوبنه ایتمه‌مسی سیاسةً تأمین اولونمشدی .

مارت صوکلرینه دوغرو، (ده‌نیکن) اوردوسی مدهش برسقوط ایله انحلال ایدییوردی . اوزمان داغستانی تحت اشغالنده بولوندیرمقله

آذربایجان اوزرنده اندیشه‌لر دوغوران بو قوت (شمالی قافقاسیا ایله داغستانده) یرینی قیزل اردویه ترك ایدییوردی .

(ده‌نیکن) ی تعقیب ایدن بولشه‌ویك اوردوسی بوتون ملتلرك حقوق وحاکمیت ملیه‌سنی سوزده اعلان وتصدیق ایدییورسه‌ده، (ده‌نیکن) دن دها آز مضر برقوت اولدیغنی ایشده اثبات ایتمه‌مشدی. بولشه‌ویکلر برطرفدن قوای مسلحه‌لری ایله قافقاسیا جمهوریتلری حدودینه یاقلاشییور، دیکر طرفدن ده قافقاسیا مملکتلری داخلنده‌کی فرقه تشکیلاتلرینه قوت وفعالیتلریله کرمی ویرییورلردی. چیچه‌رین آذربایجان وکورجستان جمهوریتلرینه تلسز تلغرافله کوندردیکی نوطه‌سنده بوحکومتلری، رجعت ایدن (ده‌نیکن) اردوسنی تماميله محو ایتمك ایچون، سلاح آرقداشلغنه دعوت ایدییوردی. بو نوطه، جمهوریتلرك استقلالنی طانیمق ومخادنت معاهده‌سی عقدینی ایستمکدن زیاده، اهالی‌یی حکومت علیهنه تحریکدن عبارت برپروپاغان حکمنده بولونیوردی .

آذربایجان جمهوریتی (کورجستان کذا) کیمسه‌یی کندی امور داخلیه‌سنه مداخله ایتدیرمه‌دیکی کبی، روسیه امور داخلیه‌سنه متعلق (ده‌نیکن) اوردوسی تعقیباتنه دخی مداخله ایتمك آرزوسنده بولونمادیغنی قید ایله، آلدیغی نوطه‌یه ویردیکی جوابده، بولشه‌ویك روسیه‌ایله صلح ومخادنت تأسیسنه کمال ممنونیتله مهیا اولدیغنی بیلدیرییور وآذربایجانك حق استقلالنی طانیمق صلاحیت کامله‌سنی حائز روسیه مرخصلرینك انتخابنی تکلیف ایله، آذربایجان مرخصلری ایله واقع اولاجق تلاقی محلنك دخی تعیننی ایسته‌یوردی. فقط قیزل خارجیه ناظری وضع اولنان معین مسائله صریح وقطعی بر جواب ویرمکدن

ایسه آذربایجان اموری داخلیه‌سنی تنقید ایدر «انتباه‌نامه» قیلقلی نوطه‌لری ایله اذهانی تشویش ایتمه‌یی داها مناسب بولیوردی .

بو نوطه‌لر تعاطی ایدلدیکی صره‌ده (ده‌نیکن) اوردوسـنك بولشه‌ویکلردن قاچان بقیه‌سی، قاسپی فیلوسی ایله برابر، باکو لیماننه التجا ایدییوردی . بر آز اول، ۱۸۲۸ سنه‌سنده منعقد «تورکمانچای» معاهده‌سنه استناداً، آذربایجانه مراجعتله قاسپی دکزنده روسیه‌باندیراسندن باشقه بر باندیرایه تحمل ایده‌میه‌جکنی سویله‌ین قوت شمدی پروتستو ایتدیکی بایراغك سـایهٔ أمانته صیغینیوردی . بوصورتله ده‌نیکن فیلو واوردوسـندن بر قسمی حقوق بین‌الدول موادنجه سـلاحنی ترکله آذربایجان حکومتنه التجا ایدییوردی.

(ده‌نیکن) اوردوسنك شوصورتله انحلالی وقافقاسیا جمهوریتلرینه التجاسی نتیجه‌سنده، شبهه‌سزکه، آذربایجان الك مدهش بر تهلکه‌یی آتلاتیوردی. فقط عینی زمانده‌ده «آتشدن چیقوب علوه دوشیوردی».

(ده‌نیکن) یرینه شـیمدی (له‌نین) قوتی قائم اولمشـدی . بوده برروس قوتی ایدی . هم ده بوقوت اوته‌کی کبی دکل، اوندن ده‌ا قورقونج برقوت ایدی. چونکه اوته‌کی قوته بوتون طبقات ناس معارض و کندیسـنه قارشی مدافع ایکن، کیمسـه‌ده اونك دشمن برقوت اولدیغنه شبهه یوق ایکن، بریکی اویله دکلدی؛ بونك اغفـالکار شـعارلری واردی؛ بو، ملتلرك حاکمیتندن، اسـتقلالندن، شرقك اسـتخلاصندن بحث ایدییوردی؛ فقرایه جنت وعد ایدییوردی؛ ایمپریالیستلره قارشی مبارز بولنان تورکیه‌یه معاونت ایتمك ایچون بر آن اول ألنی مبارز آناطولی ألنه ویره‌جکنی وعد ایدییوردی.

بو صوککی شعار بالخاصه مؤثر ایدی. چونکه، تورکیه دردی

ایله یانان آذربایجان قلبنك حساس نقطه‌سنه باصیوردی . بو شعار ، بالخاصه بولشه‌ویكلری یالكز سوزلری ایله طانییان و كندیلری ایله حسابلری بولونمایان بعضی تورك (تورکیه معناسنه) رجال و ضابطانی اوزرنده پك بیوك بر تأثیر اجرا ایدییوردی .

هم حقیقتاً احوال نه مركزده ایدی ؟

استانبولده میثاق ملی‌یی اعلان ایتمش مجلس معوثان دول مؤتلفه قوماندانلغی طرفندن داغیدلمش، مبعوثاندن مهم بر قسمی مالطه‌یه كوندرلمشدی . توركلكك شانلی قهرمانی غازی مصطفی كمال پاشا بر قاچ صادق یارانی ایله ارضروم وسیواسك هجرا كوشه‌لرنده ، آناطولینك فداكار ایللنده، بوكونكی محیرالعقول بر ظفرله تماملانن حركت ملیه‌یی احضار ایدییوردی. بو حركتی، ظهورنك ابتداسنده بوغمق مقصدیله هر نوع سلاح مدافعه‌دن تجرید ایدلمش قوای ملیه اوزرینه ، من غیر حق ، دول متفقه طرفندن كندیسنه ترك اولونان ازمیره چیقان یونان اوردوسی، غیرقابل تصور مظالمله، آناطولی‌نك باغرینه طوغرو تجاوز ایدییوردی؛ بریده دخی أرمنیلر، بوتون شرقی آناطولی‌یی تملك ایتمك اوزره، قوای ملیه‌نك باشی اوزرندن یونانستانه أل اوزاتیورلردی .

بویله بر حالده، « صویه‌دوشن ییلانه‌صاریلیر» فحواسنجه، توركیانك خلاص ونجاتنه معطوف حركت ملیه زماندارانی دنیا ایمپریالیستلرینه قارشی لوای عصیان آچمش بر وضعیتده بولنان روسیه سمتنه باقیور، اورادن بر امداد امید ایدییورلردی . روسیه اختلالنی اداره ایدنلر توركیه‌نك بوتوجهندن وبواحتیاجندن پك قورنازجه استفاده ایده‌جكلردی. بو استفاده نتیجه‌سنده ، الك آزی ، ألدن كیتمش بولنان قافقاسیا ، باشده باكو پتروللری اولمق اوزره، تكرار روسیه‌یه اعاده ایدیله‌جكدی.

اورتایه بر شعار آتیلیوردی : بولشه‌ویك روسیه ، قاپتالك دشمنی‌در . مبارز تورکیه اوروپا ایمپرلیزمی ایله ئولوم ودیرم مبارزه سنده‌در . آنقره مبارزلرینه یاردم ایتمك موسقوانك آرزوسیدر . بو یاردمك تأمینی ایچون قافقاسیاده بزه دوست حکومتلر تأسیس ایله‌مك و بر آن اول قیزل اوردویی آناطولی‌یه سوق ایتمکله تورکلره معاونت ایله‌مك لازمدر .

ازمیر فلاکتزده‌لری فائده‌سنه مملکتك هر طرفنده اعانه‌لر طوپلامقله مشغول وغزته‌لری ایله تورکیانك ماتملرینه اشتراك ایدن آذربایجان خلقی اوزرنده بویله بر پروپاغانك نه کبی تأثیرلر اجرا ایده‌جکنی وبوصورتله نه کبی وقایع احضار اولنه‌جغنی تصور ایدیکز . بولشه‌ویك آغزندن ایشیدیلن بوسوزلره برده ، بوسوزك باشقه مقاصد مخصوصه‌دن عبارت اولمدیغنه قانع کورونن ، آذربایجانده مسافر وخدمتده بولنان تورکیه‌لی ذی نفوذ قارداشلرمزك طور وحرکتلرینی علاوه ایدرسه‌کز ، او وقت بولشه‌ویك لهنده یاپیلاجق هر هانکی بر اختلالك نه سهولتله وقوعه کله‌بیله‌جکنی تقدیر ایدرسکز .

آذربایجان ملیت پرورلری ، بولشه‌یکلرك ، روسیه‌داخلنده قالدقجه ، قطعیاً معارضلری دکل ایدیلر . اختلالجی روسیه ایله مبارز تورکیه آراسنده حائل اولارق آناطولی حرکات ملیه‌سنه انکل تشکیل ایدن بر قوت دخی دکلدیلر . یالکز ، آذربایجان جمهوریتنك حقیقی استقلالنی طانیمق شرطیله اونلر ، بولشه‌ویکلر طرفندن اعلان اولنان شعارلرك صمیمیتنه ایناناییلیرلردی . یوقسه « بوتون اویونك خواجه نصرالدینك یورغانی اوستنده اویناناجغنه » شبهه‌لری یوق ایدی .

بر طرفدن تورکلك شانلی علمداری بوتون شرق تاریخی

آذربایجان اوردوسی انطباعاتندن : بر پیاده غروپی

دیکر کون ایده‌جك عظیم سقوطدن قورتارابیله‌جك تشبثه مانع اولمامق ، دیکر طرفدن‌ده تورکلك عالمنك بل کمیکنی تشکیل ایدن نوزاد برجمهوریتی کندی الیله قیرمامق ـ ایشته ایکی بیوك ومسئولیتلی وظیفه ! . . بو ایکی وظیفه‌یی تألیف ایتدیره‌بیلمك ایچون متجانس دکل ، متمرکز بر وضعیتده بولنان حکومت بو کبی خصوصلرده سریع برقرار آله‌میوب هفته‌لرله دوام ایدن بر بحران وکلا دوره‌سنه کیرمش اولدی .

***

حکومت حال تذبذب و بحرانده ایکن قره باغ حادثه‌سی ظهور ایدییور: بایرام کیجه‌سی ـ نوروز بایرامی ـ شیشه شهرینك یاقیننده واقع «خان کندی» دنیلن عسکری قصبه بایرام ، مخصوص برذوق ایچنده . ضابطان محفل عسکریده کیجه‌یی کچیرمکله مشغول . عسکرلر آقشامدن بایرام شنلکلرینه مشغول اولدقدن صوکره استراحته طالمش ، اویوبور.

بو اثناده اطراف کویلرده مسکون ارمنی عصاتی ، بو کیجه‌یه مخصوص احضار ایتدکلری سونکولرله مجهز اولدقلری حالده ، کیجه‌لین بر باصقین اجرا ایدییورلر . آنسزین یاپیلان بو کیجه باصقینی مدهش برپلان اوزرینه ترتیب ایدلمشدی . برکت ویرسین که متبصر بولنان عسکرلر یاتاقلرندن قالقارق امانسز دشمنله غیرتلاق غیرتلاغه کلیور و همان قوماندا دیدیکی حادثه‌نك خبردار اولارق باصقین دفع اولونیور .

خان کندی اوزرینه یاپیلان باصقین ایله برابر ، عینی ساعتده ، مشهور «عسکران کچیدی» دخی ارمنی عصاتی طرفندن اشغال اولونیور . عسکرانك

طوتولماسی ایله قره باغك باكو ایله اولان خط مواصله‌سی كسیلیوردی.
قره باغ والئ عمومیسی حادثه‌یی باكویه بیلدیرییور ، امداد
ایسته‌یوردی . قشله‌نك أرمنیلر طرفندن محاصره ایدلدیكنی ، امداد
قوتی كلمزسه ، سقوطك محقق اولاجغنی قوتلی جمله‌لرله افاده ایدییوردی.
قشله سقوط ایدرسه ، بوتون قره باغك أرمنیلرك أله كچمه‌سی محقق
عد اولنیوردی .

موجود قوای عسكریه‌نك اولا بر قسم مهمی همان عسكرانه
سوق اولنیور . شدتلی بر مقاومتدن صكره ، ایكنجی مجموعده ، عسكرانی
كچیدی دشمندن تطهیر وخان كندی خلاص اولیور . رجعت ایدن
عاصیلر دها یوكسك طاغلره چكیله‌رك مقاومتلرنده اصرار ایدییورلر.
عاصیلر تعقیب اولونیور . «كشیش كندی»نه تحصن ایدن أرمنیلر آذربایجان
عسكرلری طرفندن احاطه ایدیلیور .

قره‌باغ جبهه‌سنده حادثات بو صورتله انكشاف ایتمكده ایكن
أرمنستان حدودنده تحشیدات عسكریه مشاهده اولونیور . عینی
زمانده قازاخ قضاسنده‌ده یكی بر جبهه آچیلیور . بورادەده أرمنی
قوتی ایله آذربایجان قوتلری آراسنده مصادمه‌لر باشلایور .

بویله آنسزین وجانیانه برصورتده واقع اولان هجوم اهالئ اسلامیه‌یی
صوك درجه‌ده اغضاب ایله هر طرفده بر طاقم حادثات ظهورینه زمین
تشكیل ایلیه‌رك شماخی ، شكی و كنجه قضالرنده أرمنی ـ مسلمان
حادثات خونینی انكشاف ایدییور .

بویله بر زمانده داغستانده كلیتلی قوتلرله متحشد بولشه‌ویكلر
ظاهراً پك مصلحانه بر سیما كوسترمكله حادثاته انتظار ایدوب دورییورلر.
عینی زمانده‌ده بولشه‌ویك مرخص تجاریسی (سالاویوف) باكوده

آذربایجان حکومتی ایله پترول مبایعه‌سی مسئله‌سنه عائد خصوصاتی مذاکره ایتمکده ایدی .

قره‌باغ حادثاتی اوزرینه انعقاد ایدن مجلس مبعوثان جلسه‌لرندن برینسده بولشه‌ویك مبعوث قارایف [۱] « قره‌باغده ظهور ایدن بوحادثه مؤتلفلرك بزی بوغمق ایچون صاردیغی زنجیرلردن برحلقه‌در. بوحلقه‌یی آذربایجان کندی قوتی ایله پارچالایامز . براقکز شرق ملتلرینك حقوقنی مدافعه ایدن قیزل اوردو کاسینده، قره‌باغ عصیانی یاتیرسین؛ دهاصوکره آناطولی‌یه امداده کیتسین» دییوردی . قارایف بو سوزلری سویلرکن مبعوثانك مسافرلره مخصوص لوجه‌سنده دوران تورکیه‌لی قارداشلرمزدن مسئول برینی کوریوردم که جدی صورتده تصدیق و تقدیر علامتلری کوستریوردی .

أرمنی عصیاننددن برآز اول دیکر برحادثه دخی ظهور ایلامشدی. آذربایجان قومونیست فرقه‌سی نامی ایله طوپلانان اختلال قومیته‌لرینك، حکومتی دویرمك قصدیله، برعصیان یاپمق نیتنده اولدقلری حکومتجه کشف اولونمش ، تعقیباته باشلانمش ، بو تشکیلاته منسوب ذواتك همان کافه‌سی اوکره‌نیلمش وعوامل مهمه‌سندن بر قاچی تحت توقیفه آلنمشدی. أرمنی عصیانی ایله بوتشکیلات آراسنده صیقی برمناسبت اولدیغی دخی موسقوایه کیدن أرمنی سوسیال دەموقراتلرندن پیروموف ایله زاخاریانك موسقواده منتشر روسجه « حیات ملل» غزته‌سنده مندرج معروضه‌لری ایله مثبتدر .

---

[۱] قارایف سوسیالیست بلوقنك لیسته‌سی ایله مبعوثانه داخل اولمشدی. صوکره بولشه‌ویك اولمش، بعده روس استیلاسنی متعاقب بر قاچ کون ایچون کندیسنه آذربایجان حربیه ـ بحریه قومیسری دنیلمشدر .

VIII

بولشه‌ویك استیلاسی

دفته‌لرله دوام ایدن بحران وکلا نتیجه‌سنده، بوتون فرق سیاسیه‌نك موافقتیله، یکی قابینه‌نك تشکلی حاجنسکی محمدحسن بکه حواله ایدلمشدی. محمدحسن بك، بولشه‌ویکلردن آذربایجانك استقلال و تمامیت ملکیه‌سنه عائد تأمینات مهمه آلمق اوزره مبارز تورکیه ایله اختلالجی روسیه آراسنده هرایکی طرفه دوست برحکومت تشکیل ایده‌جکدی. بو مقصدله، دها یکی قابینه‌نك تشکلنی بکله‌مه‌دن، مخصوص برهیئت مرخصه دخی بولشه‌ویکلر نزدینه اعزام ایدلمشدی. بوهیئت روسیه‌نك محتاج اولدیغی مواد اقتصادیه‌یی تأمین ایتمك صورتیله بولشه‌ویکلردن استقلال و تمامیت ملکیه بابنده تأمینات سیاسیه آلمق اوزره معاهده عقدینه صلاحیتدار ایدی.

وضعیت بویله برانتظار حالنده ایکن آنسزین بولشه‌ویك عسکرینك حدودی تجاوز ایتدیکی خبر آلنیور. نیسانك ۲٦ سنده، کیجه‌لین واقع اولان بوحادثه ۲۷سنده، صباحلین محافل سیاسیه‌ده عیان اولنجه هرکس حیرتلر ایچریسنده مبهوت قالوب شاشیرییور. حدودده بولنان عسکرلر، قوای کلیه‌لری قره‌باغ وقازاخ جبهه‌لرنده مشغول اولدیغندن، ٦۰ بیك مقدارنده تجاوز ایدن دشمنه قارشی ایکی ساعت قدر مقاومت کوستردکدن صوکره رجعت ایتمك مجبوریتنده قالیورلر.

او کون، آقشامه‌دوغرو، شهرك محافظه‌سنه مخصوص کوکالی اهالیدن تشکیل اولنان وضابطانی صرف تورکلردن تشکل ایدن «یاردیم آلایی»نك، ینه تورك ضابطان طرفندن [۱] اداره اولنان زرهلی اوتوموبیللرك وفیلوده خدمت ایدن عثمانلی ضابطلرندن بر قسمنك بولشه‌ویك لهنده اولدقلری، دها تشکل ایتمه‌مش بولنان یکی قابینه ایله، استعفاسی قبول اندلدیکی حالده، امور حکومتی دها دور وتسلیم ایتمه‌مش بولنان اسکی قابینه آراسنده اصیلی دوران حکومت واونکله برابر مجلس مبعوثان، آذربایجان قوموُنیست فرقه‌سنك اولتیماتومی قارشیسنده بولندی.

بو اولتیماتوم، حکومتك آذربایجان قوموُنیست فرقه‌سی مرکز قومیته‌سنه تسلیمنی طلب ایتمکله برابر آذربایجان استقلالنك تحت امنیتده بولنه‌جغنی وحکومتك روسلره ترك ایدیلمیه‌جکنی تأمین ایدییوردی. مجلس مبعوثان طرفندن بوتون فرقه‌لرك ممثللرینی جامع اولمق صورتیله انتخاب اولنان قومیسیون ایله قوموُنیست فرقه‌سی مرخصلری آراسنده تقرر ایدن شرائطه کوره:

۱ — روس اوردوسی باکویه کیرمه‌دن، دمیریولی ایله دوغرو آناطولی امدادینه کیده‌جك؛

۲ — آذربایجان استقلال وتمامیت ملکیه‌سی هر نوع تعرض وقیوددن مصون قالاجق؛

۳ — آذربایجان اوردوسی اولدیغی کبی قالوب انحلال ایتدیرلمیه‌جك؛

۴ — آذربایجان فرق سیاسیه‌سی حریت وسربستیلرینی محافظه ایده‌جکلر؛

۵ — سابق رجال، اعضای حکومت ومبعوثاندن کیمسه جرم سیاسی ایله اتهام ایدلمیه‌جك؛

[۱] بورادەکی «تورك»دن مقصد عثمانلی تورکی دیمکدر.

٦ — کمال سربستی ایله طوپلانه‌جق آذربایجان شورالری حکومتك شکل اداره‌سنی تعیین قیله‌جق ایدی . [١]

عین زمانده مسافرتاً باکوده بولنان عثمانلی تورکلرندن برقسم مسئول ذوات آغزندن اشاعه اولونیوردی که :

«کلن قیزل اوردو قوماندانی نجاتی بك نامنده بر تورکدر؛ بواوردونك قطعاتی میاننده تورك اسرای حربندن متشکل آلایلر وار ؛ برچوق قطعات دخی وولغا بویی تورکلرندن عبارتدر؛ بواوردو حیات ـ ممات مبارزه‌سی ایچنده بولنان آناطولینك معاونتنه قوشیور ؛ بوقوته قارشی کوستریله‌جك مقاومت تورکیانك خلاصنی انکل ایده‌جك بر وقعه اولابیلیرکه بیوك تورکلك واسلاملق نقطهٔ نظرندن بر خیانتدر » .

بوتون بوشرطلرك ایرتسی کونی ییرتیلاجنی محقق ایدی. سویله‌نن سوزلرك دخی بر سیاسی خدعه‌دن باشقه برشی اولمادیغی آشکارایدی. مع‌مافیه بووضوح برچوقلری ایچون مشکوك ایدی . اوآنده اغفال اولونانلر پك چوقدی .

مع‌مافیه بوتون بوشرطلره رعایت ایدلمیه‌جکنی، حق واستقلالمزی طانیمق صورتیله آناطولی امدادینه کیده‌جك قوته یوللرمزك آچیق بولندیغنی، فقط بزه صورمه‌دن سرحدارلرمزی طوپراقلره سره‌رك مملکتمزه کیرن هرهانکی برقوتی دوست دکل، دشمن کبی قارشیلامق لازم کلدیکنی، مجلسك کندی قراری ایله‌دکل، یالکز دشمن سونکوسی ایله حقنی آخره ترك ایده‌بیله‌جکنی بیانله پروتستوایدن اولمسه‌ده[٢]، اکثریت مبعوثان

[١] مبعوثان قومیسیونی بو شرائطی « مساوات » ممثلنك رأیی علیهنده اکثریتله قبول ایله‌مشدر .

[٢] بونطق اعتراض ، «مساوات» فرقه‌سی نامنه، لیدر صفتیله ، مؤلف طرفندن سویلنمشدر .

حادثات معلومه تأثير و تهديدی آلتنده، سالف الذکر شرائط داخلنده، حکومتی آذربایجان قومونیست فرقه‌سنه قاپدیرمق مجبوریتنده قالمشدر. (٢٧ نیسان ١٩٢٠)

نیسانك ٢٨ ندن اعتباراً اوچ رنکلی آذربایجان بایراغی قسماً قیزل سوویه‌ت وقسم اعظمی‌ده عثمانلی بایراغنه عوض ایدلمشدی.

ملیس باشنده، یاردیم آلاینده شهر قوماندانلغنده و دیکر مسئولیتلی مقاملرده بولنان تورك (عثمانلی) نام وامضاسی ایله چیقان أمر یومیلر، بیانامه و اعلانلر کوزه چارپیوردی. اویله بر تأثیر حاصل اولیوردی که اختلالی یاپان تجاوزکار روس اوردوسی دکل، عثمانلی تورکلریدر. «مساوات» حکومتی ده‌وریلمش، یرینه تورکیه حکومتی قورولمشدر. اوتوموبیللرده شهرك مختلف سمتلرینه قوشان عثمانلی ضابطانی حقیقةً بو ذهابی تقویه ایده‌جك بر ماهیتده ایدی. دها زیاده‌سی اختلالك عقبنده تورك قومیسرلکی نامیله تشکل ایدن مؤسسه نامنه نشر اولنان بیانامه‌لرله تورك قوممونیستلری طرفندن نشر اولنان «یکی دنیا» غزته‌سی بو «أمر خیر» ك کندی تشبثلری ایله وقوع بولدیغنی یازدقدن صوکره «انکلیزجی مساواتی ده‌ویرمکله ایکی مقصد تعقیب ایدلدیکنی» ایضاح ایدیورلردی:

١ ــ آذربایجانك خلاصی.

٢ ــ حیاتی ایچون مبارز بولنان تورکیه‌یه اختلالجی روسیه‌نك معاونتنی تأمین.

«تورك مرخصلغی» نك بیانه کوره برنجی مقصد حاصل اولمش؛ ایکنجی مقصدك حصولی ایچونده خلیل پاشا موسقوایه

ایلك هیئت وکلا رئیسی مرحوم فتحعلی خان [۱]

[۱] فتحعلی خان آذربایجان تاریخ تشکلنده مهم بر رول اوینامش، سیمالردندر. مومی الیه روس مکتب حقوقندن مأذون مشهور بر آووقات ایکن، ایکنجی دومایه قافقاسیا مسلمانلری طرفندن مبعوث انتخاب اولونمشدی. ۱۹۱۷ سنه‌سندن اعتباراً ظهور ایدن اختلال سنه‌لرنده، اهالئ اسلامیه‌نك حقوقنی مدافعه ایله دخی کسب تمایز ایله‌مشدر. مشارالیه ایلك آذربایجان قابینه‌لرنده ریاست ایله‌دیکی کبی، صوك زمانده دخی خارجیه وکالتنده بولنمشدر. فتحعلی خان آنتانتا قوای اشغالیه‌سنه قارشی آذربایجان استقلال سیاسیسنی

اعزام ایدلمشدی . [۱] فی‌الحقیقه ایکی کون اول خلیل پاشا باکودن موسقوایه متوجهاً عزیمت ایله‌مشدی .

⁂

آذربایجان ضرب مثلی ، « یالانڭ عمری آز اولور » دیر. [۲] بو « أمر خیر » یالاننڭ عمری‌ده بر هفته سورمدی . روسیه قیزل اوردوسی یوقاریده مذکور شرائطڭ مرکبی بیله قوروماد‌ن، مایسڭ

قورتارمق خصوصنده بالخاصه ابراز متانت ایتمشدر . جمهوریتڭ بولشه‌ویکلر طرفندن استیلاسنی متعاقب موسی‌الیه فراراً تفلیسه التجا ایله‌مش ، بوراده آذربایجان دعواسنی ادامه‌ایتدیرمکده ایکن، خائن برقورشون قیمتدار حیاتنه فجیع بر صورتده خاتمه چکمشدر . فتحعلی خانڭ شو صورتله صحنهٔ حیاتدن چکیلمه‌سی آذربایجان استقلالنڭ حسرتیله داغدار اولان کوکللرده سیلینمز برتأثیر براقمشدر. خدا غریق رحمت ایلیه .

[۱] اوزمان مؤلف باکوده مختفی بولنیورایدی. نام مستعارله « یکی دنیا » غزته‌سنه بر مکتوب یازدی . بومکتوبده ، «آذربایجانده واقع اختلالی سز تورکلرڭ متعدد بیاناتلرینه اعتماداً بر « وقعهٔ خیر » کبی ظن ایدن اهالیده، صوڭ نسخه‌کزده مندرج بر فقره پك مهم اندیشه‌یی موجب اولمشدر . خلیل پاشانڭ تورکیه‌یه روسیه‌نڭ معاونتنی تأمین ایچون موسقوایه عزیمت أیتدیکنی یازییورسکز . حالبوکه آذربایجانلیلر حادثهٔ معلومه‌یی،تورکیه‌نامنه تأمین اولونمش برفائدهٔ مهمه‌شرطیله، شایان‌قبول‌کورمیلمشلردی. شمدی یازدیغکزدن آکلاشیلیورکه بوفائده حالا تأمین ایدلمش دکلدر . فرضاً، بو منفعت پاشانڭ موسقوایه ورودندن صوکره‌ده تأمین ایدیله‌مزسه ، اوزمان سز تورکلر بزه نسبت‌قارده‌ش‌خلاصکاری‌ایکن‌قارده‌ش‌قاتلی موقعنده قالمازمیسکز؟ » دیه استیضاح اولنیوردی . بومکتوب درج ایدلمدی، یالکز بر قاچ آی صوکره «لاهیچ» داغلرنده ألمه‌چن«یکی‌دنیا»نسخه‌لرندن برنده‌بومکتوب صاحبنڭ تورك‌قومیسرلکنه کلوب‌ده بالذات جواب آلماسی توصیه اولنیوردی .

[۲] آناطولی شیوه‌سنده‌کی « یالانجی‌نڭ مومی یاتسویه قدر یانار » ضرب مثلنه مقابل .

برنده باکویه کیردی: عینی زمانده، شرائط مذکوره خارجنده، دمیر یول ایله دوغرو آناطولی حدودینه کیتمیه‌رك، مختلف یوللرله مملکتك سوق الجیش نقاطنی طوتماغه باشلادی.

باکونك قیزل اوردو طرفندن اشغالندن ایکی کون صوکره تورك قوماندانلر روس یولداشلره عوض ایدلدی. فقط ایش بونکله‌ده قالمادی. «أمر خیر» ی تسعید ایدن نه‌قدر عثمانلی ضابطی وارسه، هپسنی یا حبس ویاخود قابو طیشاری ایتدیلر. [۱]

شرائطنامه‌نك دیکر ماده‌لری‌ده عینی قضایه اوغرادی. اوردونك ضابطانی حبسه و کندیسنی مختلف بهانه‌لرله داغیتمایه باشلادیلر. اسکی رجال وسابق مبعوثلر برر برر توقیف ایدلدی. برقسمی‌ده مملکتی ترك ایله‌مك مجبوریتنده قالدی. کوزده نه‌قدر منور وارسه، هپسی صیقی ترصد وتوقیف آلتنه آلندی. شهرك معتبرانی ویوکسك مأموریتده بولنان ذوات سوقاق سوپورمك، چوپلك وسائره تمیزله‌مك کبی ایشلرده جبراً استخدام ایدلدی.

حکومتك الك مسئول موقعلرینی روس، أرمنی، کورجو وتورك اولمایان عمله ایله خارجدن کلن یابانجیلره ویردیلر. قیزل اوردونك تشکیلات ومخصوصه‌سنه تابع «چه‌کا» لر تأسیس ایدلدی. مقابل اختلال تشکیلات شخصلره قارشی مجادله ایدن بوقانلی مؤسسه مدهش برصورتده اعداملره باشلادی. (پانقراتوف) نام برجلادك اسمی هرکسی تیتره‌تیور، اعدام ایدیلنلرك صایه کلمز لیسته‌لری هرطرفه دهشتلر القا ایدییوردی.

آرتق هرکس آلداندیغنی کوریوردی. بوخصوصده آلدانانلر

[۱] بوسیاست بالخاصه مصطفی صبحی‌نك باکویه ورودندن صوکره کسب شدت ایلمشدی.

يالكز عثمانلى مسافرلرمز دكلدى. بولشه‌ويكلرده بوتون عالم اسلامك منجيسـى كورن وبوكا كوره‌ده بوتون قوتى كنديلرينه تقديم ايدن « اتحاد » فرقه‌سنه بولشـه‌ويك غزته‌سى « موجب عار برمتفق » ديه مقابله‌ايتدى. [١] مساواتچيلردن برقسمى دخى، صول مساواتچى ناميله وضعيته، بردرجه‌اولسون، اجراى تأثيرايتمك ايسته‌ديلرسه‌ده كنديلرينه « ييلانك آغنه‌ده ، قاراسنه‌ده لعنت » ديديلر.

بر آى اول مساواتچى وسـائر مليت پرورانك تخمين ايله‌دكلرى تهلكه بوتون عريانلغيله ظهورايديـيوردى . روس بولشه‌ويكلرى اسكى روسيه حدودلرينى طوتـيورلردى .

اخترالدن برآى صوكره آرتق بوتون آذربايجان، مملكتك مدهش براستيلايه معروض قالديغنى آچى برصورتده درك‌ايله‌مشدى . توركيايه كيديـيور ، ديه تحمل ايله‌ديكى روس اوردوسنى مملكتده فساد ايقاع ايتمكله بردوام كورونجه؛ سوكيلى اوردوسنك ، كنديسنه هريورويشى ايله دنيالر قدر روح وعزت نفس نفخ ايدن بوكنج عسـكرلرك، مرتب برصورتده داغيلديغنى ، منوارننك كنديسى ايله مناسبتدن منع ايدلديكنى ، ثروت وسـامانتك يغمايه كيتديكنى ، آداب واخلاق مليه‌سنك فنا صورتده تحقيره معروض قالديغنى دوينجه، بالطبع، خلق تحمل ايده‌مدى. عصيان ايتدى .

بو عصيان ابتدا كنجه‌دن باشـلادى . چارىزمك غدار جنرالى كنازچيچيانوفه‌پارچه پارچه دوغرانجه‌يه قدر مقاومت كوسترن جوا'د خانك شهرى بودفعه‌ده كنديسنى كوستردى . ملتك تحمل ايده‌مديكى

[١] باكوده منتشر « قومونيست » غزته‌سـنك ١٩٢٠ سـنه‌سى مايس قوللقسيونـنه مراجعت .

تجاوزلره قارشی عصیانکار روحیله کوبوردی. بوراده دها سلاحلرینی تسلیم ایتمه‌مش بولنان آذربایجان عسکرلری عصیانک کوکنی تشکیل ایتدیلر. عصیان برهفته‌قدردوام‌ایتدی. روسلر بوراده دیویزیبونلرینی غایب ایتدیلر. باکودن قوای امدادیه کلدی. دیکر طرفدن‌ده کنجه أرمنیلری قیامیلری آرقه‌دن‌وورمغه باشلانجه،شهر سقوط‌ایتمک مجبوریتنده بولندی. خطرجعتلری طاغین نهرله کسیلن اهالی‌مدهش برقتل‌عامه معروض قالدی. شهر یاقیلدی. بازار غارت ایدلدی. هتک ایدلمدک عرض وناموس براقلمادی.

کنجه‌عصیانی‌ایله‌برابرته‌رته‌ر، آغدام، شوشاقصبه‌وشهرلرنده‌بولنان آذربایجان قطعات‌عسکریه‌سی‌دخی‌اطرافده‌کی اهالینک‌عصیانه‌بررمرکز ومبدأ تشکیل ایدیبوردی. ته‌رته‌رده قیزل اوردونک بر آلایی محو ایدلدی. آغدامده کذا اولدقجه مهم تلفات ویردیلر. قاره‌باغ، شکی، زاقاتال، لنکران، قوبا وسائر یرلر دخی برقاچ کره عصیان ایتدی. لنکران قضاسنده‌کی عصیانلر آیلرله دوام ایله‌دی. زاقاتال وشکی عصیانلری پك قانلی بر صورتده باصدیرلدی. بز بوراده آز چوق مهم برمقیاسده ظهور ایدن عصیانلری قید ایدیبورز. یوقسه عصیان ایدلمدك بر یر قالمامشدر. خائنانه برصورتده ایندیریلن ضربه آنی ایله قوای تشکیلیه‌دن محروم وغیر منتظم برصورتده ظهور ایدن بوحادثه‌لر میاننده اویله‌لری وارکه حقیقتاً‌ده برر داستان حماسه‌در.

آذربایجان جمهوریتنك تاریخنی یازاجق مورخ بوعصیانلری تدقیق وتفصیلاتی ایله البته تحریر ایده‌جکدر. بوعصیانلرك بیهوده اولدیغنی وسلامت‌عمومیه‌یه‌ضرر کتیردیکنی‌ادعا ایدنلر وار.فقط بوعصیانلردخی

اولماسه ایدی، آذربایجان خلقی بیلمم هانکی وقعه‌لرله کندی ناموسنی مدافعه ایتمش اولدیغنی اثبات ایده‌جکدی ؟!

آذربایجانلی ناصل عصیان ایتمیه ایدی که، یونان قارشیسنه کیدییور، دیه وطننه بر دوست ومتفق کبی کیرن بر اوردوی مملکتده قارداشی قارداشنه صالدیران استیلاکار وظالم برقوت اولارق کوریپوردی؟! کنج آذربایجان عسکری ناصل کوره ایدی که، ضابطان وأمراسنی، هیچ بر سبب اولمادن، حبسلره طیقایور، بغیرحق، قورشونه دیزییورلردی ؟! وجدان ناس ناصل تحمل ایده ایدی که ناموسکارانه خدمت ایتمکدن باشقه کناهی اولمیان فداکار مأمور وجنراللر قورشونه دیزیلیور، ملیتنه مربوطیتلرندن باشقه جنایتلری بولونمایان معلملری، محررلری، منور کنجلری، حتی معلمه‌یی بیله استثنا ایتمیه‌رك، جانیانه بر صورتده محو ایدییورلردی ؟!... خلقك صبری ناصل طاشمیه ایدی که، وقتیله روس چاریزمی طرفندن تورك اسراسنه بر مقتل تشکیل ایدن باکو لیماننده‌کی آطه‌لری بودفعه تورك دوستلغی نامنه حرکت ایدن خائن بر قوت آذربایجان کنجلکنك مزاری حالنه قوییوردی. [١]

آذربایجان خلقی ناصل تاب وتحمل کوستره ایدی که، عادات وعنعناتنه مغایر بر اصول اداره تأسیسی ایله روس موژیکی کندیسنه تسلط ایدییور؛ وطانیمادیغی، بیلمه‌دیکی ادانی‌یی باشنه حاکم مطلق کسدیرییورلردی ؟!... کندی حیات ملیه وعادات دینیه‌سی ایله یاشایان برمسلمان ناصل روا کوره ایدی که عائله‌سنه، حریم عصمتنه

[١] بولشویکلر طرفندن قورشونه دیزیلنلرك بر لیسته‌سی بو رساله‌نك صوکنه ضمیمه ایدیلیور.

یاباعجیلر کیرییور ؛ تعصبتلو بر مسلمان عائلەسنك بولندیغی اوطه ایله قومشو – اکثراً مدخللری‌ده مشترك – داخلی روسیه‌نك بیلمم‌هانکی کوشه‌سندن کلمه برقیزل اوردو ضابطی اقامت ایتدیریلیور : سنه‌لردن بری تأسس ایدن اعتیادات ملیه‌یه، قومونیزم تشکیلاتی نامنه، تصوری قابل اولمیان ضربه‌لر ایندیریلیوردی ؟!...

ایشته، دوست دیه، مملکته کیرن برقوتك بر آیدن دها آز بر تجربه ایله معناً ومادةً مدهش برقوهٔ استیلا اولدیغنی کورنجه، بالطبع، اویقوده ایکن اوستنه کابوس چوکن بر آدم کبی، آذربایجان خلقی یرندن کل وحشتله قالقمشدی.

آرتق ملت قیام ایتمشدی.

ناموس وملیت مدافعه‌سی نامنه ظهور ایدن بوقیامی، یوزینه اختلال وحریت ماسکه‌سی طاقان روس قوتی، نرونه رحمت اوقوتدیراجق برشدت وظلمله باصدیرییور ؛ هرطرفده فعالیته باشلایان (چه‌کا) لر کیجه، کوندوز قانلی ایشلرینه دوام ایدییورلردی.

ورودینك ایلك کونلرنده «اختلالك قانسز اولدیغنه» تأسف ایدن بوخونخوار قوت آرتق جلادلق ذوقنی تطمین ایچون فرصت بولمشدی. یالکز عصیان ظهور ایدن یرلرده دکل، عصیان ایله علاقه‌دار اولمایان یرلرده دخی قورشونه دیزیلنلرك حد وحسابی یوق ایدی. کنجه‌ده عصیان ظهور ایدنجه، باکوده موجود موقوفینك اکثری اولدورولدی. شهرلرده، بویوك قصبه‌لرده موجود معتبران «ملیت پرورلکك کوکنی بردفعه‌لق کسمك ایچون» همان صورقوسز وسؤالسز قورشونه دیزیلدی. بو قربانلرك قسم مهمی ضابط، محرر، معلم، دوقتور، طلبه مأمور وسائر بو کبی منورلردن ایدی.

آذربایجانك حقیقی دیقتاتوری ، جلاد باشی (پانكراتوف) ایدی . (پانكراتوف) لك أمری فوقنده بر أمر یوق ایدی . (چه كا) مأمورینك فضولنی او درجه‌یی بولمشدی كه آذربایجان قومیسرلری رئیسی بولنان نریمان نریمانوفك كندیسنی بیله توقیف ایله‌مشلردی .

بو تعقیبات اوزرینه آذربایجان ملیت پرورلکی فكرندن آیریلامادقلری ایچون بولشه‌ویكلكدن قاچان وتكرار فرصت بولوبده استقلاللرینك اعاده‌سی ایچون مبارزه‌یه حاضرلانان اولاد وطن شمدی ایرانه ، تورکیه‌یه وبوتون آوروپا مملكتلرینه التجا ایله‌مش ، مساعد بر زمانی بكله‌یوب دوریپورلر .

بوقاریده‌مذ كورعصیانلری وا كثریاده كندیلری طرفندن بالخاصه اویدورولان حركتلری بهانه ایله بولشه‌ویكلرك آذربایجان بلادوقصبه‌سنه ویردكلری تخریبات، یونانستانك آناطولی‌یه ویردیكی خرابیدن آشاغی قالمادیغی كبی و كنجه‌ده احداث اولونان فاجعه‌ده أزمیر فاجعه‌سنك بك دوننده دكلدر . بو حادثه‌لرده ، آچلق وسفالت یوزندن أولنلر مستثنا ، یالكز تنكیل وجزا دسته‌لری طرفندن قتل اولنانلرك مقداری اون بیك مقدارینی مطلقا كچمكده‌در .

* * *

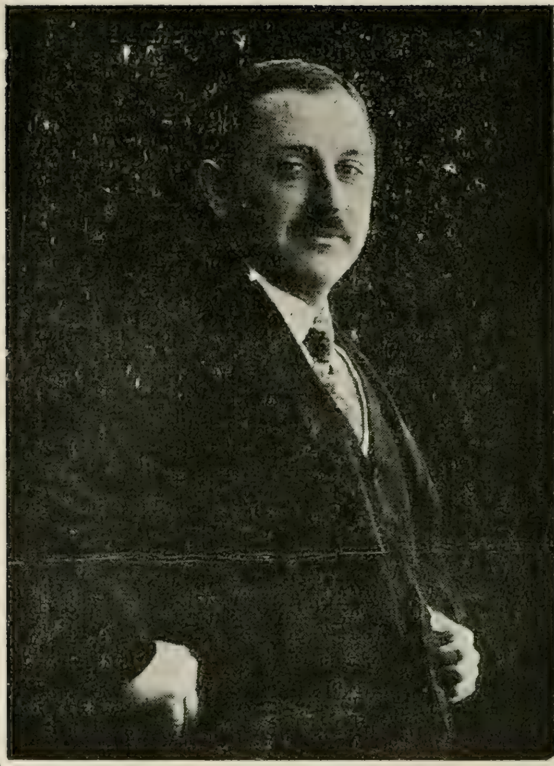
« اختلال »، حكومتی آذربایجان قومونیست فرقه‌سنه ویرمشدی . بو حكومت ، قورنازجه ، كاملاً مسلمان اعضادن تشكل ایتمشدی . حكومت رئیسی نریمانوف اسكیدن آذربایجانجه بر آز معروف بر سیما ایدیسه‌ده ، دیكر آرقداشلری تمامیله توره‌دی ایدیلر . حقیقتده ایسه اصل سیاست چویرن قوت قومونیست فرقه‌سنك آذربایجان هیئت

مرکزیه‌سی کاتبی، قیزل‌اوردو قوماندانلغی و (چه‌کا) ایدی‌که بونلر تاماً روسلرله سائر اجنبیلردن عبارت ایدی .

ایلك کونلر خلقك اعتقالی ایچون یاپیلان مانوره‌لر یالکز بیوك وعسکری مأمورلرك عثمانلی تورکلرینه توجیهی ایله قالمادی. معلوماً، قیزل اوردو أرمنی عصیانی‌دخی بردفعه‌لق بتیره‌جك، یولی تمیزلیه‌رك، آناطولی امدادینه کیده‌جکدی. بوکا کوره‌ده قارا باغده دهامقاومت کوسترمکده اولان أرمنی عاصیلری اوزرینه هجوم ایدلدی. عین‌زمانده کورجستان دخی تهدید ایدلدی. فقط بو،ظاهرده آذربایجان سیاست ملیه‌سنی‌مدافعه‌ایتمك ماسکه‌سی، یالکز أرمنستانك بولشه‌ویکلر طرفندن استیلا ایدلمسنه قدر طاقلدی . أرمنستانده دخی بولشه‌ویك حکومتی تأسس ایدر ایتمز روس سیاستی، نریمان بکك سخاوتکار آغزیله ، ایکی کون‌اول مدافعه ایله‌دیکی زنکه‌زور ایله نخچوان قضاسنی مطنطن برصورتده أرمنستانه هدیه ایتدی .

کورجستان‌ایله آچیلان محاربه دخی صلح ایله نتیجه پذیراولدی. کورجستانی تهدیدایدن آذربایجان‌بولشه‌ویك حکومتی‌یاپدیغی‌بوصلحده «مساوات» حکومتی ایله کورجستان منشه‌ویك حکومتی آراسنده اولجه موجود بولونان أئتلافه کوره قطعی‌صورتده حلی حکمه حواله اولوناجق «بورچالو» اراضیسنی بلاتردد کورجستانه‌ترك‌ایتدی‌واسکیدن آذربایجان اراضیسندن‌اولدیغی کورجستانجه تسلیم اولونان (زاقاتال) اراضیسی ایچون حکمه مراجعت ایله‌مك فورمولنی قبول ایله‌دی .

آذربایجانك سیاسی منفعتلری نامنه حرب باشلایان حکومت ، نتیجه‌ده مملکت‌قطعه‌لرینی هدیه ایتمکله صلح‌یاپیور؛ دلیل اولمق اوزره عمله ایچون حدودفرقی اولمادیغی ایلری سورولیوردی. هم حقیقةً ده

صوڭ هیئت وكلا رئیسی نصیب بك [١]

روسیه ایچون برقضانك ارمنیده‌می ، یوقسه تورکده‌می قالدیغنك نه اهمیتی اولابیلیردی!... یتیشیر که بونلرده‌یسی روسیه‌نده اولسون واورته‌ده‌کی

[١] یوسف بکلی نصیب بك، قافقاسیاده تورك ملیت پرورلکنی ترویج ایدن دکرلی خادملردندر . وقتیله قریمده منتشر « ترجمان » غزته‌سی هیئت تحریریه‌سی ارکانندن بولنان بوذات کنجه‌ده تشکل ایدن «تورك عدم مرکزیت فرقه‌سی» نك مؤسسی اولمش وترتیب ایله‌دیکی پروغرامده روسیه‌ده یاشایان

اختلافلر حل ایدلسین؛ بوحالده غائب ایدن مسلمان اولورسه، نه اعلا !.

بولشه‌ویك سیاستنك قورناز مانوره‌لرندن بریسی‌ده اختلالی متعاقب (له‌نین) طرفندن آذربایجانك استقلالنی مبین بر تلغرافنك نشری ایله، آذربایجان حکومتی و عصیان ایدن عمله و کویلوسی نامنه قیزل اوردونك آذربایجانه دعوتی کیفیتی ایدی. بو دعوت اکثریا (چیچه‌رین) طرفندن مقام مدافعه‌ده ذکر اولنه‌رق، اویله تأثیر حصل ایتدیریلیورکه قیزل اوردو، آذربایجانه آذربایجانلیلرك دعوتیله کلمشدر. حالبوکه دعوت ایدن‌ده کندیلری، اجابت ایدن‌ده کندیلریدر.

ظاهرده بویله سوسلرله کوز قاپایان حریفلر باطنده آذربایجان اختلالندن مطلوب بولنان اصل مقصدلری تسویه ایتمك ایچون شاه تخنسکی بهبود ایله آذربایجان جمهوریت ملیه‌سی تاریخ سقوطنك ك مسئول

تورك اقوامی ایچون مختاریت اداره طلب ایله‌دیکی کبی، آذربایجان مختاریتی فکرینی دخی بر مادهٔ مخصوصه ایله تثبیت ایله‌مشدر. نصیب بك، آذربایجانده تشکل ایدن بوتون قابینه‌لره اشتراك ایله‌مش. صوك ایکی قابینه دخی کندی تحت ریاستنده تشکل ایتمشدر. نصیب بك قوتلی بر ملت مالك اولدیغی کبی، حرارتلی‌ده بر ناطق ایدی. مشارالیه، قوت ایمان صاحبی ودموقرات بر آدامدی. وقعهٔ استیلایی متعاقب میتنده‌فرقه آرقاداشلرندن بر مساواتچی اولدیغی حالده مشارالیه کورجستانه کچمك اوزره باکودن مفارقت ایله‌مشسه‌ده بوکونه قدر نه کندیسنك، نه‌ده یولداشنك نره‌ده اولدیقلرینه دائر صحیح بر خبر آلنامامشدر. نصیب بکه قارشی اولان علاقه ومحبت، اوچ سنه‌یه قریب بر غیبوبتندن صوکره دخی، کندیسنك حالا برحیات اولدیغی حقنده افکارعمومیه‌ده بر امید براقیورسه‌ده، مع التأسف حقیقتك بوامیدله موافقت ایده‌جکنی تخمین ایله‌مك کوجدر. آذربایجان مفکوره‌جیلکنك اك حرارتلی واك صمیمی ارکانندن اولان نصیب بك، کاسهٔ شهادتی نوش ایتمش اولسه‌بیله، بومفکوره‌یی یاشاتان کنجلکك مخیله‌سنده او دائما زنده‌در. الله، کندی أمان ورحمتنده بولندره.

فاعلی بولنان حاجنسکی محمد حسن موسقوایه کیتمشلردی . بونلرك موسقوا سفرینی خلق، آرزوسی وجهله تأویل ایدییوردی: «کیتمشلر، له نینه سویله سینلر که، بواداره آذربایجانه یارامز !» حالبوکه اونلر دها چوق زمان تفصیلاتی هرکسدن، حتی آذربایجانلی قومونیستلردن بیله، قاپالی صاقلانان بر طاقم معاهده‌لر عقدیله عودت ایله‌مشلردی . یالکز شاه تختنسکی امضاسنی حاوی بولنان بو معاهده‌لره کوره آذربایجان، امورعسکریه، خارجیه، اقتصادیه واعاشه‌سنك تنظیمنی تماميله روسیه‌یه ویرییور ، عینی زمانده دمیر یوللری ایله پترول مؤسساتنك اداره‌سنی دخی اوکا ترك ایدییوردی. بومعاهده‌لره کوره آذربایجان، اقتصادی مسئله‌لرده وحتی اعاشه‌یه عائد خصوصلرده روسیه‌ده نشر اولنان جمله ده قرارلری عینی ایله آذربایجانه تطبيق اتمه‌لی ایدی. تعداد ایتدیکمز نظارتلرك آذربایجان قومیسرلر هیئتنده بر مرخصی بولنه‌جق و بو مرخصلرك کندی نظارتلرینه عائد مسائلده رأیلری بوتون هیئت اعضاسنك رأیلری فوقنده اولاجق ایدی. حالبوکه آذربایجانك موسقوا حکومتنه هیچ بر نوعله اشتراکی یوق ایدی .

آذربایجانك حقیقی ثروتی اولان پتروله کلنجه، بوتون پترول روسیه‌نك ید انحصارینه آلنیور، بوندن یالکز بر قسمی، آذربایجان داخلنده‌کی صرفیات ایله تورکیه وایران بازارینه اخراج ایدلمك اوزره، آذربایجان حکومتنك کندی اداره‌سنه براقیلیوردی. بومقدارك تعیینی دخی موسقوا باش محروقات قومیته‌سنك رضاسیله تعیین اولنه‌جقدی . دیمك که، موسقوانك اراده‌سی حاصل اولمادن، مستقل آذربایجان کویلوسی قولبه‌سنده یاقاجق لامبه‌نك ایشیغنی ایسته‌دیکی کبی قوللانامزدی . هم حقیقةً، باکو حبسخانه‌سنده بولندیغم زمان، غزته‌لرده باکو ایله هم جوار

قضالردن بریسنده کویلو ایچون تأسیس اولونان کیجه مکتبلرینك بترول اولمادیغندن دولایی معطل قالدیغنی اوقومقله حیران قالمشدم . فقط نه یاپارسان که عینی زیر پرده خفاده صاقلادقلری بو معاهده‌لری باکوده چیقان قومونیست مطبوعاتی واوصره‌ده انعقاد ایدن آذربایجان سوویتلر قونغره‌سنده سوز سویله‌ین حیاسز خطیبلر آذربایجان استقلالنك تقویه‌سی شکلنده تفسیر ایتمشلردی.

مسئله یالکز مملکتك منابع اقتصادیه‌سنی ألده ایتمکله قالمایوردی. آز چوق باقی قالان آذربایجان عسکری دخی داغیدیلیوردی . بر قسم قطعاتی مقابل انقلابجی دیه داغتمش ، کری‌ده قالان موجودی‌ده آذربایجان اختلالنی متعاقب بولشه‌ویکلر طرفندن ایران اوزرینه یاپیلان تجاوز سفرینه کوندرمشلردی . بو صورتله بولشه‌ویکلر هم آذربایجان اوردوسنی اتلاف ایدیور، هم‌ده ردشت ایله انزه‌لی‌ده یاپدقلری وقایعی آذربایجانی ألیله اجرا ایتمك صورتیله بو ایکی دینداش ملت آراسنده ابدی بر نفاق واوچوروم آچمق ایسته‌یورلردی .

رسمی بولشه‌ویك تأویلاتنه باقیلیرسه ، بوتون بونلر، بالطبع، شرق انقلابی نامنه ، شرق ملتلرینی خونخوار اوروپا قاپتالیستلرینك اسارتندن قورتارمق ایچون یاپیلیوردی. بو مقصدله تورکیه قومونیست فرقه‌سی، ایران قومونیست فرقه‌سی وسائره تشکل ایدیور، خلاصکار قومونیزم فکرینك بو مملکتلرده ترویجی ایچون ماجراجو آدملردن متشکل مختلف تشکیلات وجوده کتیریلیوردی .

ینه بو مقصدله، باکوده، شرق ملتلری قونغره‌سی تشکیل اولنیوردی. فقط شرق مسئله‌لرینی حل ایتمك ایچون طوپلانان بو اجتماعده مسئله‌لری وضع و حل ایدنلر ، نه‌دنسه ، هپ غرب سوسیالیستلرندن عبارت

ایدی. ایچلرنده، بردانه اولسون، شرقلی یوق ایدی. مثلا، مجارستانده انقلابی غائب ایدن (بهلا کون)، کلوبده با کوده افغانستان، ایران وتورکیه‌ده تطبیق اولنه‌جق اراضی مسئله‌سنی حل ایدییوردی. هرنه‌قدر بوقونغره‌یه اشتراك ایدن تورکیه‌لی مرخصلردن بر قسمی نامنه سوز سویله‌ین مرحوم بهاءالدین شاکر بك «شرقك خلاصی شرقلیلرك کندی الی ایله اولمالیدر!» دییوردیسه‌ده بوخطاب (انترناسیونال) کورولتوسی ایچنده تأثیرسز بر صورتده غایب اولوب کیدییوردی.

نریمان، آستارخانه دوغرو کوندریلن پترول یوکلی کمیلری طوپ انداختلری ایله یوله‌صالارکن «بو، تاریخك قیدایده‌مدیکی ایلك وقعه‌درکه پترول پوسله‌سز وحسابسز اولارق روسیه‌یه کیدییور» دییوردی. عینی زمانده‌ده «سوویت» حکومتی ایله «بورژوا» حکومتلرینك فرقنی آکلاتیرکن: «او حکومتلرك کلیر وچیقار دفتری وار، فقط بزم کلیر دفترمز وارسه‌ده، چیقار دفترمز یوقدر» دییوردی. ایشته بو اصل ثروتی بلاعوض اسراف ومصارفنی دفترسز بر صورتده‌یاپان حکومت، آذربایجان کبی دنیاده مثلی یوق زنکین بر منابع ثروته مالك اولان مملکتی اویله بر حاله کتیردی که کندیسندن پك چوق فقیر اولان کورجستانه نسبتیله اعتبارسز برحاله‌کلدی. باکو پترول اوجاقلرنده چالیشان مستحصللری کندی قائمه‌لری ایله دویوران بر حکومت، حاصلاتنی کاملاً روسیه‌یه ویررده، مقابلنده، موسقوا کاغدپاره‌سی اولسه بیله، برشی آلمزسه، بالطبع بازاری قیمت واعتباری یوق قائمه‌لرله دولدورور، که نتیجه‌سی افلاسدن باشقه برشی دکلدر.

غریب برجلوهٔ شئون دکلمی که باشنه قونمش حساب بیلمز بر حکومت سایه‌سنده، باکونك پترولی اهالیسنك فقرینی موجب اولیور؟!..

بوقدر سیاسی واقتصادی خسرانلر نتیجه‌سنده ، هیچ اولمازسه، مملکت عرفانجه اولسون قازاندیمی ؟... عجبا، بو ممکن اوله‌بیلرمیدی؟ سیاستی اقتصاددن ، اقتصادی عرفاندن آییرمق قابلمی ؟ بر مملکتک اقتصادیاتی برباد ، سیاسیاتی آلت اوست ایدن قوتدن عرفان نامنه اعمار کوزله‌مك قابل اولورمی ؟

ابتدا ، اوچ آی ظرفنده بوتون آذربایجانك تورکجه اوقور ، یازار بر مرتبه‌یه ایصال ایدیله‌جکی اعلان اولوندی . پکی ، اما کتاب یوق، معلم یوق.... تجارت منعندن دولایی ایشسز قالان برآزاوقومش، یازمه بیلن بازرکانلری همان قورصلره آلدیلر. ایکی اوچ هفته ظرفنده معلم اولدی ، دنیه اوکرتدکدن صوکره ، کاغد اوزرنده ، مبذول بر صورتده، آچلمش بولنان مکتبلره تعیین ایتدیلر ؛ سوزده هرنوعدن برچوق عرفان مؤسسه‌لری تأسیس اولندی. حتی بشقه مسلك صاحبی اولوب ده قومونیزم تطبیقاتندن دولایی ایشسز قالان برچوق هوسکارلری استفاده‌صورتیله کویلو ایله عمله‌یه یالکز یازمه و اوقومه دکل ، صنایع نفیسه‌دن ده بربهره دویرمك ایسته‌دیلر. موسیقی مکتبلری ، رسم مکتبلری، رقص مکتبلری ، بیلمم نه‌مکتبلری آچوق ، عمله‌یی هرجهتله کامل ایتمك ایسته‌دیلر . خلاصه ایسته‌دیلر ، ایسته‌دیلر، هپ ایسته‌دیلر .

فقط آیلر دکل ، ییللر کچدی. ادارەلر حالا روسجه . قونغره‌لر حالا روسجه . آزچوق انتظامله دوام ایدن مکتبلر روسجه . اوچ هفته‌ده معلم اولان بازرکانلر شمدی آدام عقللی ، البته معلم دکل ، بر سوویت بازرکانی . موسیقی معلمی ینه کندی یازیخانه‌سنده احتکارله مشغول . اسکیدن موجود مکتبلر بر حال پریشانیده . یکی اقتصادی سیاست موجبنجه ، نریمانوفك نظریه‌سنه رغماً ، سوویت حکومتنك

شمدی غایت بیوك چیقار دفتری واردرکه، بونك معارفه عائد جدولی، جدوللرك الك كوچوكیدر. اجنبی دارالفنونلرینه آرتق طلبه كوندرلمیور. یالكز «مساوات» زماننده كوندریلن طلبه‌لری كری چاغرمق، سیاسةً، موافق كورولمه‌مشدر. [۱] توركیه‌دن كلن معلم و معلمه‌لرسه تمامیله كری دونمشلردر. چونكه شرائط موجوده ایچریسنده چالیشمانی ممكن كورمه‌مشلردر.

مطبوعات و ادبیاتك حالنیمی صوریورسكز؟ ایشته سزه نمونه: «فقرا فیوضاتی» نامیله یالكز اكی نسخه چیقاریله بیلن «ادبی» مجموعه‌نك قومیسرلرك فوطوغرافلرینی حاوی نسخه‌سنده رسملر آلتنه یازیلان منظوم سطرلردن بریسی سزه فیض انقلابك نه كی شاهكار یاراتدیغنی ارائه ایدر:

«باقی شوقاره زاده علی حیدره
تحفهٔ شیروانه، ملك منظره،
بحر خزر، خطهٔ آذربایجان
كورمه‌مش عمرنده بیله حكمران!»

هم حقیقةً ده بویله حیثیتسز برحكمرانی آذربایجان هیچ برزمان كورمه‌مشدر. بوتون معناسیله قرون وسطائی بر دور یاشارکن بیله آذربایجان خانلرندن هانكیسنه هر هانكی قصیده خوان برشاعر، مدحیه دییه، بویله بر «تحفه» كتیرسه‌یدی اونك نه‌یامان بر هجو اولدیغنی فرق ایدردی. فقط «ملك منظر» حربیا قومیسری بونك فرقنده دكلدر.

عرفان و ادبیاتده روح ملی‌یی تمیه ایده‌جك جریانلردنمی مراق ایدییورسكز؟ شوقدر بیلكز، توركچیلكك محترم شاعری محمدامین

---

[۱] مع‌مافیه بونلردن حقوق و اجتماعیاتله مشغول اولان ۱۲ طلبه كیری چاغیرلمشدر.

مجلس مبعوثان رئیس ثانیسی مرحوم حسن بك [۱]

بك افندینك آثار ملیت پرورانه‌سی، كتب ضلاله‌دن اولمق اوزره، بوتون كتبخانه‌لردن طی ایدلمشدر .

اكر صرف تورك یازیسی ایله چیقان مطبوعاته تورکجه مطبوعات

[۱] حسن بك رئیس ثانی صفتیله انتخاب اولونمشسه‌ده، رئیس اول علی مردان بكك بالوظیفه اوروپاده بولوندقلریندن ، وظیفهٔ ریاستی بالفعل تكفل

دنیلیرسه ، شمدیکی آذربایجانده بو وار . یوق ، مطبوعات ملیه‌دن مقصد یالکز یازینك ظاهری دکل ، روحی ، مندرجاتی دخی مراد ایسه او حالده بولشه‌ویك آذربایجانده مطبوعات ملیه یوقدر . وقتیله آق پادشاهدن بحث ایدر دوروز « تورکستان ولایتنك کزیتی » نام میسیونر (آستراثوموف) طرفندن نشر اولنان تورکجه برغزته ایله قیزل (له‌نین) مناقبندن وقومونیست فرقه‌سی نظریاتندن باشقه برشی بیلمه‌ین آذربایجان قومونیست تورك مطبوعاتی آراسنده برفرق کوره‌میورم . بو مطبوعاتك دیکر تورك مطبوعاتی ایله مشترك برشیئی وارسه اوده یازیسنده‌کی عرب حرفلریدر . فقط بولشه‌ویکلر بو فرقی‌ده اورتادن قالدیرییورلر . آذربایجان حکومت حاضره‌سی لاتین حروفنك تطبیقنه عائد قرار آلمش وبوکا تشبث ایله‌مشدر . بوتشبث تمامیله تطبیق اولنورسه اوزمان آذربایجان ایله دیکر تورك مطبوعاتی آراسنده نه‌باطناً برمناسبت قالاجق نه‌ده ظاهراً برمشابهت !

*
* *

آذربایجانلیلر ، دمیندن بری صایدیغم محرومیتلردن ، کعبه‌وار یالامیه‌جق قدر بیوك فلاکتلردن دها آجی برخسرانه اوغرادیلر . معروض اولدقلری

ایتمشلردی . حسن بك آذربایجانك غیرتلی منورلرندن اولوب جمهوریت تشکلندن دها اول خدمات ملیه‌سی ایله تمایز ایتمش سیمالردندر .

بولشه‌ویك استیلاسی زماننده حسن بك تفلیسده بولونیوردی . وقعهٔ استیلانی متعقب حسن بك مملکتنك خلاصی ایچون مجاهده‌سنه دوام ایتمکده ایکن خائن برقورشونك قربانی اولدی . شهید مغفور موسقوا طب فاکولته‌سندن مأذون ایدی . مرحومك حفظ الصحه‌یه عائد ، خلقك آکلایابیله‌جکی برطرزده یازلمش تورکجه اثرلری اولدیغی کبی ، مباحث سیاسیه‌یه عائد رساله‌لری‌ده واردر .

حسن بکك شخصنده آذربایجان تورکلکی صمیمی وفداکار خادملرندن بریسنی غایب ایتمشدر . اولو تاکری روحنی شاد ایلیه .

تجاوز واستیلا نتیجه‌سنده‌التجایه مجبور قالدقلری توركیه‌ده، بوقارده‌ش مملكتده، بولشه‌ویكلرك پروپاغانداسی، بو پروپاغاندایه اینانان وآلدانانلرك تبلیغات وانتشاراتی سایه‌سنده، اویله آجی حاللرده مصادف اولدیلركه، امانسز و خونخوار بر دشمندن قاچدقلرینی كیمسه‌یه آكلاتامادیلر. بالعكس بوراده، بر ملجأ آرارکن، دائما كندیلرینی تبرئه ایتمك، مغدوریتلرینی موثوق بر محیطه قارشی اثبات ایله‌مك ضرورتنده قالدیلر.

سیاست اقتضاسنجه اختلالجی روسیه ایله آكلاشمق ضرورتنده قالان توركیه، آذربایجانده كذران ایدن حوادثك كنه وماهیتنی دها امین واسطه‌لردن اوكرنجه‌یه‌قدر، اویله تصور ایدییوردی كه كنجه‌ده وقوعه كلن عصیان، انكلیز سیاستنه آلت اولان ذوات طرفندن تهیه ایدلمشدر. بوفكر، مع التأسف، الك بیوك مقاملرده‌وارنجه‌یه‌قدر اجرای تأثیر ایتمشدی.

آذربایجان حكومت ملیه‌سنك فجاعتلی فلاكتدن دها آجیقلیسی بو ایدی كه ملیت پرورلر، توركیه‌یه قارشی وفاسزلقله اتهام اولونیوردی؛ احتمال كه بعضیلری حالا بوقناعتلرنده باقیدرلر.

ایشته الك چكیلمز فاجعه بوفاجعه‌در!

وفاسزلغك الك بیوك دلیلی اولمق اوزره، آذربایجانك، مشكل ومحتاج كوننده، آناطولی‌یه قارشی لاقید قالدیغی، لاقید دكل، حتی دشمنلرینه تمایل ایتدیكی سرد اولونیور. اكر بولشه‌ویكلر وعلی العموم روسلردن قورقارق ایشی دها امین برقازیغه باغلامادن، آذربایجانلیلرك آنتانتایه قارشی اعلان خصومت ایتمه‌دیكی بو «تمایل» ه دلیل عد ایدیلیرسه، ظن ایده‌رم كه، بوقدر وقایع فجیعه‌یی نقل ایتدیكدن

صوکره ، آرتق کیمســه آذربایجانی ، بوخصوصده تورکیه‌یه قارشی وفاسزلقله اتهام ایده‌مز! دیکر خصوصاتده دخی آذربایجانك تورکیه مقدراتنه لاقید قالمادیغنی، زمانی کلیرسه، وثائق ایله اثبات ایتمك ممکندر.

آذربایجان فکر وآمالنی دوغوران جریان ملی تورك ادبیاتنك تحت تأثیرنده بولنـان بر مطبوعاتك زادهٔ تلقیناتی ایکن؛ مجلس مبعوثانده، انکلیزلر دها باکوده ایکن ، مبعوثانك اك مسئول فرقه‌سی نامنه «اودت ، تورکلری بز دعوت ایتدك ، اونلر بزی خلاص ایچون کلدیلر ؛ بو خلاصکارلره پای تختمزك تاکوبکنده آبده‌لر دیکمك وظیفه‌مزدندر ! » دیمکدن چکینمه‌ین ؛ ازمیر فاجعه‌سی اوزرینه مملکتك هرطرفنده تظاهرات ملیه‌لر اجرا ایدن ؛ حکومت فرقه‌سی «مساوات»ك واسطهٔ نشرافکاری «استقلال» مجموعه‌سنده و حکومتك رسمی غزته‌سی « آذربایجـان » ده متارکه‌یی متعـاقب تحدث ایدن قارا کلق کونلرده تورکیه‌نك ئولمز بر قوت اولدیغنی یازان وعثمانلی ایمپراطورلغی چوکدیســه ، یرنده تورك حکومتی تأســس ایتدی ، امیدی ایله تسلی بولان ؛ انکلیز حبسخانه‌سندن قاچان محترم ملتجیلری ایسته‌ینلره « مســافر بولندرمیه حتی اولمایان بر استقلالی ایسته‌مه‌یز » جوابیله مقابله ایدن؛ باکو استردادنده شهید دوشن تورك عسکرلرینك مزاری اوستنده احتفالات عظیمه ایله آبدهٔ شـکران رکز ایتدیرن بر محیط، ناصل اولورده وفاسزلقله اتهام اولونور ؟! ....

آذربایجان زمام اداره‌سنی اللرینه آلمق ضرورتنده بولنان ملیت پرورلرك عهده‌لرینه دوشن مسـئولیت حقیقة ده الیم ایدی . غریب بر تجلیٔ طالع دکلمی که روس فرقه‌لری نظرنده ، ارمنی مطبوعاتنده ،

کورجو محافلنده تورکجیلکله بالەنن وتورکیاجیلقله اتهام اولونان بو ذوات، عینی زمانده دخی، تورکیه یه قارشی بیوفالقله اتهام اولونیورلر!..

آذربایجانلیلر ایچون مملکتلرینک دوچار فلاکت اولماسندن، ایکی قارداش ملت آراسنده تحدث ایدن بوسوء تفهم دها آجیدر، دها فجیعدر. فقط مدار تسلی اولان برشی وارسه، اوده بوسوء تفهمك تولیدی برطاقم اشخاصك حرکاتندن دوغدیغی کبی، اجرا ایتدیکی تأثیرلرده یالکز معین اشخاص اوزرنده حاکم اولماسی ایله محدود قالاجغی قناعتیدر. یوقسه، تورکلکنی آکلامش آذربایجان ایله تورکلك ایچون قان دوکن، جان ویرن آناطولی آراسنده کی قارداشلق باغنی نه تاریخك تیمدیکی تورك ـ روس مخادتی کبی تصادفی وقعه (ئەپیزود) لری، نەده برطاقم اشخاصك سیاسی خطالری چوزەمز!

IX

شمدیکی وضعیت

«اختلالی» متعاقب آذربایجان استقلالنی تأمین ایدر کبی کورونن روسیه بولشه‌ویکلری، ۲۹ تشرین ثانی ۱۹۲۰ تاریخنده ارمنستان جمهوریتنی، ۲۵ شباط ۱۹۲۱ تاریخنده‌ده کورجستان جمهوریتنی استیلا ایتدکدن صوکره، ماورای قافقاسده‌کی اوچ جمهوریتك توحیدی ایچون برطاقم تشبثاته قالقشدیلر.

۱٤ تشرین ثانی ۱۹۲۱ تاریخنده ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونی رسماً تشکل ایتدی. فقط ایش بونکله‌ده قالمادی. ۱۰ تشرین ثانی ۱۹۲۲ تاریخنده موسقوواده انعقاد ایدن قونغره روسیه سوویتلرینك اتفاقنی، جماهیر مجتمعه تأسیس ایتدکلرینی، اعلان ایلدی. شو صورتله فعلاً چوقدن غایب ایتدیکی استقلالنی، آذربایجان، بو دفعه‌ده رسماً غائب ایدییوردی. شمدیکی شکلی ایله آذربایجان جمهوریتی جزئی محل مختاریتدن باشقه برشی دکلدر.

قافقاسیانك شو صورتله یکیدن موسقوا مرکزینه ربط اولونماسی نه کورجستانك، نه‌ده آذربایجانك آرزوی عمومیسی اوزرینه واقع اولیور. آرزو ویا افکار عمومیه ایله بولشه‌ویك ادارەسنك بر دفعه ایشی یوقدر. حریت مطبوعات وسربستی اجتماعات اولمایان بریرده

واويله بريرده كه اهالينك قسم مهمى اهليت حقندن محرومدر، افكار عموميه‌دن بحث ايتمك البته كولونج اولور . فقط بولشه‌ويك نقطهٔ نظرندن موجود اولان افكار عموميه (محلده‌كى قومونيستلرك رأيى) بيله بو اتفاقك عليهنده‌در. روسيه فه‌ده‌راسيونى ، قومونيست فرقه‌سى مركز قوميته‌سنك قرارى و (له‌نين) لك آمرانه تلغرافلرى ايله تشكل ايتمشدر . بوخصوصده تفليس كورجولرى ايله موسقوا روسلرى آراسنده تعاطى ايديلن كيزلى تلغرافلر بالخاصه جالب دقتدر .

كورجو قومونيست فرقه‌سى هيئت مركزيه‌سى ١٥ ايلول ١٩٢٢ تاريخلى جلسه‌سنده موسقوادن كلن بر تكليفى تدقيق ايدييوردى . بو تكليف روسيه قومونيست فرقه‌سى هيئت مركزيه‌سى باش كاتبى (استالين) لك « تهز » لرينه بناءً ترتيب ايدلمش ايدى. بو تهزلره كوره ماوراى قافقاس جمهوريتلرى هرنوع شئون استقلالدن امتناع ايده‌رك متحد بر فه‌ده‌راسيون وجوده كتيره‌جكلر، عينى زمانده بو فه‌ده‌راسيون دخى روسيه، اوقراينا وسائر مختار سوويت جمهوريتلرى ايله برلكده سوويت جماهير متفقه‌سنى تشكيل ايتمه‌لى ايدى. كورجو قومونيستلرى، مذاكره‌دن صوكره، بو تكليفى شايان قبول كورمدكلرينه وقافقاسيا جمهوريتلرينك شئون استقلالدن محروم براقلمق صيره‌سنك دها حلول ايتمش اولمادیغنه عائد بر قرار چيقارديلر. بو قرار ١٩ رأى موافقه قارشى ٦ رأى مخالف قازاندى. كورجو قوميته‌سى بو خصوصده‌كى رأينى موسقوايه بيلديردى . ١٧ تشرين اول ١٩٢٢ تاريخنده موسقوادن بويله برجواب آلندى : (يولداش « اوزخالا شويلى) يه : كورجو مركز قوميته‌سنك براشمك ايچون دها صره كلمديكنه واستقلالك ابقاسى لزومنه عائد اولان ملاحظه‌سنى هيئت مركزيه اجتماع عموميسى اتفاق آرا ايله رد ايتدى . كورجستان مرخصى بولنان (ميديوانى)، بوخصوصده‌كى وحدت فكريه‌يى كورديكندن، كورجو قوميته‌سنك تكليفندن امتناع ايتمك مجبوريتنده قالدى . اجتماع عمومى استالين ، اورژه‌نيكيدزه ، مياسنيكوف ومولوتوف يولداشلردن تشكل ايدن قوميسيونك ماوراى قافقاس فه‌ده‌راسيوننك ابقاسى وعينى زمانده روسيه ، اوقراينا به‌لو روسيه ايله برلكده « سوسياليست جماهير متفقه‌سى » تشكيلى لزومنه عائد قرارينى بلا تحريف قبول ايله‌دى . قرارك

متنی، یولداش (اورژه نیکیدزه) یه کوندریلیور . روس قومونیست فرقه‌سی هیئت مرکزیه‌سی اشبو قرارینك كمال ممنونیت وهیجانله تلقی ایدیله‌جکنه شبهه ایتمز . نومرو ۷٦٤۳ (خفی) ر . ق . ف . م . ع . کاتبی استالین . »

فقط بو تلغراف، مرسلك صوك سطرده‌كی امیدینه‌رغماً، تقلیسده ممنونیت بخش بر هیجان دکل ، یأس آور برحس انفعال اویاندیرییوردی . بو حس انفعالی کورجو قومونیستلرینك برقسمی خط مستقیم ایله همان موسقوایه بیلدیرییوز: روسیه‌ایمپریالیزمندن لسان شکوا ایله بحث ایدییورلردی . بوشکایتك موسقوایی نه‌درجه‌ده اغضاب ایتدیکنی آتیده‌کی تلغرافلردن آکلایورز :

«موسقوا ۳ تشرین‌اول . چینچادزه وماخارادزه یولداشلره . قوپیه‌سی مرکز عمومی اعضاسی (اورژه نیکیدزه) وماورای قافقاس قومیته‌سی کاتبی (اورخالاشویلی) یه ویرمه‌لی . سزك وایکوروس ملیتپرورلکنه قارشی چیقیشکز ، کورجو ملیتپرورلکنی التزام ایتدیره‌مزدی. سز بیلمه‌لیدیکزکه اجتماع عمومینك ماورای قافقاسك‌ده روسیه اتحادینه دخولی حقنده‌کی قراری عینی ایله تطبیق ایدلمه‌لی ایدی ؛ بوقراری اکر ایسترسه ، یالکز اجتماع عمومی کندیسی نقض ایده‌بیلیر . کوندردیککز مخطره‌نك اسلوبی فرقه آدابنی علنا اخلال ایدییور. بو خصوصده‌کی طفره‌فروشلغه انتها ویرلمه‌سنی توصیه ایدرز . امضالر : کامه‌نف ـ بوخارین . »

طفره‌فروشلقلرندن وسرکشکارلرندن بحث اولونان چنچادزه ایله ماخارادزه کورجستانك صاچ آغارتمش پك اسكی سوسیالیستلرندندرلر . اونلرك علناً موسقوا ایمپریالزمنه‌قارشی‌چقیشلری (لهنین) ك کندیسنی‌بیله اغضاب ایدییوردی. ایشته بو غضبی حکایه ایدن بر تلغراف‌که ۲۱ تشرین اول تاریخیله موسقوادن چکیلمشدر :

«کورجو مرکز قومیته‌سی اعضاسندن (چنچادزه) و(قاوتارادزه)یه : چنچادزه ودیکرلری امضاسیله کوندریلوبده ، مرکز عمومی کاتبلرندن بریسی واسطه‌سیله دکل، ندنسه، بوخارین طرفندن بکا تسلیم اولنان مذکره‌نك مغایر ادب بولنسان مندرجاتنه حیرت ایتدم . نم بالواسطه ومیدیوانی‌نك بلاواسطه اشتراك ایتدیکمز اجتماع عمومی قرارندن صوکره هراختلافك برطرف ایدلمش اولدیغنه قانع ایدم . (اورژه نیکیدزه) یه قارشی استعمال اولونان تفوهاتی تماميله تقبیح ایلرم وکندیسی ایله آراکزده واقع اولان حادثه‌نك محاکمه‌سنی

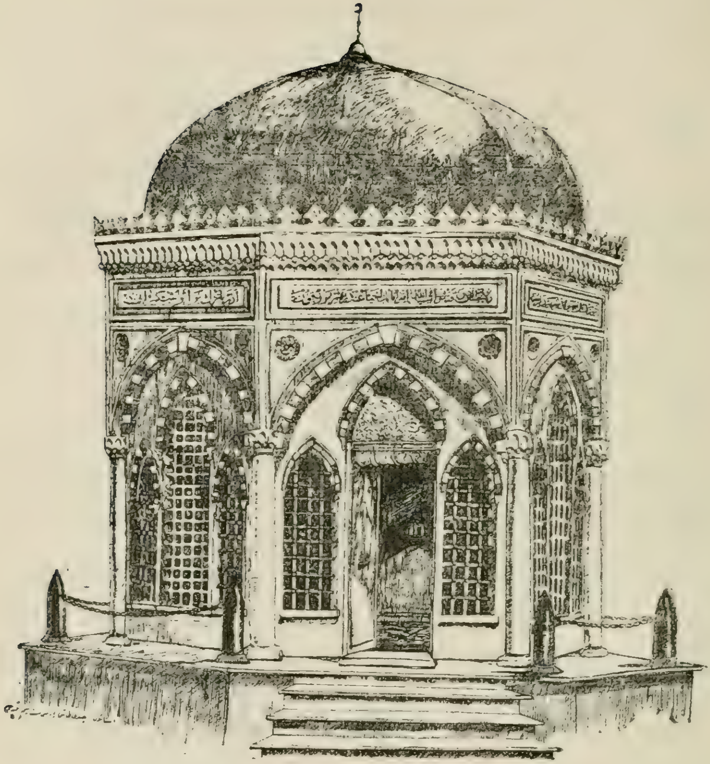
موافق ادب بر طرزده مرکز عمومی کتابته ویرمکزی مصرانه تکلیف ایلرم. خط مستقیم ایله کشیده ایتدیککمز غرصحرل دخی مذکور کتابته ویرلمشدر. (لهنین) نومرو ۷۹۹٤.»

بولشه‌ویکلکك مظالمنی بالنسبه آز کورن کورجستانده حال بویله اولورسه، آذربایجانك نه کبی حاللر کچیردیکی تصور اولونابیلیر.

بوحاله قارشو تورکیه مع التأسف سیرجی وضعیتنده قالییور؛ جریان وقوعات اوزرینه بر نفوذ وتأثیری اولامیور. بر کون اول تورکیه‌یی تفلیسده تمثیل ایدن مختار بك بر کون صوکرا موسقوایه کیتمك ضرورتنده قالییور.

تورکیه، بولشویك روسیه‌سی ایله ــ بزم بیلدیکمز ــ ایکی معاهده ایله مربوطدر: بری موسقوا معاهده‌سی که ۱۹۲۱ سنه‌سنده امضالانمشدر؛ دیکری‌ده ماورای قافقاس جمهوریتلری ایله عقد اولونان قارص معاهده‌سی که ۱۱ ایلول ۱۹۲۲ تاریخنده امضالانمشدر. برنجی معاهده‌ایله تورکیه‌مرخصلری قافقاسیا جمهوریتلرینك موجودیتنی تثبیت ایتدیرمکله برابر، آذربایجان قومونیستلری طرفندن ارمنستان شورالرینه هدیه‌ارلونان نخجوان ولایتی، ممتاز بر ولایت عنوانیله وثالث برحکومته هدیه‌ایدلمه‌مك شرطیله، آذربایجان تحت حمایه‌سنه ویرلمش [۱]

[۱] ارمنستان جمهوریتی بولشه‌ویکلر طرفندن استیلا ایدلدکده، آذربایجان بولشه‌ویك حکومتنك رئیسی نریمان نریمانوف نخجوان قضاسنی ارمنستانه هدیه ایتمشدی. وقتیله انکلیزلرله آمریقالیلرده نخچوانی أرمنیلره تابع کورمك ایسته‌مش، بو خصوصده تشبث ایله‌مش فقط موفق اولاماشلردی. ایکی سنه‌دن زیاده، ألنده سلاح اولارق، أرمنستانه الحاق علیهنده جلادتله حرب ایدن نخجوانلیلر بو دفعه‌ده اصرار ایتدیلر. نریمانك بخششی قورو سوزدن عبارت اولوب قالدی. أرمنستان جمهوریتی نخجوان «هدیه» سنی تسلیم آلمق ایچون ایچه قان دوکه‌لی ایدی. نخجوانلیلر ایسه هرطرفه مراجعت ایده‌رك ارمنستانه تبعه

تورك شهدا تربه‌سی [١]

اولمق ایسته‌مدکلرینی بیلدیریورلردی . بومسئله تورك هیئت مرخصه‌سنك دخی نظر دقتنی جلب ایله‌مشدی . بوكا كوره‌دركه معاهده، ثالث برحكومته ترك ایدلمه‌مك شرطیله، نخجوان قضاسنی ممتاز بر ولایت شكلنده آذربایجان حمایه‌سنه ویرمشدر .

[١] بورسم، باكونك استردادی اثناسنده (١٥ ایلول ١٩١٨) شهید دوشن تورك عسكرلرینك قارده‌ش مزاری اوستنده ، رجال دولت ، مبعوثین واون بیكلره بالغ بر جم غفیر مواجهه‌سنده ، حكومت ، مبعوثان وفرق سیاسیه

وبرده طرفین عاقدین شرق ملتلرینك استقلاللرینه احترام ایده‌جكلرینی متقابلاً تأیید ایله‌مشلردر . [١]

آذربایجانك شمدیكی شكل اداره‌سی تدقیق اولنورسه حكومتك ظاهری ایله باطنی بوندن عبارتدر :

ظاهرده مملكت بر قومیسرلر هیئتی ایله برده اجرا قومیته‌سی طرفندن اداره اولونیور . اجرا قومیته‌سی بوتون آذربایجان عمله و كویلولری طرفندن طوپلانان شوزالر (سوویتلر) قولغرده‌سنده انتخاب اولونیور . بو قومیته ایسه قومیسرلر هیئتنی انتخاب ایدر . قومیته بر هیئت مراقبه ایكن ، هیئت برقوۀ اجرائیه‌در . فقط بولشه‌ویك اصول اداره‌سنده تفریق قوا اساسی موجود اولمادیغندن ، قوۀ اجرائیه عینی زمانده صلاحیت تشریعیه‌یی دخی حائزدر . قوانین

نامنه سویلنن صمیمی نطقلر وبیوك براحتفال ایله وضع بنا مراسمی اجرا اولنان تربه‌نك خاطرده قالان بر پروژه‌سنی تمثیل ایدر . آذربایجان حیات ملیه‌سنده مهم بر خدمتی سبق ایدن باكو جمعیت خیریه‌سنك تشبثی ایله باشلانان بو آبدۀ شكران ١٩٢٠ سنه‌سی ایلولنك ١٥ ینه قدر اتمام اولنه‌رق ، باكو استخلاصنك دور سنویسی مناسبتیله مطنطن بر رسم افتتاحی تصور اولنمقده ایكن بولشه‌ویك استیلاسی اوزرینه اتمام ایدیله‌مه‌مشدر .

بولشه‌ویك استیلاسی اوزرینه ناتمام قالان آبدۀ شكران ، یالكز ، پروژه‌سنی كوردیكمز ، بو باكو تربه‌سی دكلدر . كنجه جوارنده ، حاجی كند صیفیه‌سنده مدفون بولنان شهدا مزاری اوستنده دخی بر آبده یاپلق اوزره ایكن ناتمام قالمشدر .

رسمده كوردیكمز باكو تربه‌سنك نزدنده « شهدا بولاغی » نامیله بر چشمه‌نك دخی انشاسی متصور ایدی .

[١] بو تأمینات ایله ماورای قافقاس جمهوریتلرك تكرار روسیه‌یه الحاقی حقنده‌كی روسیه تضییقك نه‌درجه‌ده قابل تألیف اولدیغنی قارئلر كندیلری تقدیر ایله‌سینلر .

(دەقرتلر) لك اكثری ذاتاً قومیسرلر هیئتی طرفندن نشر اولونور . بوتون آذربایجان شورالر قونغرەسی یالکز سنەدە بردفعه طوپلانیر. سوویت قوانین اساسیەسنه کورە، شورالر کویلوایله عمله مرخصلرندن تشکل ایدرسەدە، عملەنك حق رأیی کویلویه نسبتله فائقدر. برعملەرأینك قیمت تشریعیەسی بر کویلو رأینك قات قات فوقندەدر . یوز عمله بر مرخص ویردکدە بیك کویلو بر مرخص چیقارا بیلیر. شهرلردەکی عمله قسمنك اکثریا روسلردن تشکل ایلەدیکی نظر اعتنایه آلنیرسه بونك آذربایجان حیات سیاسیەسندە نەکبی قومبینەزونلرە (تحولاتە)منجر اولاجنی آکلاشیلیر .

حکومتك امرلری اوزرینه الك بویوك تأثیراجرا ایدن مؤسسۀ اجتماعیه، باکو عملەلرینك شوراسیدر. بوشورا، عمله،بحریه طائفەسی،عسکروکویلو مرخصلرندن تشکل ایدر . باکودە بولنان عملەنك ، بحریه طائفەسنك وروس اشغال اوردوسی نفرلرینك اکثریتندن تشکل ایدن بومؤسسه عادتا بر روس مؤسسەسیدر . بومؤسسەنك باشندە (قریلوف)نامندە بر روس دوریبور . دیمك ، آذربایجان افکار عمومیەسنی تمثیل ایدن ذات بر روسدر .

آذربایجان قوای عسکریەسی نامنه جمعاً ۳۰۰۰ـ۴۰۰۰ قدر برقوت وارکه بودە مملکتك مختلف مرکزلرندە پراکندە برحالدە بولنیور. روس قوۀ اشغالیەسی ایسه برقاچ فرقەیه مالك مهم بریکون تشکیل ایتمکدەدر . عسکری ادارە (آذربایجان قواسی دخی داخل اولدیغی حالدە) روس ارکان حربنه تابعدر . قوماندا هیئتیدە روسلردندر .

آذربایجان اقتصادیاتنه حاکم اولان پترول اوجاقلری « نفتقوم » دنیلن بر مؤسسه طرفندن ادارە اولونیور . بو مؤسسه حکومت

ایچنده حکومتدر . تاماً مختار ودوغریدن دوغری‌یه روسیه‌یه تابع بر مؤسسه‌در . باشنده روس مأمورلرندن (سربروفسکی) نامنده بر روس دوریبور .

قومونیست اداره‌لرینك شکلی یالکز ظاهری پرده‌لردن عبارتدر. بو پرده‌لرك آرقاسنده اجرای حکومت ایدن قوت دائماً و مطلقا فرقه قوتیدر . آذربایجان اجرا قومیته‌سی ایله قومیسرلر هیئتنی اداره ایدن قوت اصلی دخی بوقوتدر ؛ آذربایجان قومونیست فرقه‌سنك مرکز هیئتیدر . بو مرکز اوامرینی موسقووا مرکز عمومیسندن آلیر . مرکزلرده کاتب عمومیلر وار. کاتب عمومیلر عادتاً بر دیکتاتورلردر. آذربایجان دیکتاتوری ایسه (کیروف) نامنده بر روسدر . [۱]

---

[۱] بز ، یالکز باشلیجه مؤسسات اجتماعیه ، سیاسیه واقتصادیه‌نك روسلر النده اولدیغی کوستردك . مأمورین دولتك علی الاکثر ، کیملردن عبارت اولدیغی حقنده‌ده‌ها واسع بر فکر ویرمك ایچون المزده بولنان تورکجه « قومونیست » غزته‌سنك رسمی قسمنده تصادف ایله‌دیکمز امضالردن بر قسمنی بورایه نقل ایدیيورز . بر قاچ نسخه‌دن اقتباس ایله‌دیکمز بو امضالر قارئینه معین بر فکر ویرر ظننده‌یز : آذرنفت خلق معارف شعبه مدیری ـ بارچوف ؛ آذرنفت رئیس معاونی ـ باریغوف ؛ ئه‌لکتریق استاسیون مدیری ـ سیزوف ؛ اوقتابر قومیسیونی رئیسی چایکین ؛ اوقتابر تماشالر تالی قومیسیون رئیسی ئه‌دلسون ؛ باکو شوراسی رئیسی قریلوف ؛ باکو شوراسی کاتبی پالاشقوف ، سیر سفائن مدیر عمومیسی ـ لاریونوف ؛ تصرفات اجتماعیه مدیری ـ پاروشین ؛ ارزاق ویرکیسی موکلی ـ بوکره‌یف ؛ باکو قضاسی حربیه قومیسری ـ آنه‌فسکی ؛ حربی رهبر ـ سیچقوف ؛ سفربرلك شعبه مدیری سیچیقوف ؛ سیغورطه شوراسی رئیسی ـ ایتکین ؛ شهر صحیه مدیری ئه‌یشتات ؛ داخلیه قومیسر معاونی سیوه‌ردوف ؛ انضباط دائره‌سی مدیری ـ بریوقوف ؛ خصوصی قافقاس اوردوسی قوماندانی یه‌غوروف ؛ سیاسی معارف مدیر معاونی ـ تارتاکوف ؛ مساعی شعبه مدیری ـ شاخه‌توف الخ ...

حقیقتده قوای اقتصادیه ، عسکریه ، افکار عمومیه و هیئت اجرائیه‌سی بر روس ألنده بولنان بو دولتك يالكز قومیسرلر هیئتی ریاستنده بولنان موسی بکوف ایله اجرا قومیته‌سی ریاستنده بولنان صمد آغاسی تورکدرلرکه ، ایکیسی‌ده ، تورکجه آدلرینی بیله یازمقدن عاجز ، تمامیله روس حرثنه مغلوب وملیت نقطهٔ نظرندن پك شبهه‌لی آدملردر .

خارجه قارشی، آذربایجان يالكزایکی یرده تمثیل اولونیوردی : آنقرده ایله موسقوادده . موسقوواده آذربایجانی برچوق زمان موسقوالی (سالاویف) نامنده بریسی تمثیل ایدییوردی . آنقره‌ده ایسه (آبیلوف بك) تمثیل ایدییور . فقط تورکیه افکار عمومیه‌سنی اغفالدن باشقه بروظیفه‌سی اولمایان بو یکانه ممثل سیاسینك عجیب بر طالعی واردر . احبادن بریسنك ، پك حقلی اولارق ، سویله‌دیکی کبی ، او، دون آذربایجانی تمثیل ایدییوردی؛ بوکون ماورای قافقاس فه‌دراسیونی تمثیل ایدییور ؛ یارین احتمال روسیه‌یی تمثیل ایده‌جك؛ اوبری کونده محقق هیچ برشیئی تمثیل ایتمیه‌جکدر ! [۱]

اختلالك ایلك کونلرنده، روس اوردوسنك کندیسنه یاپدیغی مطنطن بر استقبال مراسمی ایله ، موسقوادن با کویه ورود ایدن نریمان، «تازه‌پیر» میداننده، خلقه خطاباًسویله‌دیکی نطقنده، دییوردی که: « مخصوص برقومیسیون تشکیل ایتدك. بوقومیسیون اسکی حکومتك اوراقنی تدقیق ایدییور؛ برقاچ کون صوکره نتیجه‌یی اعلان ایده‌جك، اووقت سزده کوره‌جکسکزکه نه کبی خائنلر سزی اداره ایدییورمش!» قاچ کون دکل ، قاچ سنه کچدی ، او قومیسیون بو نتیجه‌یی

[۱] بوسطرلر آبیلوف بکك وفاتندن اول یازلمشدر .

حالا اعلان ایتمه‌مشدر. هم ایده‌مزده! چونکه مملکتی انکلیزلره صاتدی، دیه اتهام اولونان حکومتك، بر حبه اولسون، حقوق ملتدن اجنبیه ترك ایتدیکنی بر زمان دکل، بوتون بولشه‌ویکلر بر آرایه کلسه‌لرده اثبات ایده‌مزلر! فقط نریمانوف و یولداشلری روسلره صاتمادق برشی براقمادیلر. اونلر هرشیئی ویردیلر. مادی، معنوی نه وارسه هپسنی تسلیم ایتدیلر. طوپ انداختلری ایله بادهوا کوندردیکلری پترولك یوزده ۱۵ فضله‌سنی آذربایجانه آلیقویدرمق ایچون آیارله یالواردیلر: حصه‌لرینه دوشن پتروله سربست بر پازار تأمینی ایچون دخی نه درجه کوچولدیلر؛ نه قدر تذلل کوستردیلر. نهایت بو صورتله حاصل اولان ثروتی‌ده مملکتی استیلا ایدن قیزل اوردونك شرفنه اسراف ایتدیلر. [۱]

---

[۱] ادعامزی رسمی وثیقه‌یه استناد ایتدیرمك ایچون روسیه مرکزی اجرا قومیته‌سنك ۳۱ تشرین ثانی ۱۹۲۱ تاریخلی و ۷۳ نومرولو مضبطه‌سنی بورایه قید ایدییورز: «مذاکره ایدلدی: آذربایجانه نفت محصولاتی ویریلك مسئله‌سی. مسئله‌یی وضع ایتمشدر: روسیه قوموتیست فرقه‌سی هیئت مرکزیه‌سی. قرار ویرلدی که: ۱) باش محروقات قومیته‌سنه ماورای قافقاس دمیر یوللری ایله آذربایجان احتیاجات صناعیه‌سنه لازم اولان پترولك اصولی دائره‌سنده ویریلمه‌سی تکلیف اولونسون؛ ۲) بوندن باشقه باش محروقات قومیته‌سی آذربایجان قومیسرلر هیئتی اختیارینه ۳ میلیون پوط خام نفت، ۲ میلیون غاز یاغی ۱.۵ میلیون پوط مازوت ۵.۰ میلیون پوط قطران و ۱۰۰.۰۰۰ پوط بنزین براقالیدر. ۳) پترول محصولاتنك آذربایجان حکومتنه اعطاسی ۱ تشرین ثانی ۱۹۲۲ تاریخنه قدر اجرا اولنه‌رق هرحالده بوتون پترول استحصالاتنك یوزده ۱۵ دن فضله‌سنی تشکیل ایتمه‌ملیدر. ٤) بومقدار ۱۹۲۱-۱۹۲۲ پروغرامی موجبنجه تخمین اولنان استحصال مقدارینه نسبتله تعیین اولونمشدر. استحصال اشبو تخمیندن فضله اولدیغی تقدیرده آذربایجانك حصه‌سی دخی تزاید ایده‌جکدر. ۵) آذربایجان حکومتی حصه‌سنه دوشن نفت محصولاتنی مارای قافقاسدن باشقه داخلی روسیه بازارنده صاتمق ایسترسه، بو خصوصده مرکزك مساعدهٔ

باکو پترولّری ایله، شیمدی، باکو دکل، موسقوا اسپه‌کولاسیون (احتکار) یاپیور. ممالك اجنبیه ایله یاپیلان تجارت مطلقا موسقوا طریقی ایله اجرا اولونیور. قافقاسیا، مواد ابتدائیه‌سی اعتباریله، روسیه‌دن دها زیاده مبادله‌یه مهیا ایکن، باطوم طریقیله دکل، موسقوا یولی ایله اوروپایه ربط ایدلمك ایسته‌نیلیور. بو کبی صنعی واسطه‌لرله ماورای قافقاس مناسبات اقتصادیه‌سنك مجرای طبیعیسنی آذربایجان، کورجستان نقطهٔ نظرندن دکل، بویوك روسیه منافعی نقطهٔ نظرندن اداره ایدییورلر. جبرله، سونکو ایله، چه‌کا ایله وجوده

مخصوصه‌سنی استحصال ایتمك ضرورتنده‌در. اصلی ایله مطابقدر روسیه مرکزی اجرا هیئتی کاتبی یه‌نوکیدزه.»

بوقرار آذربایجانلیلرك پك شدتلی مراجعت واستدعالری نتیجه‌سنده‌وقوع بولمشدر. بوتاریخه قدر ماورای قافقاس دمیر یوللری، تحف دکلی، محروقات فقدانندن دولایی دوچار مشکلات اولیوردی. بولشه‌ویك غزته‌لرینك یازدیغنه کوره باکو ولایتنده‌کی کویلولر بر فوند (ثلث حقه) غاز یاغنه ۳ قوند تره یاغی‌ویرییورلردی. کورنهری ساحلنده بولنان ۱۸۰ قدر صوبوزیسی ماکنه‌لری پترول یوقلغی یوزندن معطل قالیور وبوجهتله اراضی زراعت ایدیله‌میوردی. بر بچوق سنه شدید مبارزه‌دن صوکره یوقاریداکی لطفه نائل اولان آذربایجان حکومتی بر آز صوکره بولطفك ٥ نجی ماده‌سنده مندرج بولنان استدعای مخصوصی استحصال ایتمك ایچون دخی آز آبرو دوکه‌مشدر.

— قیزل اوردونك احتیاجاتنی تأمین ایچون بولشه‌ویك حکومتنجه فخری «شه‌ف» اصولی تطبیق ایدلمکده‌در. هر آلایك کندینه مخصوص برشه‌فی واردر. بو شه‌فلر علی العموم سوویت مؤسساتی ایله شورالرندن عبارت اولیور. شه‌فلر آلایك تلطیفی و تهوین احتیاجی ایچون مختلف واسطه‌لرله اعانه‌ده بولونور، هدیه‌لر تقدیم ایدرلر. آذربایجان مؤسسات محلیه‌سی دخی کندیسنی استیلا ایدن روسیه قیزل اوردوسنك مختلف آلایلرینه «شه‌ف» بولونمق شرفنی حائزدرلر. بالطبع آذربایجان قومیسرلرینك بوشرفی، اونلرده یغما ایدیلن آذربایجان خزینه‌سنی صویمقله تأمین اولونیور.

تازه پیر جامعنده عید فطر: باکوده، انکلیز اشغال اوردوسی قطعاتنده بولنان
هندستانلی اسلام سپاهیلرله آذربایجان نفرلری عیدفطر نمازینی ادادن
صوکره سیاسی بر وعظی دیکارکن

کتیریلن روسیه فه‌ده‌راسیونه بویله صنعی یوللرله اقتصادی برزمین حاضرلایورلر .

مسئله بونکله‌ده قالمایور . آذربایجانده تورك حرث ملیسی علیهنه کورولن تشبثلر اوقدر ایلریله‌مش اولمالیدرکه نریمان کندیسی بیله بوکا قارشی غزته ستونلرنده مقاله یازمق مجبوریتنده قالدی . او بر باکوده چیقان روسجه «باکینسکی رابوچی» وتورکجه «قومونیست» غزته‌لرنده نشر ایله‌دیکی برمقاله‌سنده دییوردی‌که :

«آذربایجان عمله و کویلوسی بعض ملاحظات ایله سیاسی حقندن، تمامیت ملکیه‌سندن، اقتصادی فائده‌سندن کچه‌بیلیر ، فقط اوزلساننددن کیمسه‌یه فدا کارلق یاپماز ! » [۱]

فقط سیاسی حقنه، کندی طوپراغنه وحیاتك س الاساسنی تشکیل ایدن اقتصادیاتنه قارشی لاابالی قالان برملت ، لسان و حرث ملیسنی مدافعه ایده‌بیلیرمی ؟!... هیچ کیمسه اولماسه‌ده ، مارقسیستلر بونك غیرممکن اولدیغنی بیلمه‌ایدرلر .

ماورای قافقاس جمهوریتلرینك سیاسی، حقوقی و اقتصادی مقدراتی، شمدی، کندی مرکزلرندن زیاده، موسقووایه‌مربوطدر. ۱۹۲۲ سنه‌سنك

---

[۱] تمامیت ملکیه تعبیری ایله نریمان أرمنستانه هبه ایتدیکی نخجوانی تلمیح ایدییورسه، یاکیلیور . چونکه روس بولشه‌ویکاری ظاهرده نریمانلرك ادارەسنه ترك ایتدکاری اراضی‌ی بیله اسکی چاریزمدن دها غدار ومعند بر صورتده روسلاشدیرمقده‌درلر . آلدیغمز معلوماته کوره باکو ایله سالیان آراسنده یکی یاپیلان «ایلیچ» لیماننك یکانه‌مقصدی مغان‌صحراسنی روس‌قحطزدکانی ایله‌اسکاندن‌عبارتدر. بومنبت‌صحراده‌چاریزم‌دخی‌منتظم‌برصورتده‌روس‌مهاجرلرینی اسکان ایدییوردی . سویلندیکنه نظراً بولشه‌ویکلر بورایه بر میلیونه قریب مهاجر اسکانی ایچون قرار ویرمشلردر .

نهایتنده، موسقواده اتخاذاولنان قراره كوره روسیه، اوقراینا، بەلو- روسیه و ماوراى قافقاس جمهوریتلرندن متشكل بر سوویتلر جماهیر متفقه‌سی وجوده كلمشدر. بوراده بوتون ماوراى قافقاس نامنه بر مرخص واردر. جماهیر متفقه هیئت اداره‌سی جمهوریتلرك، مساوی صورتده اعزام ایله‌دیكلری مرخصلردن دكل، مملكتلرك، نفوس عمومیه‌لری نسبتنده، كوندردكلری مرخصلردن تشكل ایتمشدر. شویله كه، اسماً متفق هیئتی دینلن مؤسسه، روسیه وروس مرخصلرینك قطعی بر اكثریت تشكیل ایتمه‌لریله، فەدراسیون بر معنى و ماهیتدن چیقارلمشدر. هر متفقك ایسته‌دیكی زمان بو اتفاقدن چیقماسنه مساعد بر ماده وارسه‌ده، بویله بر حقدن كیم استفاده ایده‌بیلیر؟!...

X

قیزل ایمپریالیزم

بولشه‌ویکلرك نه کبی بر شرق سیاستی تطبیق ایله‌دیکلری، آذربایجان مثالنده، بوتون وضوح و صراحتیله میدانه چیقمشدر. شرق ملتلرینك خلاص ونجاتنه عائد شعارلریله بولشه‌ویکلر، سوزده، ملتلرك حقوقنه، حریتنه و استقلالنه حرمتکاردرلر. ایشده ایسه دیکر ایمپریالیستلردن هیچ‌ده فرقلی دکلدرلر. بوتون بو آکلاتدقلرمزی اوقویان قارئ، شبهه‌سز، کندیسنی یکی سیستم بر ایمپریالیزم قارشیسنده بولمشدر.

— قیزل ایمپریالیزم!

حرب عمومی نتیجه‌سنده ظهور ایدن داخلی اختلال نتیجه‌سنده قارا روسیه ایمپریالیزمی دنیایی ولوله‌یه ویرن بر طراقه ایله چوکدی. بو چوکن عظمت، ۱۸۰ میلیونلق مختلف جنس وملتدن یاپیلمه معاصر بر بابل قله‌سی ایدی. بو قله‌نك اقسام مرکبه‌سنی تشکیل ایدن ملتلر، کندی مقدراتلرینك تعیینی صورتیله، وجود مایلرینی خلاصه چالیشیور و بو مقصدله تعضو ایدییورلردی؛ اسکی روسیه‌نك کرك غربنده و کرك جنوبنده یکی حکومتلر تشکل ایدییوردی.

روسیه انقاضی اوزرنده تشکل ایدن حکومتلردن بالطق ساحلی

ایله غرب حدودنده بولنانلری، قارا ایمپریالیزم ایله قیزل ایمپریالیزم آراسنده گچن استحاله دورندن کمالیله استفاده ایده‌رك، یکی بولشه‌ویك قوهٔ حربیه‌سی تشکل ایدنجه‌یه قدر، کندیلرینی طوپارلیاجق برحاله گلدیلر. فنلاندیا، لیتوا، لاتوییا، ئه‌ستونیا ولهستان کبی دولتلر، الده سلاح اوله‌رق، کندی موجودیتلرینی اثبات ایتدیلر؛ بولشه‌ویك تجاوزینه مقاومتله، هم روسیه‌نك، همده بوتون دولتلرك تصدیقنه نائل اولدیلر.

قافقاسیا دولتلری ایسه بویله برموفقیته مظهر اولامادیلر. بونلر، هرنه‌قدر برحکومت تشکیل ایده‌رك، اوروپا دولتلری طرفندن قسماً بالفعل وقسماً ده بالحقوق تصدیقه نائل اولدیلرسه‌ده، متجاوز بولشه‌ویك قوتنه قارشی اوزون مدت مقاومت گوستره‌مدیلر.

روسیه‌نك ایکی طرفنده تحدث ایدوب‌ده مختلف نتیجه‌لرله ختام پذیر اولان بووقایعك اسبابنی تدقیق ایتمك، شبهه‌سز، فائده‌دن خالی دکلدر. بوسببلر میاننده غایت مهم بریسی واردرکه اونك ذکرینی بوراده بالخاصه مفید بولیورز.

دولتلرك تشکل واستحاله تاریخلرینه مراجعت ایدرسه‌کز، کندی موجودیتی ایچون جداله باشلایان بر ملتك کندیسی ایله منافعی مشترك بولنان برطاقم قوای سیاسیه‌دن استفاده ایله‌دیکینی گورورسکز. یونانستان، استقلالنی انکلیزلره، بالقانده‌کی اسلاو دولتلری روسیه‌یه مدیوندرلر. بالطق ساحلنده‌کی دولتلر، استقلاللری ایچون یاپدقلری مبارزه‌ده، دول متفقه فیلوسی ایله مهمات عسکریه‌سندن پك چوق فائده گورمشلردر؛ فنلاندیا جمهوریتی، بولشه‌ویزم بلاسندن، آلمانیانك مظاهرت عسکریه‌سی ایله قورتولمشدر. بولشه‌ویزم، غرب حدودینه دوغرو تجاوز ایدرکن، یالکز روسیه‌دن آیرلمش یکی دولتلری دکل، اونلرك

آرقاسنده دوران مخالف آوروپا قوتیده بولنیوردی. بوحال، بالخاصه، لهستان مثالنده کوزه چارپار. لهستان مقاومتی، عینی زمانده‌ده، فرانسه ارکان حربنك مقاومتی دیمك ایدی.

حالبوکه قافقاسیا جبهه‌سی بویله دکلدی. روسیه‌دن خرصه جان آتان قافقاسیا، بو خلاص ایله علاقه‌دار اولان ایران ایله تورکیه دولتلرینه استناد ایده‌میوردی. ایران، حد ذاتنده، قوای مدافعه‌دن محروم و تشکیلات عسکریه‌جه ضعیف ایدی. تورکیه ایسه، کندیسنی بوغمق ایسته‌ین آوروپایه قارشی لوای عصیان آچدیغندن، اختلالجی روسیه‌نك، هرنه صورتله اولورسه اولسون، بر آن اول، کندی حدودینه یاقلاشماسنی ایسته‌یوردی. قافقاسیایه دوغرو ایلن بولشه‌ویك قوتنده، او، آوروپایه مخالف بر قوت کوردیکی ایچون، شمالدن اوزانان ألی، اوزون بویلو تدقیقه امکان بولامیه‌رق، چابوق صیقیوردی. قافقاسیانك باشی اوزرندن یاپیلان بو مصافحه، شبهه‌سزکه، قافقاسیا جمهوریتلرینك مقدراتی اوزرنده قطعی بر تأثیر اجرا ایله‌مشدر.

حیات ومماتِ مبارزه‌سنه آتیلان تورکیه‌نك بویله وضعیت آلمق ضرورتنده قالماسی، شبهه‌سزکه، «اهون شرین خیراً» دستوری اوزرینه واقع اولمشدر. محقق که قافقاسیانك تکرار روسیه ربقهٔ اسارتنه کچمه‌سی، تورکیه منافعی نقطهٔ نظرندن، بویوك بر ضرردر. فقط «سه‌ور» معاهده‌سی ایله قابلیت حیاتیه‌دن محروم، ذلیل بر درکه‌یه ایندیریلن تورکیه، دها بویوك بر ضرر ایدی. تورکیه‌یی بولشه‌ویکلرله مصافحه‌یه اجبار ایدن سبب (لوید جورج) و (قله‌مانسو) اوروپاسنك نشئهٔ ظفرله کور اولان سیاستی ایدی. بو سیاست وار ایکن، تورکیه‌یی، بویوك ملت مجلسی زمامدارلرینی، بولشه‌ویکلرله آکلاشدیقلری ایچون، کیمسه مؤاخذه ایده‌مز.

بولشه‌ویك سیاستنك، تورکیه ایچون، سیاسی بر سوق الجیش مانوره‌سی اولدیغنی قبول ایتمه‌مك، دنیا مسئله‌لرینی پك طار بر کوزلکله کورمك اولوردی. فقط، بو بویله اولمقله برابر، بولشه‌ویك سیاستنك‌ده ایمپریالیزمك دیکر بر شکلی اولدیغنی اونوتمق، سیاسی مسئله‌لری وقایعدن زیاده خیال و آرزولرمزه کوره تقدیر ایتمك اولور.

آوروپا ایمپریالیستلری، مستملکه‌لرینی، قیمت فضله‌سنی آلنیوردی‌ده چکمك صورتیله، استثمار ایدییورلر. حالبوکه قیزل ایمپریالزم، مستملکه حالنه قویدیغی «متفقلر» ندن ثروتك کفه‌سنی چالمقله استفاده ایدییور. نته‌کیم آذربایجان بوخصوصده الك بارز بر مثالدر.

آوروپا ایمپریالیستلرینه قارشی مدافعهٔ نفس ایدن تورکیه‌یی تقویه ایتمکله، روسیه، تورکیه‌دن دها زیاده استفاده ایتدی. تورکیه‌یه ویردیکی معاونت مادیه وعسکریه‌نك نه کبی بر قیمته‌وارديغنی بیلمه‌یورز. فقط بولشه‌ویکلرك باکویه کیردکاری زمان بانقه‌لردن چالنان، «تالان هفته‌سی» نده یغما [۱] ایدیلن مجوهرات ایله آلتون، کوموش تزیینات ونقوددن، آستراخانه طاشینان امتعه ومخلفاتدن باشقه، ۳۰۰ میلیون پوط (٤ میلیار ۸۰۰ ملیون کیلو) پترول ایله ۷۵۰ بیك پوط، (۱۲ میلیون کیلو) پاموق ونك چوق ایپك وسائره آشیرمشلردر.

بوندن باشقه، پترول منبعلرینه وضع ید ایتدکدن صوکره، (لەنین) حکومتی الك بیوك دشمنی اولان انکلیزلرله آکلاشه‌بیلمش، تورکیه‌دن دها اول، آوروپا دولتلریله بالفعل مذاکراته کیریشمش وتجاری مقاوله‌لر عقدینه موفق اولمشدر. انکلتره ایله یاپدیغی مقاولهٔ تجاریه

[۱] بولشه‌ویکلر تأسیس حاکمیت ایله‌دیکاری یکی مملکتلرده «قراب نه‌ده‌لیا» نامیله مشهور بر تالان هفته‌سی ترتیب ایدییورلردی.

دولايسيله بولشه‌ویکلر شرق سیاستلرینی بیله الغا ایتمك تعهدینه گیرییور وپروپاغاندالرینی همان تعدیل ایدییورلردی .

⁂

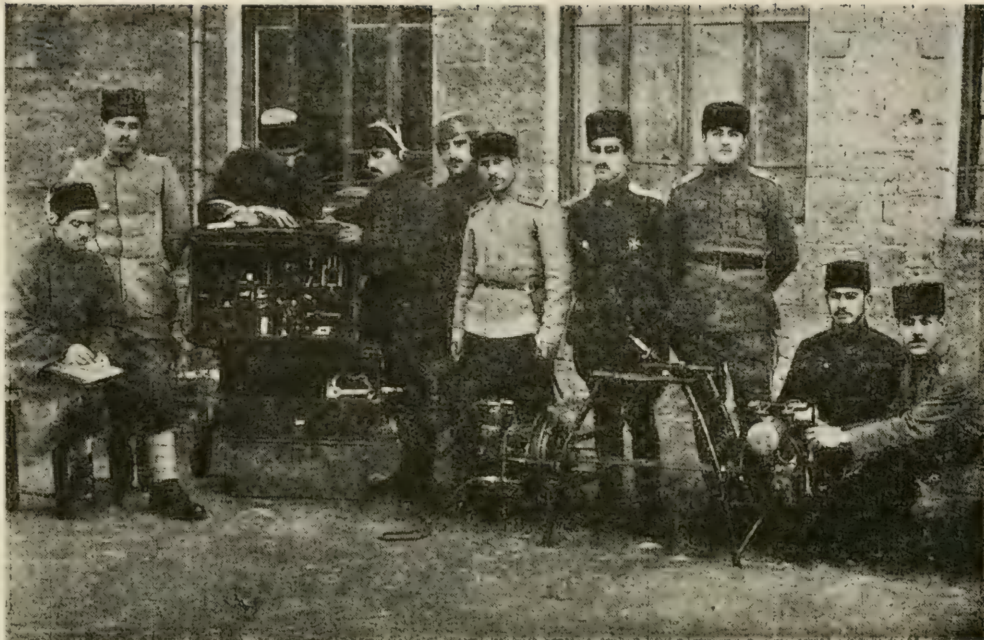
قیزل ایمپریالیستلره «سزده مستملکه‌جیسکز» دیدیکده، ادارەلرنده بولنان ملتلره حریت وحاکمیت حقی اعطا ایتدکلرینی، رديه مقامنده سویله‌یورلر . کله‌لم قافقاسیا جمهوریتلرینه : عجبا، یوز سنه اول، چار حکومتی قافقاسیایه اینرکن ، سلاح قوتیله مغلوب ایتدیکی خانلقلرله کندی رضاسی ایله روسیه‌یه التحاق ایدن گورجستان حقنده نه کبی بر سیاست تطبیق ایدییوردی ؟ : او زمان، خانلقلر بردن بره الغا ایدلمه‌مشدی . گورجستان شاهانی چوق زمان نام وعنوانیله باقی قالمشدی. یالکز نه اولیوردی ؟ روسیه علیهداری برخان قالدیریلوب، یرینه روس طرفداری صادق بریسی نصب اولونیوردی . تشکیلات محلیه‌یه ال دکیلمه‌یور ، یالکز شهرلرده روس عسکری قارنیزونی صاقلانیوردی ؛ محاکم ودیوان بیله اسکیسی کبی اداره اولونیوردی . خانلقلرك تشکیلات اداریسی ایله بونلره مخصوص شئوناتك کاملاً الغاسی، استیلا سنه‌لرینك ابتدالرینه عائد برمسئله دکل، تدریجاً واقع اولمش بر کیفیتدر .

چار زماننده قافقاسیایه صلاحیت واسعه‌یه مالك، والیٔ عمومی تعیین اولونیوردی . شیمدیکی سوویت حکومتی ایسه قومونیست فرقه‌سنك ولایت مرکز قومیته‌سنی گوندرییورکه، قافقاسیا جمهوریتلری تماميله بو مرکزه تابعدرلر . اوزمان، زادکان صنفنه استناد ایدن روسیه ایمپریالیزمی قافقاسیاده‌کی خان ، ملك (ارمنی زادکانی) وقناز (گورجو زادکانی) لردن کندیسنه منقاد اولانلری قوللانیور واو واسطه

ايله تأسيس حاكميت ايدييوردی. سركشلك ايدنلر ايسه يا محو وياخود روسيه‌يه نفی اولنيوردی. شيمدی ده اويله: عمله و كويلو صنفنه استناد ايدن بولشه‌ويك ديقتاتوراسی، يرلی اهالينك اياق طاقملرينه استناد له، كندی حاكميتنی تأسيس و بو صنف انجريسندن بيله، كندينه تابع اولميانلری محو ويا نفی ايديور. نتيجه‌ده، شيمديكی جمهوريتلرك الغاسی، اوزمانكی خانلقلرك انحلالندن دها چابوق بر صورتده اجرا ايديليور.

چارلغك مفكوره‌سی، زادكان صنفی محيطنده انكشاف ايدن «شووينيزم» ايدی. لهنين لكك ايده آلی ايسه عمله «قوسموپوليتيزمی» نام بر مسلكدر. برنجيسی، روسدن اولميان ملتلری روسلاشديرمق صورتيله، بوتون روسيه‌يی حرثاً يكوجود بر حاله قويمق ايسته‌يوردی. ايكنجيسی ده، حرث مليسی دها قوتلی اولميان ضعيف ملتلرده، مليت فكرينی ئولديرمك صورتيله، بوتون روسيه‌يی غيرملی بر حاله قويمق (ده ناسيوناليزه ايتمك) ايسته‌يور كه، نتيجهٔ فعليه‌سی اعتباريله، ينه اوديمكدر.

اختلاللر، هر نه‌قدر عالمشمول بر ماهيتده اولسه‌لرده، نتيجه‌ده، كنديسنی اعلان ايتمش مملكتك حيات اجتماعيه و تشكلات سياسيه‌سنی، تاريخك اقتضاسی و اقتصاد قانونلرينك تحمل ايده‌جكی بر چرچيوه داخلنده، تبديل ايتمكدن باشقه بر محصول ويرەمز؛ اولسه اولسه، حاكميت، معين بر صنف و طبقه انحصارندن دها معاصر و دها مترقی بر عنصره كچر. ديمك ايسته‌يورز كه، اجتماعی انقلابلر بر مملكتك سياست خارجيه‌سندن زياده داخلی سياستی اوزرينه اجرای تأثير ايدر. فرانسه انقلابنك خارجه قارشی سياستی بوربونلرك عنعنوی سياستندن باشقه دكلدی. سوويتلرك سياستی ده چارلر روسيه‌سنك سياستندن باشقه برشی دكلدر. دائما تورك دشمنی اولان روسيه‌نك توركيه‌يه دوست چيقماسی ايسه

آذربایجان اوردوسی انطباعاتندن : تلسز تلغراف ماکنه‌سی باشنده

تاریخده‌کی یوق بر حادثه انقراضیه دکلدر. محمدعلی پاشا عصیاننده سلطان محموده معاونت کوسترن روسیه، چارروسیه‌سی دکل ایدی؛ بولشه‌ویکلر انکلتره‌یی هندستانك تسخیری ایله تهدید ایدیورلر؛ فقط بو تهدید دلی پترونك مشهور وصیتنامه‌سنده دخی مذکور دکلمیدر؟...

اوت، محمدعلی پاشا وقعه‌سی و بو کونکی حادثه‌لر تاریخك برر جلوهٔ استثنائیه‌سنی تشکیل ایدرلر. بونلر برر شبهه‌سزوددر. دائم اولان برشی وارسه، اوده، جنوبه دوغرو آقان روسیه آقینی ایله بو آقینه معروض قالان تورکلکدر.

روس هانکی دینه کیررسه، کیرسین، ینه روسدر. قارادا اولسه، قیزلده اولسه روس ایمپریالیزمی ایمپریالیزمدر. روسیه‌ده تبدل ایده‌جك شی، اونك اصول اداره‌سیدر؛ استحصال واستهلاك کندنکی اصوللردر. یوقسه، روسیه جغرافیاسی دکیشمه‌دی.

***

قیزل ایمپریالیزم بیوك روسیه اختلالنك دوغوردیغی برسیستمدر. بو اختلال، عصرك موده‌سی حکمنده اولان سوسیالیزم شعارلری ایله احتکار یاپارق، قومونیزم بایراغی آلتنده جریان ایتدی. دنیا مبدهش بر خلق حرکتنك فورانی قارشیسنده بولندی. بو دهشتلی حرکت معشریه، شبهه‌سزکه، زمانمزك الك شایان تدقیق بر حادثه‌سیدر. فقط بو حادثه‌ده کیجیجی نکته‌لرله، باقی قالاجق حقیقتلر وار. تدقیق ایدرکن بونلری تفریق ایتمه‌مك قابل دکلدر. سوسیالیزم وقومونیزم مفهوملری کبی بیوك مفکوره‌لرك اعلان تطبیقی، هم ده اوروپا دولتلری آراسنده الك کریده قالمش بر مملکتده،

شبهه‌سزکه بو حرکتك کچیجی منزللرینی تشکیل ایدر . ناصل که بوکون بز قومونیزم فرقه‌سنك اعلان ایله‌دیکی کندی پرنسیپلرندن بر بر واز کچدیکنی کوریبورز . دورت ، بش سنه‌لك دهشتلی مثللر وامثالسز تدهیشلر نتیجه‌سنده باقی قالان قازانج ایسه ، دهموقراتیك - سوسیالیستلرك تعبیرنجه بورژووا - براصول اداره‌نك بناسنی تأمین ایدن جهتلردر. بوجهتلرمیانده‌اك مهم اولانی روسیه ایمپراطورلغنك اس‌الاساسنی تشکیل ایدن اصیلزادکان صنفنك امحاسیدر.

روسیه صوك یاریم‌عصرده‌کی اقتصادی انکشافاتی ایله آرتق قرون وسطائی براستحصال مملکتی اولمقدن اوزاقلاشمشدی. حالبوکه، تشکیلات سیاسیه‌سی اعتباریله، بو مملکت حالا فه‌ئودال بر ذهنیت ایله اداره اولونیوردی. بوراده حکومت تماميله اصیلزادکان صنفی النده، دولتك امور ملکیه‌سی ایله تشکیلات عسکریه‌سی چار طرفندن تتوج اولنان بوممتاز طبقه‌نك انحصارنده ایدی. «دبووریانستوو» دنیلن زادکان صنفی، کندیسنه مخصوص تشکیلاتی ایله امتیازات حقوقیه وسیاسیه‌یه مالك ممتاز برطبقه ایدی . بو طبقه ، حقوق سیاسیه‌جه ، بوقدر ذی اقتدار ایکن، اقتصاداً چورومکه باشلامش ، چوق زماندن بری موقعنی یکی تشکل ایدن بوژووا صنفنه ترك ایله‌مشدی .

روسیه اختلال کبیری ، بوحادثه‌یی تدقیق ایدنلرجه ، مملکتك اقتصادیاتی ایله‌سیاسیاتی آراسنده‌کی بوعظیم تضادك تصادمندن باشقه برشی دکلدر. اختلال، اصیلزادکان صنفنی تماميله امحا ایتدی. بونلر آرتق ممتاز برطبقه حقنی حائز دکلدرلر . اصیلزادکان طبقه‌سی یالکز سیاسةً دکل ، اقتصاداً‌ده محو ایدلمشدر . بیوك مالکانه‌لرله چفتلکلر کویلیلر

آراسنده تقسیم اولونمش ، بر « قارتال یوواسی » تشکیل ایدن کتله‌لر
خالك ایله یکسان ایدلمشدر .

شیمدیکی روسیه، بیوك شهرلره مالك اولمقله برابر، کنیش اراضیسی
و ۱۳۰ ملیونه بالغ نفوسی [۱] ایله دنیانك الڭ بویوك چفتجی مملکتیدر.
بو مملکتده اولجه اوچ میلیونه قریب بر عمله صنفی موجود ایکن،
شیمدی ـ انقلاب سنه‌لرینك تخریبکار تأثیری ایله ـ بو عدد بر میلیوندن
دها آز بر رقمله کوستریلیور. اکثریت عظیمه‌سی کویلودن تشکل ایدن
بو مملکت، اصیلزاده‌کانك ملکانه‌لرینی یغما وطوپراقلرینی غصب ایتمك
ایچون، بر آن تاریخی ایچنده، قومونیست اولیویرمشدی. فقط شمدی برر
کوچوك املاك صاحبندن عبارت اولان بو کویلی دریاسی « آج و بحریکسز »
شهرلر حاکمیتندن عبارت اولان قومونیست عمله حکومتنی چکه‌مه‌مکه
باشلایور. قومونیست تجربه‌لری نتیجه‌سنده أملاك ینك بیهوده اولدیغنی
کورن عمله قسمی دخی « کندی » حکومتنه قارشی لاقید، حتی معارض بر
روح پیدا ایدییور. اره‌ده یکی بر « اختلال بورژووازیسی » دوغیورکه،
اسکیسنه نسبتله، پك اخلاقسز وطمعکار اولمقله برابر، کندیسی ایله
احتکار شریکلکی یاپان قومونیست مأمورلرینی فنا حالده سوء اخلاقه
سوق ایدییور .

بوتون بو مخالف عنصرلر ایچریسنده، استنادگاه اجتماعیسنی غائب
ایدن قومونیزم دیقتاتوراسی، صوك کونلرینی یاشامق ارزوه بولنیور .
او، بوتون همتی بویوك صنایع وخارجی تجارتی کندی الندمه صاقلامقله،
کویلو دریاسندن کلن طالغه‌لره قارشی برسد چکمك خلیاسیله، ادامهٔ
حیات ایتمك ایسته‌یورسه‌ده، بوکا قطعیاً موفق اولامیور ؛ چونکه

[۱] اختلالدن صوکره‌کی روسیه فه‌ده‌راسیونی قصد اولونیور .

یوزده ۱٤ ه قدر تنزل ایدن روسیه صنایعی ایچریسنده الك چوق امیدسز بولنانی بیوك صنایعله، خارجی تجارتدر.

روسیه اقتصادیاتی، هرنوع تصورك فوقنده، برباد برحالده‌در. بویله برحالده، عناصر طبیعیه‌یه مخالف بر روح و اداره‌یه مالك بولنان قومونیزم «رژیمی» سقوط ایتمك مجبوریتنده‌در. بوسقوط، یالکز بوکونکی حاکم قوتك باشقه برقوته تبدلی ایله قالمیه‌جق.

ولیکوروس مرکزی، صنایع نقطهٔ نظرندن، مستحصل بر مرکز ایکن، قومونیزم مانوره‌سی ایله، تکرار کندیسنه باغایه‌بیلدیکی قافقاسیا وتورکستان کبی مملکتلر، مواد ابتدائیه حسبیله، مستحصلدرلر. محاربه‌دن اولکی روسیه ولایتلردن آلدیغی محصولات مقابلنده معمولات ویرمکله موازنه یاپیور، بو صورتله مرکز ایله ولایتلر آراسنده‌کی اقتصادی رابطه تأمین اولونیوردی. حالبوکه بوکون اویله دکلدر. حرب عمومی ایله اختلال کبیر نتیجه‌سنده روسیه ثروت ملیه‌سی ۱۱ میلیار آلتون روبله‌دن، ٤ میلیار روبله‌یه اینمشدر. بوسقوط بالخاصه صنایعه عائددر. صنایع اعتباریله روسیه معمولات ملیسی ٥ دفعه آزالمش ایکن، محصولات زراعیه‌سی ایکی دفعه آزالمشدر. زراعت اعتباریله ولیکوروس مرکزی اولدن ده مستحصل اولمقدن زیاده مستهلك ایدی. فقط بوخصوصده‌کی آچیغنی او، معمولات صناعیه‌سی ایله قاپاتیوردی. فقط شمدی بومرکز هربرجهتجه مستهلك بروضعیته کچمشدر. قافقاسیا ایله تورکستان مواد ابتدائیه‌سنه مقابل روسیه‌نك ویره‌جك بر شیئی یوقدر و دها چوق زمان اولمیاجقدر. باکونك پترولنه مقابل روسیه اسکیدن شکر، مانوفاطوره وسائر امتعه ادخال ایدییوردی؛ حالبوکه بوکون مقداری ارقام فلکیه ایله صاییلان

« سوویت » قائمه‌سنی ده ویره‌میور. بوبله اولنجه طبیعیدرکه، مستحصل ولایتلرله مستهلك مرکز آراسنده‌کی مناسبت متقابل منافع اقتصادیه اوزرینه مستند طبیعی بر رابطه ایله دکل، قیزل اوردونك سونکولری سایه‌سنده صنعی باغلرله قائمدر.

موسقواده سوویت جمهوریتلرینك فه‌دراسیونی تشکیل ایدن قونغره‌نك انعقادی بزم بو ادعامزی قطعیاً جرح ایده‌مز. چونکه بو قونغره ولایتلرك آرزو وسیله دکل، مرکزك أمری ایله انعقاد ایله‌مشدر. ولایتلرك آرزوی حقیقیسنه، آزچوق ترجمان اولانلر ایسه بو قونغره‌نك انعقادی اثناسنده وقسماً حالا، محبسلرده چوریبور ومملکتلرندن اوزاقلاشدیریله‌رق روسیه‌نك الڭ صوڭوق بوجاقلرینه نفی اولونیورلر. فقط کندی حاکمیتنی قورتارمق ایچون بو کونه قدر قوللاندیغی واسطه‌لردن دها قوتلی اولاجغی بللی اولمایان بو واسطه ایله قومونیزم فرقه‌سی کندیسنی قورتاره‌بیله‌ جکنی ظن ایدەمه‌سین. قومونیزم سقوطه محکومدر. قومونیزم سقوطه محکوم اولدیغی کبی صنعی واسطه‌لرله مرکزیت اداره وجوده کتیرمك ایسته‌ین موسقوا سیسته‌می ده محکوم زوالدر. مدهش بر ترووریست اولان بو فرقه ایچون مصلحانه بر صورتده معتدل بر حکومت عصریه شکلنه کیرمك، روحیات نقطهٔ نظرندن، غیرممکندر. عصیان وقانله سرکاره‌کلن بر قوت، عصیان وقانله‌ده کیده‌جك. بوکون بو عصیانی پایان منتظم بر قوت یوقسه‌ده، یارین اوقوت، قومونیزمك کندی وجوده کتیردیکی تشکیلات جبیره‌سندن اولسه‌ده، دوغیویره‌جکدر.

قومونیزم امپریالیزمنك دورلمه‌سی ایله کندینه جبراً باغلانان ملل

تشكلات سياسيه ایچون دخی يقه‌یی قورتارمق فرصتی تكرار كلمش اولاجقدر . بو ، بالخاصه قافقاسيا ایچون واردر . قافقاسيا بوندن يوزسنه اولكی وضعيتنده دكلدر. يوزسنه‌اول انكشاف ايدن روسيه‌يه قارشی منكشف برآوروپا اقتصادياتی ايله‌مبارز برشرق ماليت‌پرورلكی يوق ايدی . بوكون اوده ، بوده موجوددر .

XI

استقلال مفکوره‌سی

آذربایجان مجلس مبعوثاننك ایلك جلسه‌سنی آچان ناطق ، مجلسی تزیین ایدن بایراغه خطاباً « بر کره یوکسه‌لن بایراق بر دها انمز ! » دیمشدی .

بایراق اکر یالکز مختلف رنکلی قماشلردن عبارتسه ، آذربایجان استقلال بایراغی ایمش ؛ پارلمان جاده‌سنده‌کی مجلس مبعوثان بناسنك اوستنده ماوی ، آل و یشیل رنکلی و هلال ـ ستاره‌لی برقوماش یوقدر . یوق ، اکر مادتاً علی العاده برقوماشدن باشقه برشی اولیان بایراقلر معناً برملتك حریت و استقلالنی ترمیز ایدن برتمثال ایسه ، اوحالده ، حال حاضرده باکو ، بنالرینك اوستنده ، چکیجله اوراق علامتنی کوسترن قیرمزی قماش روسیه أسارتنی اورتمکدن باشقه برشی دکلدر .

اوت ، بو کتابك قابنده ، سیاه چرچیوه ایچریسنده ، کوزوکن آذربایجان بایراغی ، آذربایجان حریت و استقلالنك بومقدس تمثالی ، بوکون باکونك ، کنجه‌نك و سائر آذربایجان بلادنك اوستندن ایمش ؛ فقط نرده ؟...

عشق استقلال ایله یانان و حسرت حریتله صزلایان آذری کنجلکنك یورکی یارالسه ، بو بایراغك اوراده منقوش اولدیغنی کورورلر .

اوت، هیچ بر زمان آذربایجان خلقی بوقدر حزین بر حسرت دویمامشدی. هانکی کویلوبی، هانکی عمله‌یی، هانکی منور ویا اصنافی دیکله‌سه کز، «آذربایجان» دن یانا یاقیله بحث ایدر. آذربایجان دور استقلاله، بولشه‌ویکلر، مساوات دوری دیرلر؛ فقط خلق، بو دوره آذربایجان دوری دیر. او، شمدیکی «رەژیمی»، آذربایجان دییه، قبول ایده‌میور. خلقك دوشونجه‌سنده، آذربایجان مفهومی، جغرافی بر معنادن زیاده، فکر وأمل شکلنده تجسم ایدییور. استقلال خارجنده، اونك ایچون، بر آذربایجان یوقدر.

بولشه‌ویکلر طرفندن صیقی بر سانسور آلتنده نشر اولنان مطبوعاتدن خلقك حسیاتی تدقیق وتعقیب ایتمك قابل دکلدر. بالخاصه که، بو مطبوعات عالم مدنیتك بیلدیکی مطبوعات کیبی دکلدر. حاکم فرقه‌نك قونترولی خارجنده بر غزته چیقمادیغندن، خلقك دویغوسنی بولشه‌ویکلکده چیقان غزته‌لرله اوکرنمك اولمز. مع مافیه، آرا صیرا چیقان و بر ایکی نسخه نشر ایدلدکدن صوکره تکرار قاپانان مجموعه‌لرده کورولن بر طاقم ادبی پارچه‌لرك روحی تحلیل اولنورسه، شاعرك نه کبی غیر ممنون، حسرت زده ومنتظر بر محیطدن ملهم اولدیغنی کورورسکز. بوراده وضعیتندن ممنون، انقلابیله مفتخر بر قومونیزم الهامنه تصادف ایده‌مزسکز. چونکه آذربایجان قومونیزمی یوقدر. بوراده‌کی قومونیزم استیلاکار بر قوتدر. او، قطعیاً خالق بر قوت اولامز. او، یالکز اوچورور، ییقار، اعدام ایدر. ذهنیتی، تربیه‌سی و انکشاف اجتماعیه‌سی اعتباریله، ملی ودموقراتیق بر انقلاب ایچون حاضر بولنان بو محیطه ملیت منکری، دموقراسی مخربی بر قوتك تسلطی، بالطبع، نیك بین بر روح انکشاف ویره‌مز!

قومونیزم نه یاپارسه یاپسین ؛ روسیه امپریالیزمی هانکی رنکه کیرسه کیرسین، میدانده بر حقیقت وار: ملتلر کندیلرینی طانیمشلر. آذربایجان تورك اولدیغنی ادراك ایلهمش . سنهلردن بری آقان قانلری بن، بر قتلدن زیاده ، وضع حملده آقان قانلره بکزهتمك ایستهرم . ذاتاً ، دنیا انقلابات و محاربهلرنده آقان قانلر دائما یکی مفکورهلرك تولیدینه سبب اولمش دکلیدر ؟ بوتون آلام و اضطرابنه تحمل ایتدیکمز بو فجایع ایچریسنده بیوك بر فکر طوغمشدر: فکر استقلال!

مستقل آذربایجان ، بوکون مادةً روسیه قیوداتی ایله درزنجیر اولسهده ، معناً موجوددر . آذربایجان استقلالی بر فکر اولارق واقعدر. بولشهویکلره قافقاسیاده رأی عامه مراجعت تکلیف ایدلسه، قطعیاً راضی اولمازلر . چونکه بوتون خلقك همان استقلال ادارهلهنه رأی ویرهجکلرینی بیلیرلر .

آذربایجانك بوقدر فلاکتلر نتیجهسنده الده ایتدیکی بر قازانج وارسه ، اوده بو استقلال فکرینك رسوخیدر .

شیمدی استقلال و حاکمیت ملیه سوداسیله یاشایان بر آذربایجان کنجلکی واردر که (چهکا) نك امانسز اعداملرینه رغماً ، کیجه، کوندوز چالیشیور، ایلك فرصت وامکانی بکلهیوب دوریور. بو فرصت کانجه، او، میدانه چیقاجق واوزمان یانیق کوکانده آتشین چیزکیلرله معناً منقوش بولنان بایراغی مادةً یوکسلتهرك دییهجك که:

— اودت ، بر کره یوکسلن بایراق بر دها اینمز!

* * *

اودت ، بویوك فاجعهلر، عظیم صارصینتیلر ، معشری حرکتلر

عصرنده یاشایان آذری گنجلکی ایچون، مستقل یاشامق ، میثاق ملی در.
« میثاق ملی » نك نه کبی معجزه‌لر یاراتدیغنی او ، شرق ملیت پرورلکنك علمداری ، بیوك قارده‌شی تورکیه‌نك کوستردیکی خارقه‌دن اوکره‌نمشدر .

حرب عمومی ایله باشلایان حادثات عالم، داها نتیجه‌یه وارمامشدر. بونتیجه، ملتلرك حق حاکمیتلرینی تأمین ایتمك صورتیله حاصل اولاجقدر. بایراغنده‌کی رنکلرك مدلولی وجهله ، [۱] معاصر بر تورك و اسلام موجودیت سیاسیه‌سنه تکرار قاووشمق امیدیله ، بو موعود نتیجه‌یه چارچشمله انتظار ایدن ملیت پرور آذربایجان، حال حاضرده، بالطبع، پك فجیع بر دور کچیریور . بیوك حرمانلر وچکیلمز تضییقلر ایچریسنده کذران ایدن بودورده ، تورکیه‌نك استیلاکار روسیه ایله مؤتلف بولونمق ضرورتنده قالدیغی مدتجه ، آذربایجان ، پك آجی بر نصیبه تحمل ایده‌جکنی حس وتقدیر ایلر ؛ فقط اشبو ضرورت تاریخیه‌یه متوکلانه قاتلانیرکن پك چوق آرزو ایدرکه : « میثاق ملی »سی ایله ، یالکز کندینك دکل ، بوتون شرقلیلرك «حقوق بشریه» سنی اعلان ایدن یکی تورکیه ، معاصر روسیه ایمپریالیزمنی قیزل سوزلری ایله دکل ، قارا ایشلری ایله تقدیر ایله‌سین !

صوك

[۱] آذربایجان بایراغنده‌کی ماوی رنك ـ تورکلکی ، یشیل رنك ـ مسلمانلغی ، آل رنكده ، تجدد وانقلاب رمزی اولمق حسبیله ، عصریلکی ترمیز ایدرکه ، محترم ضیا کوك آلپ بکك « تورك ملتندنم ، اسلام امتندنم ، غرب مدنیتندنم » دستورینی افاده ایتمش اولور .

آذربایجان قربانلرندن برلیسته

کتابمزك متننده اسملری ذکر اولنان شهدای استقلالدن ماعدا، بولشه‌ویکلر طرفندن قورشونه دیزیلن آذربایجان قربانلرینك لیسته‌سنی تمامیله اعلان ایده‌جك اولورسه‌ق ، بوخصوصده مستقل بر رساله نشر ایتمك ضرورتنده بولنورز . معمافیه، بواعداملرك نه‌کبی برمقصد وهدفه توجیه ایدلدیکنه برنمونه اولمق اوزره. مدافعۀ استقلال یولنده فدای جان ایدنلرك اسامیسنی قسماً احتوا ایدن بر لیسته‌یی بورایه درج ایدییورز :

اوردو أمرا و ضابطانندن :

١) میرلوا یوسفوف ابراهیم آغا .
٢) « قایطا باشی حمید بك .
٣) « سلیموف حبیب بك .
٤) « دلخاص مراد کرای .
٥) « شاهزاده کاظم میرزاقاجار.
٦) « سولکه‌ویچ سلیمان بك .
٧) میرآلای قالاجف .
٨) « سلیمانف .
٩) « خازن .
١٠) « جلایف .
١١) « قودەن (روس)
١٢) « ماقایف (کورجو)
١٣) فدملی یوزباشی خداویردیف خودش .
١٤) یوزباشی قونسطانتینوویچ (له)
١٥) « احمدزاده یعقوب بك .
١٦) قائمقام علیزاده نقی بك .
١٧) ملازم ثانی طالشخانلی الیاس بك.
١٨) ملازم اول فتاحوف ابراهیم بك.
١٩) « آخوند زاده جعفر بك .
٢٠) — آقالاروف فرهاد بك.
٢١) — میری زاده حسین بك .
٢٢) — مهدی زاده ....
٢٣) — شاهزاده صدرالدین میرزا.

مجلس مبعوثان اعضاسندن :

٢٤) رضایف ابوذر بك (مهندس)
٢٥) شیخ زمانلی محمد باقر بك .
٢٦) آخوند زاده مرتضی بك .
٢٧) اخیجانوف مصیب بك (حقوقدن مأذون)
٢٨) زیاد خانلی اسماعیل خان (سابق دوما مبعوثلرندن)

محررین ، علما و معلمیندن :

٢٩) کوچرلی فریدون بك. مرحوم کوچرلی آذربایجان ادبیات تاریخنی تدقیقله یکانه مشغول بولنان قیمتدار برمحرر ، معلم وعالم ایدی .

۳۰) پروفسور (زیمین) باکو دارالفنونی تاریخ وادبیات شعبه‌سی مدیری بولنان بو ذات مشهور مستشرقلردن ایدی. آذربایجان دارالفنوننده شرق تاریخی وعرب لسان وادبیاتی کورسیسنی اشغال ایدییوردی. عینی زمانده دخی شرق تدقیق جمعیتنك رئیسی ایدی.

۳۱) مرسل زاده پیری بك. «آذربایجان» غزته‌سی محررلرندن.

۳۲) قبول زاده اسلام بك. زاقاتالده خدمات ملیت پروانه‌سی ایله ممتاز ذکرلی معلملردن.

۳۳) میرزا عباس. پداغوژی ساحه‌سنده قیمتدار امکلری ایله‌معروف معلملردن.

۳٤) معلملردن موسی بکوف.

۳۵) معلمه‌لردن موسی بکوف معصومه خانم.

۳٦) تجارت مکتب عالیسی طلبه‌لرندن قاسم زاده قاسم بك.

مأمورین ملکیه وسائر صنوف اهالیدن :

۳۷) کنجه والیسی رفیعبکوف خداداد بك. (دوقتور - جراح).

۳۷) باکو والیسی هودییف،

۳۹) باکو پولیس مدیری میرزا زاده رستم بك.

٤۰) کنجه عصیانی مبارزلرندن قاچاق قنبر.

٤۱) نوخا بلدیه‌سی رئیسی آزاق بك.

٤۲) آغداشلی محرم افندی.

٤۳) جمال چاووش. بولشه‌ویك عالمنده جمال پاشا نامیله معروف بولنان بو ذات اختلالك عقبنده حبس ایدلمشدی. حبسدن آزاد ایدلدکدن صوکره لنکران قضاسنه قاچمش و اوراده اهالی‌نك باشنه کچه‌رك بولشه‌ویکلره قارشی آیلرله مقاومت ایله‌مشدر. یوسف جمال بك مرحوم، عن اصل، شرق آناطولی اهالیسندن اولوب بوتون موجودیتیله آذربایجان استقلال وحاکمیتنه ربط قلب‌وبزل موجود ایتمش برفدائی ایدی. خاطرۀ احترامی آذریلرك قلبنده مدفوندر.

٤٤) مظفروف حسین - وولغا بویی تورکلرندن، باکو تورك عمله برلکنك کاتبی.

٤۵) ظریف افندی. وولغا بویی تورکلرندن.

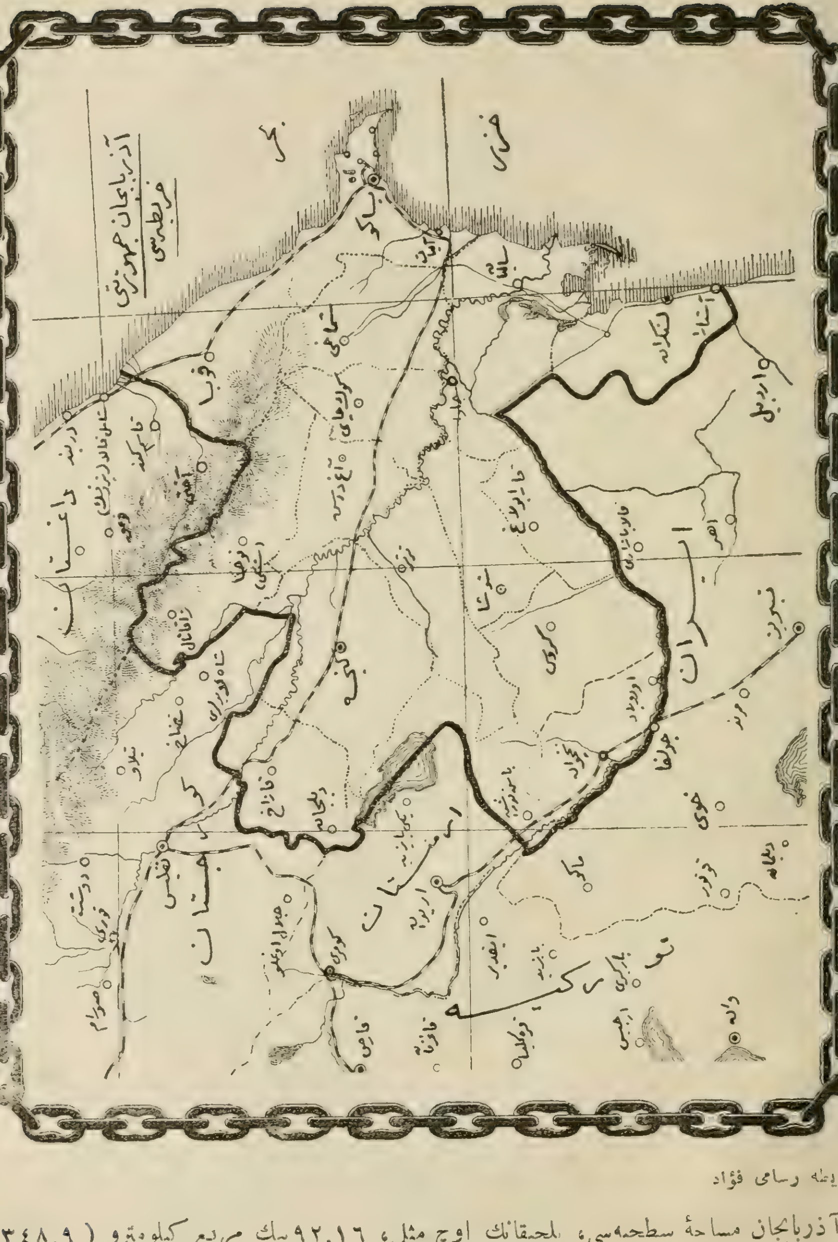
٤٦) رستم بکلی مصطفی بك - آغداش اعیانندن.

فهرست

۱۷ رسم وبر خریطه‌یی احتوا ایدر

تصحیح :

۷۸ نجی صحیفه‌ده ، ٤ نجی سطرده یازلمش: نیسان؛ اوقونه‌جق ـ ۵ نیسان.
۸۰ نجی صحیفه‌ده ۹ نجی سطرده یازلمش: قطعات آذبایجانلی دکل؛ اوقونه‌جق ـ قطعات ایچون ، دکل آذربایجانلی ،

خریطه رسامی فؤاد

آذربایجان مساحهٔ سطحیه‌سی، بلچیقانك اوج مثلی، ۹۲,۱۶ بیك مربع کیلومترو (۸۵,۳٤۸,۹ مربع ویرست) مقیاسنده اولوب اوچ بچق میلیونه‌قریب برنفوسی احتوا ایدر.